iki kültür

C. P. SNOW

TÜBİTAK

POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

4. Basım

" [...] Birbirlerine ilişkin tuhaf,
çarpık bir imgeleri vardır.
Tavırları o kadar farklıdır ki,
duygu düzeyinde bile
ortak bir zemin bulamazlar pek."

C. P. Snow

İki Kültür

C. P. Snow

TÜBİTAK
POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 157

İki Kültür / The Two Cultures

C. P. Snow

Çeviri: Tuncay Birkan

Redaksiyon: Mehmet Küçük

© Cambridge University Press, 1993

© Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, 1999

Bu yapıtın bütün hakları saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan tümüyle veya kısmen yayımlanamaz. Türkçe yayın hakları Nurcihan Kesim Telif Hakları Ajansı aracılığı ile alınmıştır.

TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları'nın seçimi ve değerlendirilmesi TÜBİTAK Yayın Komisyonu tarafından yapılmaktadır.

ISBN 975 - 403 - 331 - 5

İlk basımı Aralık 2001'de yapılan
İki Kültür
bugüne kadar 12.500 adet basılmıştır.

4. Basım Temmuz 2005 (2500 adet)

Yayına Hazırlayan: Kurtuluş Dinçer
Grafik Tasarım: Cemal Töngür
Teknik Hazırlık: Yılmaz Özben
Sayfa Düzeni: İnci Yaldız

TÜBİTAK
Popüler Bilim Kitapları İşletme Müdürlüğü
Atatürk Bulvarı No: 221 Kavaklıdere 06100 Ankara
Tel: (312) 467 72 11 Faks: (312) 427 09 84
e-posta: kitap@tubitak.gov.tr
İnternet: kitap.tubitak.gov.tr

Semih Ofset - Ankara

İki Kültür

C. P. Snow

Çeviri
Tuncay Birkan

TÜBİTAK POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

İçindekiler

Önsöz 1

BİRİNCİ KISIM
Rede Konferansı, 1959 87

I
İki Kültür 89

II
Doğal Makine-Kırıcılar Olarak
Entelektüeller 113

III
Bilimsel Devrim 121

IV
Zenginler ve Yoksullar 135

İKİNCİ KISIM
İki Kültür: İkinci Bakış 149

Notlar 203

Önsöz

7 Mayıs 1959 günü öğleden sonra saat beşi birkaç dakika geçerken, iriyarı bir adam ayaklarını sürüye sürüye Cambridge'deki Senato Salonu'nun batı ucundaki kürsüye yaklaştı. Alçılarla şatafatlı bir biçimde süslenmiş neoklasik binada, öğretim üyeleri, öğrenciler ve birkaç seçkin konuktan oluşan geniş bir izleyici topluluğu, Cambridge'in kamuya açık, görmeye değer toplantılarından biri olan ve her yıl verilen Rede Konferansı için bir araya gelmişti. Onlara hitap etmek üzere olan kişi C.P. Snow'du (kendisine o zamanlar daha resmi biçimde Sir Charles deniyordu, kısa bir süre

sonra da Lord Snow olacaktı, ama bütün dünyada adının bu ilk harfleriyle tanınıyordu). Snow araştırmacı bir bilim adamıydı; kamu hizmetinde ve özel sektörde üst düzey idari deneyimi vardı; başarılı bir romancı ve önde gelen eleştirmenlerden biriydi; ve artık o tanımlanması zor statüyü, her türlü konu hakkında görüş beyan etmeye yetkili bir "kamu adamı" statüsünü elde etmişti. Bir saat sonra yerine oturduğunda, Snow en azından üç şey yapmıştı: Engellenemez ölçüde başarılı bir uluslararası kariyeri olacak bir tabir, hatta bir kavram ortaya atmıştı; modern toplumları konu edinen düşünce sahibi her gözlemcinin ele alması gereken bir soru (ya da, sonradan ortaya çıkacağı üzre, birkaç soru) formüle etmişti ve kapsamı, süresi ve en azından zaman zaman da yoğunluğuyla dikkate değer bir tartışma başlatmıştı.

Snow'un konferansının başlığı "İki Kültür ve Bilimsel Devrim"di. Saptadığı iki kültür, kendi tabiriyle "edebi entelektüeller"in ve doğa bilimcilerinin kültürüydü ve Snow bu iki kültür arasında, dünya sorunlarını halletmede teknolojinin başarı şansını azaltan derin bir karşılıklı şüphe ve anlayışsızlık bulduğunu iddia ediyordu. Snow bu konuyu Cambridge'li dinleyicilerin dikkatine sunarken, bütün dünyada bir yankı bulan ve o zamandan beri zihinleri meşgul ve tahrik etmeyi sürdüren temaları kamusal tartışma gündemine getiriyordu. Çünkü aslında Snow, saptamış olduğuna inandığı iki kül-

tür arasındaki ilişkinin ne olması gerektiğini sormaktan öte bir şey yapıyordu; hatta orta öğrenim ve üniversite müfredatlarının, insanlara her iki bilgi dalında da yeterli bir eğitim vermek üzere nasıl değiştirilmesi gerektiğini sormaktan da öte bir şey yapıyordu. Bu acil ve önemli sonuçlara gebe soruların ötesinde, dünyanın öncü ülkeleri arasında Britanya'nın yerinin ne olacağını soruyordu; zengin ülkelerin yoksullara nasıl yardım etmesi gerektiğini (edip etmeyeceğini değil, nasıl edeceğini) soruyordu; gezegenin nasıl besleneceğini ve geleceğin insanlık için ne tür umutlar barındırdığını soruyordu. Şu anda Snow'un özgün formülasyonları hakkında ne tür çekincelerimiz olursa olsun, bizleri 1959 yılının bariz bir şekilde kendinden daha emin olan dünyasından ayıran kafa karıştırıcı ve sıkıntılı tarih döneminin, bu soruların aciliyetini azalttığını ya da daha kolay halledilebilir kıldığını düşünmemiz imkânsız.

Snow'un gündeme getirdiği kapsamlı konular özellikle tek bir disiplini ilgilendiren konular değil; aslında, bunlar eğitimli her yurttaşı ilgilendiren ve bir dizi akademik bölümle sınırlı tutulmaması gereken birer konudur. Bu konular ile felsefecilerin, tarihçilerin ve sosyologların her zaman ilgilendikleri konu *türleri* arasında aşikâr bir kesintisiz bağlantı var; bunların aynı zamanda fizikçilerin, kimyacıların ve biyologların da asli profesyonel faaliyetlerinin ne ölçüde bir parçası sayılacakları, tam da son-

radan çıkan tartışmanın önemli anlaşmazlık noktalarından biri olmuştur. Bu nedenlerle, "iki kültür" fikrinin kökenlerini ve önemini kültür tarihçisi perspektifinden ele almanın, insan bilimlerinin fen bilimlerinden üstün olduğunu iddia etmekle, hele fen bilimlerinin muazzam önemini küçümsemeye ya da işinin başındaki bilim adamının perspektifini kibirle hor görmeye çalışmakla hiçbir alakası olmadığını açıkça belirtmemiz gerekir. Gelgelelim, Snow ve fikirleri, son dönem düşünce tarihinde sık sık rastlanan bir yazgıyla karşılaşmaya başlıyor. Bu fikirler, artık yaşayan çağdaş kültürün bir parçası olarak net bir biçimde hatırlanmayan, ama sabırlı tarihsel yeniden-inşa faaliyetlerinin nimetlerinden yararlanmaya da henüz başlamamış bulanık bir Araf konumunda duruyor. Bu yüzden, Snow'un ortaya attığı sorunların halen nasıl bir güce ve öneme sahip olduğunu saptamaya girişmeden önce, yapıtını ve yarattığı etkiyi tarihsel açıdan ele alıp bu Araftan çıkışını hızlandırmak faydalı olacaktır. Ama, önce bu tartışmanın tarihöncesine kısaca bakmak, meselenin daha geniş bir perspektife yerleştirilmesine yardımcı olabilir.

Tarihsel perspektif içinde "iki kültür"

"İki kültür" arasındaki bölünmeden duyulan kaygı, kültürel bir kaygı olarak, esasen on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmıştır; bu kaygının modern biçimi daha önceki dönemlerde pek anlaşılır

bir konu değildi. Batı düşüncesinin Yunan şafağından beri, insan bilgisi elbette farklı olanlara ayrılmış ve düşünen zihinler zaman zaman, bir araştırma dalı ya da disiplini tehlikeli bir şekilde egemenlik kurduğunda ya da bu daldaki bilgi birikimi ancak bir azınlığın anlamasına elverecek ölçüde çapraşık hale geldiğinde ortaya çıkan tehlikeler üzerinde kafa yormuşlardır. Ama Ortaçağ ve Rönesans boyunca doğanın yorumlanması genelde, her şeyi kucaklayan "felsefe" girişimini oluşturan unsurlardan sadece biri olarak görülüyordu. Doğanın incelenmesiyle elde edilen başarılar, herkes tarafından gerçek bilginin standartlarını koyan bir başarı olarak görülmeye, ancak on yedinci yüzyılda, tarihçilerin çok sonraları "bilimsel devrim" olarak adlandıracakları süreç içinde başladı ve bu tarihten sonra "doğa felsefecileri"nin (onlara hâlâ bu isim veriliyordu) kullandığı yöntemler özel bir kültürel otoriteye sahip oldu. On sekizinci yüzyıl Aydınlanma döneminde "ahlâk bilimlerinin Newton'ı" olma özleminin tekrar ortaya çıkması, yalnızca gök mekaniğinin değil, aynı zamanda daha genel olarak "deney yöntemi"nin de prestijine tanıklık eder. Ama "ahlak bilimlerinin Newton'ı" tabiri aynı zamanda, insan dünyası hakkındaki incelemenin, doğayı anlama çabasının kesintisiz bir devamı olarak görülebildiğine işaret eder. Kaldı ki, Aydınlanma döneminin büyük düşünsel anıtı *L'Encyclapédie*, insan bilgisini, sonradan "fen bilimleri" ile "insan bilimleri" arasında

ortaya çıkan bölünmeye tekabül eden bir ayrılık etrafında yapılanan bir bilgi olarak sunmaz.

Bilgi türleri arasında, hem bireyin yetişmesine hem de toplumsal refaha zarar veren bu tür bir yarılma ortaya çıkabileceği endişesi, ancak Romantik dönemde, on sekizinci yüzyılın sonları ile on dokuzuncu yüzyılın başlarında görülmeye başlamıştır. Ama bu noktada bile, tehlike yaratan şey, insan dünyasını inceleyenleri doğayı inceleyenlerden ayıran bir bölünmenin iki yakasının birbirleriyle iletişim kurmayı başaramaması olarak görülmüyordu. William Blake başta olmak üzere bazılarının Newton'ı ve bıraktığı mirası yerden yere vurduğu doğrudur, ama hayal gücünün Romantik savunucuları insan dünyasının incelenmesi ile doğanın incelenmesi arasında sınır çizgisi çekmekten çok, şiirin açığa çıkardığı yaratıcı ya da duygusal enerji ile politik ekonomi denilen "kasvetli bilim"in temelinde yatan yarım yamalak insan hayatı anlayışı arasında bir karşıtlık kuruyorlardı. Daha genel bir kültürel endişenin ifade edildiği söylenebilecekse, bu endişe de genelde irfanın ve şefkatin yerini hesabın ve ölçmenin alabileceği endişesiydi ve tabii birçok çevrede asıl mesele, her türlü seküler bilginin dinsel inanca ve dindar yaşama yönelttiği farz edilen tehditti.[1]

1. Bu ön-tarihe ilişkin kısa bir genel değerlendirme için bkz. Wolf Lepenies, *Between Literature and Society: The Rise of Sociology* ((1985) İng. çev., Cambridge, 1988), "Giriş". Özgün Almanca başlık, *Die Drei Kulturen*, Snow'un teziyle aradaki bağı açıkça gösterir.

Bilgi biçimleri üzerinde düşünmeye yönelik üstfaaliyet de dahil olmak üzere düşünsel faaliyet, elbette, farklı ulusal gelenekler tarafından şekillenir ve farklı toplumsal pratiklere tutunur. Örneğin, "iki kültür" endişesinin İngilizlere özgü bir soyağacı çıkarılabilir; bu endişe eğitim ve araştırma faaliyetlerinin yürütüldüğü toplumsal kurumların ayrı ayrı gelişmelerinden doğmuştur. Söz konusu ayrılık, "bilim" teriminin daraltılmış bir anlamda sadece "fizik" veya "doğa" bilimlerine göndermede bulunmak için kullanıldığı dil alışkanlığında yansımasını bulur. Bu alışkanlık İngilizcede ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarında yaygınlaşmış görünüyor. *Oxford İngilizce Sözlüğü*'nün, çalışmaya on dokuzuncu yüzyıl ortalarında başlamış olan hazırlayıcıları, bunun görece yeni bir gelişme olduğunu fark etmişlerdi; sözlükte bu anlama dair 1860'ların öncesinden hiçbir örnek verilmez ve örnek olarak verilen ilk alıntının, İngilizcedeki kullanımın diğer Avrupa dillerinden nasıl farklılaşmaya başladığına dikkat çekmesi de anlamlıdır: "Bizler... 'bilim' sözcüğünü, İngilizlerin genelde verdikleri anlamda, yani teolojiyi ve metafiziği dışlayarak fiziksel ve deneysel bilimi anlatmak için kullanacağız."[2] Keza, bu terimden "bilim adamı"nın türetilmesi ve bunun da doğa bilimleri alanında çalışanlarla sınırlanması 1830'larla

2. Alıntı şuradandır: W.G. Ward, *The Dublin Review* (1867); bkz. OED, "science", 5. tanım. Sözlüğün 1987'de yayımlanan Ek'inde "bu artık gündelik kullanımda egemen olan anlamdır" deniliyor.

1840'ların işidir. Yaygın kanıya gore "bilim adamı" terimine yerleşiklik kazandıran kişi, bu terimi 1840 tarihli *The Philosophy of the Inductive Sciences* kitabında kullanan William Whewell'dir. Ama terim ilk olarak, "maddi dünya bilgisi edinmeye çalışan araştırmacıları" betimleyen tek bir terim olmayışının, İngiliz Bilim Geliştirme Derneği'nin 1830'lardaki toplantılarında nasıl sorunlar yarattığını aktaran 1834 tarihli bir makalede kullanılmıştır; bu toplantılardan birinde "açık fikirli bir centilmen, *sanatçı* (*artist*) terimiyle benzeştirme yaparak, *bilim adamı* (*scientist*) terimini önermiş", ama aynı yazıda "bunun genelde pek beğenilmediği" de kaydediliyor.[3] Terimin sonradan tedavüle girmesi, doğayı inceleyenler arasında bir meslek kimliği bilincinin artmasını yansıtıyordu. Bu da sonraları rakip "kültürler" arasındaki bölünmüşlükten duyulacak kaygıların temel toplumsal önkoşullarından biriydi.

Ama "bilimler" ile gittikçe daha fazla ayrı düştükleri kültürün geri kalanı arasındaki ilişki sorununu ivedilikle gündeme getiren asıl toplumsal faaliyet eğitimdi elbette. Bu, on dokuzuncu yüzyıl boyunca ulusal eğitim sistemlerinin kurulduğu bütün büyük Avrupa devletleri için geçerliydi; ama yine İngiltere'de özellikle vahim bir biçime bürünmüştü (İskoçya daha geniş ve daha demokratik bir

3. [William Whewell], "*The Connection of Sciences by Mrs Somerville*", *Quarterly Review*, 101 (1834), 59. Bu "açık fikirli centilmen"in Whewell'in kendisi olduğu iddiası için bkz. Sydney Ross, "Scientist: the Story of a Word", *Annals of Science*, 18 (1962), 65-85.

eğitim modelini korumuştu). Düşünsel nedenlerle olduğu kadar toplumsal nedenlerle de, devlet okulunda alınan klasik bir eğitimin ardından Oxford ya da Cambridge'de bir süre konaklamak, yirminci yüzyılın ortalarına kadar, eğitimli bir kişi olmak için izlenebilecek en prestijli rota olmaya devam etti (bununla birlikte, matematik uzun bir süredir, zihni olgunlaştırmanın bir biçimi olarak klasiklerle eşit düzeyde görülmekteydi). Bilim eğitimi bu elit kurumlara aşama aşama girdi -1850'de Cambridge'de bir doğa bilimleri dersi verilmeye başlaması ve 1870'de Devonshire Dükü tarafından Cavendish Laboratuvarı'nın bağışlanması önemli dönüm noktalarıydı. Ama bilim bazı çevrelerde, bir centilmene verilecek eğitime hiç uygun düşmeyen mesleki ve biraz da bayağı bir faaliyet olarak damgalanmaya devam etti. Hatta, bilim müfredatta eşit yer bulabilmek için bütün düzeylerde mücadele etmek zorunda kaldı, özellikle uygulamalı bilimler hem eğitim hem de sanayi dünyasında ikincil bir faaliyet olarak görülmeyi sürdürdü (belki de hâlâ sürdürüyor).[4] On dokuzuncu yüzyılda bilimsel eğitimin taraftarları ile edebi eğitimin taraftarları arasında yapılan ve Snow ile onun edebiyat eleştirmenleri saflarındaki baş hasmı F. R. Leavis arasındaki tartışmayı kısmen önceleyen kanon hesaplaş-

4. Eric Ashby, *Technology and the Academics: An Essay on Technology and the Universities* (Londra, 1958), özellikle 2. ve 3. bölümler. Snow aşağıda 117. sayfada bu çalışmayı onaylayarak zikreder.

masının da* Cambridge'de verilen bir Rede Konferansı'yla başlamış olması hoş bir tesadüftür.

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında bilimin en görkemli ve en dobra taraftarı, Kraliyet Madencilik Okulu'nda profesörlük yapmış ve Londra'da sonradan İmparatorluk Koleji haline gelecek olan bilimsel öğretim kurumunun kurulmasında öncü rol oynamış olan seçkin doğa bilimci ve anatomist T. H. Huxley idi. İmalat ve ticaret alanında meslek edinmek isteyenlere bilimsel bir eğitim vermek amacıyla, İngiltere'deki sanayi bölgesinin kalbi olan Birmingham'da kurulan Mason College'ın 1880'deki açılışı dolayısıyla bir konuşma yapan Huxley, geleneksel klasik eğitiminin savunucularına meydan okuyordu. Bilim, diyordu Huxley, kültürün bir parçasını oluşturur ve hem sıkı bir zihin eğitimi sunar hem de ulusun refahına vazgeçilmez bir katkıda bulunur. Sonraki yüzyılda iyice aşina olacağımız bir tınıyla, geleneksel klasik müfredatın savunucularının bilimsel eğitim taleplerine gösterdiği direnci hem haksız hem de basiretsiz buluyordu.[5]

Huxley'nin konuşması, klasik eğitimin savunucularının "baş kültür havarimiz"in yazılarıyla, yani

* Latinceden gelen bir terim olan *canon*, "ölçüt", "kural", "yasa" anlamına gelir. Dolayısıyla, buradaki "kanon hesaplaması" tabiri, eğitim sisteminde müfredat düzenlenirken klasik eğitim anlayışının mı, yoksa uygulamalı bilimlere ağırlık veren modern anlayışın mı ölçüt kabul edilmesi gerektiği sorusu etrafında ortaya çıkan sürtüşmelere gönderme yapmaktadır. (ç.n.)

5. T.H. Huxley, "Science and Culture" (1880), tekrar basım Huxley, *Science and Education: Essays* (Londra, 1893), s. 134-59.

Matthew Arnold'ın yazılarıyla rehavete kapılmalarıyla tatlı tatlı dalga geçiyordu. Arnold o günlerde Viktoryen İngiltere'deki en önde gelen edebiyat adamıydı, ama Okul Müfettişi olarak çalışıyordu, bu yüzden de eğitim sorunları hakkında çifte bir otoriteyle konuştuğu düşünülüyordu. Arnold, sonradan Snow'un da çıkacağı Senato Salonu'na 1882 yılının Rede Konferansı'nı vermeye çıktığında, konusunu "Edebiyat ve Bilim" olarak belirlemişti ve açık açık Huxley'nin konuşmasında gündeme getirdiği itiraza yanıt veriyordu. Başvurduğu taktik esasen, Huxley'nin bilim eğitimiyle edebiyat eğitimi arasında kurduğu keskin karşıtlığı tamamen ortadan kaldıracak şekilde terimleri yeniden tanımlamaktı. "Edebiyat" kategorisinin, yalnızca *belles-lettres*'i* değil, Newton'ın *Principia*'sı ve Darwin'in *Türlerin Kökeni* dahil büyük klasiklerin tümünü de içermesi gerektiğinde ısrar ediyordu. Keza, Huxley'nin "bilim"i İngilizcedeki dar anlamıyla kısıtladığını ileri sürüyordu; dillerin ve tarihin incelenmesi sistematik bilginin, yani *Wissenschaft*'ın** par-

* Edebiyat eleştirisi, felsefi yapıtlar, genelde insan bilimleri. (ç.n.)

** Almanca *Wissenschaft* sözcüğü, doğa bilimleri ile insan bilimleri arasında yapılan ayrımı silen bir sözcüktür, tüm sistematik bilgi biçimlerine gönderme yapar. Ama bu ayrıma karşı çıkmak için 1882 yılında Wissenschaft sözcüğüne başvuran Arnold, bu tartışmanın çok daha önce 1800 yılı civarında patlak veren bir kavganın, Almanya'daki *Methodenstreit*'ın bir cephesini sunarken bir parça anokranik duruma düşmektedir. Çünkü 1882 yılı civarında Almanya'da *Wissenschaft* sözcüğü, uzmanlık dallarında yapılan araştırmalardan, bilhassa uygulamalı bilimlerdeki uzmanlık dallarında yapılan aratırmalardan elde edilen bilgiye gönderme yapmaya başlamış ve dolayısıyla 1800 yılı civarında barındırdığı anlamı, yani teorik içgörüyü ve *Bildung*'u (irfan) kapsayan anlamı kaybolmaya yüz tutmuştu. (ç.n.)

çası olabilirdi. Arnold böylece, edebiyatla bilimin birbirinden o kadar da farklı olmadığı ve dört başı mamur bir eğitimde yer almayı ikisinin de hak ettiği gibi barışçıl bir çıkarımda bulunmayı kolaylaştırmış oluyordu. Ama bu uzlaşı gösterisini sergilerken Arnold aslında Huxley'nin bilimsel eğitimi yüceltip klasik eğitimi aşağılamasına amansızca direniyordu. Öncelikle de, bir doğa bilimi öğretiminin pratik açıdan faydalı bir uzman yetiştirebilse bile "eğitimli" bir insan yetiştiremeyeceğinde ısrar ediyordu: Bunun için, edebiyat, özellikle de antik dönem edebiyatı hâlâ vazgeçilmez bir önem taşıyordu.[6]

Bu tartışma sonradan Snow ile Leavis arasında çıkacak çatışmanın habercisi olmakla kalmıyor, toplumsal ve kurumsal züppeliklerin bu konu etrafında nasıl kümeleştiğini de simgeleştiriyordu. İki adam iyi arkadaş olmalarına rağmen, farklı dünyaları temsil ediyorlardı. Huxley'nin toplumsal kökenleri görece daha mütevazıydı; üniversite statüsünde olmayan bir meslek kurumunda ders veriyordu; ticari yönelimli bir kolejin açılışında konuşmuştu; ve Yüksek Viktoryen kültür alanında büyük kişisel başarılar kazanmış olmasına rağmen, yine de geleneksel ayrıcalık ve iktidar merkezlerinin dışında kalan bir sesti onunki. Oysa Rugby'nin en ünlü özel okul müdürünün oğlu olan Arnold,

6. Matthew Arnold, "Literature and Science" (1882), tekrar basım R.H. Super (y.h.), *The Complete Prose Works of Matthew Arnold* içinde, c. x (Ann Arbor, 1974), s. 52-73.

klasik edebiyat ve Avrupa edebiyatları alanında rahatça dolaşıyor ve asilzadelere özgü bir edebi üslupla yazıyordu; Şiir Profesörlüğü yaparken cazibesini dillere destan bir biçimde övdüğü Oxford'un cisimleşmiş hali diye görülmeye başlamıştı. Britanya'nın kültür tarihinde son kez olmamak üzere, ulusun eğitim sisteminde bilimlerin ve edebiyatın tutması gereken yere dair sorular, kurumsal statü ve toplumsal sınıfla ilgili elle tutulmaz ama gerilim yüklü meselelerle ayrılmaz bir biçimde iç içe geçmiş görünüyordu. Bu kalıcı toplumsal tutumların hem Snow'un sonradan yapacağı analizi hem de ona Britanya içinde verilen tepkileri şekillendirmiş olduğu ileri sürülebilir.[7]

Huxley ile Arnold'ın (dikkate değer ölçüde dostane) tartışmalarından beri eğitimin yapısı epeyce değişmiş olsa da, akademik uzmanlaşma ve yol açtığı sonuçlar sorunu, İngiltere'de belirgin ve belki de özellikle keskin bir biçime bürünmeyi sürdürdü. Bu ülkede hem lise eğitiminin son aşamaları hem de bütün üniversite lisans eğitimi, benzer bütün ülkelerden daha uzmanlaşmıştır. Snow'un konuşmasını yaptığı tarihte, bu model aşırı bir biçime bürünmüştü: Akademik açıdan yetenekli çocukların, daha on dört yaşından başlayarak bütünüyle fen konuları ya da edebiyat konuları üzerinde yoğunlaşmaya başlamaları, on altı ile on sekiz yaş arasın-

7. Hilary Rose and Steven Rose, *Science in Society* (Londra, 1969)'daki tarihsel taramaya bkz.

da bu konulardan yalnızca üçü üzerinde çalışmaları ve sonra da üniversitedeyken yalnızca biri üzerinde yoğunlaşmaları yaygın bir uygulamaydı. Son yirmi otuz yıldır, hem lisede hem de üniversitede daha geniş ya da daha karma bir konu seçimine imkân vermek için bazı girişimlerde bulunuldu, ama İngiltere'deki durum, sadece ABD'deki modelle değil, diğer Avrupa ülkelerindeki modelle de çarpıcı bir karşıtlık içindedir hâlâ; söz konusu ülkelerin farklı kültürel tutumlardan oluşan bir miras devralmış olmaları ve farklı eğitim düzenlemeleri, "iki kültür" temasına farklı bir tını kazandırmıştır. Örneğin Fransa'da, başlıca bilimsel "grandes écoles"ün bazılarında okumuş olmak ile ulusal yönetimin ve kamusal hayatın üst kademelerinde işe girmek arasında sıkı bir bağ oluşmuştur: Birçok kıdemli devlet memuru, sermayedar ve sanayici son derece prestijli Ecole Polytechnique'den mezun olmuş, mühendislik dersleri almıştır. Farklı bir düzeyde, Almanya'daki Technische Hochschule'nin yüksek itibarı, mesleki yönelimli bilim eğitimine, Britanya'da herhangi bir zaman diliminde olduğundan çok daha sağlam bir toplumsal mertebe kazandırmış, sanayi ve ticaret alanında etkileyici teknik niteliklere sahip bir yönetici kadrosu oluşmasına yardımcı olmuştur. Bu ülkelerde "iki kültür" temasının uyandırdığı yankı, bu farklı kültürel gelenekler nedeniyle kaçınılmaz olarak farklı olmuştur. Ama bu sorun artık belli bir özerk varoluş kazan-

maya başlamış olmasına rağmen, şu anda onunla karşılaşma biçimimiz hâlâ hem Snow'un kendi kaygılarının hem de dolaysız ifadesini bulduğu tartışmanın izlerini taşımaktadır; bu yüzden bu tarihsel koşulları biraz daha ayrıntılı olarak tekrar ele almak faydalı olabilir.

Snow'un hayatı

William Edward Snow ile Ada Sophia (evlenmeden önceki soyadıyla) Robinson'ın dört oğlundan ikincisi olan Charles Percy Snow, İngiltere'nin göbeğindeki Leicester'da 15 Ekim 1905'de doğdu.[8] Snow erkeklerinin tarihi, modern sanayi İngilteresinin gelişimindeki başlıca aşamalarını yansıtır. Dedesinin babası John Snow, Devon'un kırsal bölgelerinde 1801'de doğmuştu ve tüm hayatı boyunca okuma yazma bilmediği belirtilmesine rağmen, ilk Sanayi Devrimi'nin bir parçası olarak Birmingham'a göç edip motor tamirciliği yapmıştı. Dede William Henry Snow karakteristik bir Viktoryen simaydı, kendi kendini eğitmiş ve Leicester tramvaylarının baş mühendisi olarak, atla çekilen tramvayların yerine elektrikli tramvayların geçişini denetlemiş radikal, aykırı bir kişilikti. 1916'ya kadar yaşamış ve torunlarının gözünde, kendi başına ayakta durmanın ve bir kahramanlık çağının güçlü erdemlerinin ete kemiğe bürünmüş halini temsil et-

8. En ayrıntılı biyografik malumat kaynağı şu kitaptır: Philip Snow, *Stranger and Brother: A Portrait of C.P. Snow* (Londra, 1982).

mişti (Charles yazı ve konuşmalarında birkaç kez ondan hayranlıkla bahsetmiştir). Baba William Edward Snow'un güçlü bir müzik sevgisi vardı: Semt kilisesinin orgçusuydu, Kraliyet Orgçular Koleji'ne üye olmuştu ve bundan çok gurur duyuyordu. Ama müzikle hayatını kazanamazdı: Hayatını kazanmak için Leicester'daki bir ayakkabı fabrikasında kâtip olarak çalışıyordu. İngiliz sınıf kimliklerinin hassas derecelendirmelerine göre, Snow ailesi sözde soylu alt-orta sınıf ile güçbela saygınlık kazanmış üst-işçi sınıfı arasındaki can alıcı ayrımın doğru tarafında bulunuyordu. Mali olarak, içinde bulundukları sıkıntılı ve nazik durumun, civardaki kendilerinden biraz daha aşağı konumda olan, teraslı evlerde oturan duvarcı ustalarının, depo işçilerinin, ateşçi ustalarının ailelerinin durumlarından pek bir farkı yoktu. Ama Snowların evi, etrafındakilerden biraz ayrıydı; baba salonda piyano dersleri veriyor, evin oğulları semtteki devlet okuluna değil, küçük bir özel okula gidiyordu. Snow hayatı boyunca toplumsal sınıf meselelerini çok dikkate alacaktı; yazılarına da damgasını vuracak olan bir takıntıydı bu.

Charles Snow (1950'de romancı Pamela Hansford Johnson'la evlenene kadar ailesi ona Percy diyordu) zeki, kitabi oğlan çocuklarının klasik yolunu izledi, ama onların toplumsal avantajlarına sahip değildi: Semtlerindeki halk kütüphanesi onu daha geniş bir yaratıcılık dünyasına bağlayan bir

cankurtaran halatıydı ve on bir yaşından itibaren düşünsel, kültürel ve sportif özlemlerini, on sekizinci yüzyılda kurulmuş mütevazı bir ortaokul olan, Leicester'daki Alderman Newton's School teşvik etmişti. Alderman Newtons' önemli bir okul değildi, Snow'un zamanında kimse bu okulu bitirdikten sonra doğrudan üniversiteye geçmeyi başaramamıştı. Okulun asıl güçlü olduğu alan fendi, geleneksel olarak daha prestijli olan klasikler ve edebiyat değil; Snow da çalışmalarını bu alan üzerinde yoğunlaştırdı. Öne çıkmayı başardıysa da, tırmandığı eğitim merdiveninde hâlâ gedikler vardı: 1923'te girdiği Bilim Ara Sınavı'ndan başarıyla geçmiş olmasına rağmen, yüksek öğrenim görmeden önce iki yıl beklemek zorunda kaldı ve bu dönemde okulda laboratuvar asistanı olarak çalışarak biraz para kazandı ve zihnini geniş bir alanda, özellikle de on dokuzuncu yüzyıl Avrupa romanı alanında birçok kitap okuyarak besledi. 1925'de, o sıralarda yalnızca Londra Üniversitesi'nin harici diplomalarını vermesine izin verilen taşradaki o küçük yüksek eğitim merkezlerinden biri olan, yakınlardaki Leicester University College'ın yeni açılan Kimya ve Fizik bölümlerine kaydoldu. Snow Kimya alanında 1927'de lisans, 1928'de de lisansüstü eğitimi aldı. Son derece hırslı bir gençti, son yılında öyle çok çalıştı ki, fiziksel olarak çökmenin eşiğine geldi. Ama daha geniş dünyaya tayin edici adımı atmak için ihtiyacı olan başarıyı sağladı ve

1928 Ekiminde Cambridge'deki Christ's College'e doktora öğrencisi olarak girmesine imkân veren bir burs kazandı.

Snow, o zamanlar dünya capında ünlü olan ve Lord Rutherford tarafından yönetilen Cavendish Laboratuvarı'nda kızılaltı spektroskopi alanında araştırmalara başladı. Araştırması başarılı oldu ve 1930'da, yirmi beş yaşındayken Christ's College'de öğretim üyesi oldu ve bu konumu 1945'e kadar sürdürdü. Başlangıçta, araştırmacı bir bilim adamı olarak başarılı bir kariyer yapacakmış gibi görünüyordu, ama 1932'de hayatına yeni bir yön veren bir aksilik yaşadı. Snow ve bir çalışma arkadaşı yapay yöntemlerle nasıl A vitamini üretileceğini keşfetmiş olduklarına inanıyorlardı. Bu keşfin muazzam bir teorik ve pratik önemi olacak gibiydi ve olayın *Nature* dergisinde duyurulmasının ardından Royal Society'nin Başkanı ulusal basma bulguların çok önemli olduğunu bildirdi. Ama ne yazık ki, yaptıkları hesap hatalıydı, "keşif"lerini kamuoyunda epey bir çalkantı yaratarak geri çekmek zorunda kaldılar ve sonraları kardeşinin diyeceği gibi, "Herkesin önüne bu şekilde çıktıktan sonra yaşadığı travma, Charles'ın bilimsel araştırmayı bir daha geri dönmemecesine bırakmasına neden oldu."[9] Snow'un mektepli bir bilim adamı olması, sonraları "iki kültür" sorununu ele alırken yaslandığı otorite için çok önemliydi, ama, bilimsel

9. Snow, *Stranger and Brother*, s. 35.

kültürün bu kendisinden başka kimsenin tayin etmediği savunucusundan rahatsız olan bazı bilim adamlarının belirteceği gibi, yeterlilik belgesi biraz zayıftı aslında. Rede konferansını vermeye geldiği sırada, ilk elden bilimsel araştırma yapmayalı yirmi yıldan fazla bir zaman geçmişti ve bir bilim adamı olarak kaydettiği başarı da, en iyi ifadeyle, derme çatmaydı.

Snow'un kendisine alternatif bir kariyer çizmesinde iki gelişme rol oynadı. 1932'de *Death Under Sail* adlı bir dedektiflik hikâyesi, iki yıl sonra da genç bir bilim adamını konu alan bir roman olan *The Search*'ü yayımladı. Bu ilk girişimleri olumlu tepkiler aldı ve kendisini ciddi bir yazar olarak görmeye teşvik etti; 1935 yılı başlarında birbiriyle bağlantılı bir roman dizisi tasarladı ve 1940 ile 1970 arasında yayımlanan bu romanlar "Strangers and Brothers" dizisinin on bir cildini oluşturdu. Snow'un sonraki ünü ve kamusal itibarının, çok satan ve birkaç dile çevrilen bu romanlara dayandığına şüphe yok. Ama kariyerindeki daha büyük kısmetin kaynağı İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıydı. Snow, savaşta bilgilerinden yararlanılabilecek doğa bilimcilerinin işe alınıp kullanılmalarından sorumlu olduğu bir geçici devlet hizmetine alındı. Bu onun idari yeteneklerini göstermesini sağladı, önemli insanlarla bağlantılar kurmasına yardımcı oldu ve iktidarın uygulanışını içeriden görme isteğini giderdi. 1945'de Cambridge'e dönmemeye ka-

rar verdi, onun yerine edebiyat kitapları yazmayı sürdürmesini sağlayan iki yarım-günlük işe girdi: Devlet kadrolarında, esasen bilimsel atamalarla uğraşan bir şubenin müdürü oldu; özel sektörde de büyük ölçüde danışmanlık mevkiini işgal etti, en sonunda da İngiliz Elektrik Şirketi'nin müdürü oldu. Romanlarının kazandığı başarı sayesinde, en sonunda bu işleri bırakma imkânını buldu; kamusal bir sima, tartışma yaratan konferansçı ve alim sıfatıyla sürdürdüğü üçüncü kariyerine başlamasını sağlayan şey de, 1959'da resmi görevlerinin üzerinde yarattığı kısıtlamalardan kurtulmuş olmasıydı. Rede konferansı, onun bu yeni rolle verdiği söylevlerin ilki ve geriye bakıldığında, en ünlüsüydü.

1960'lar Snow'un ününün zirveye ulaştığı yıllardı. Romanları ve oyunları hakkında kitaplar yazılıyordu: On yıl içinde yirmi onursal paye aldı ve en önemlisi, en büyük ününün kaynağı olan "iki kültür" fikri, ufak çaplı bir yorum ve tartışma sanayiinin temeli haline geldi. (Neredeyse bütün onur payelerini yabancı üniversitelerden almış olması ve söyledikleri İngiltere'de aslında heyecanla karşılanmış olsa bile yine de şüphecilik ve hatta aşağılama oklarına maruz kalmışken, başka ülkelerde bu oklardan kurtulmuş olması dikkate değerdi.) İşçi Partisi'nin 1964 Ekiminde seçimi kazanmasının ardından, Harold Wilson'ın, yeni kurulan Teknoloji Bakanlığı'nda müsteşar olma ve yaşam boyu soyluluk ünvanını alarak Lordlar Kamarası'nda hükü-

metin teknoloji konusundaki sözcüsü olma önerisini kabul etti. 1966 Nisanında bakanlıktaki görevinden istifa etti, ama bu tarihten sonra hem edebi hem de edebiyat dışı ürün verme konusundaki doğurganlığını sürdürdü, hatta artırdı ve konferansçı, danışman ve kamusal bilge sıfatıyla dünyayı gezerek barış, yoksulluk ve kalkınma hakkmdaki fikirlerini anlattı. 1 Temmuz 1980'de öldü.

"İki kültür" fikrinin gelişimi

"İki Kültür ve Bilimsel Devrim"in etrafında yapılan tartışmada su üstüne çıkan sorunların çoğu bugün artık 1950'lerin sonları ile 1960'ların başlarına ait sorunlarmış gibi görünüyor. Ama konferanstaki savın özünün ve konferansın tınısının, Snow'un kariyerinin en başlarından kaynaklandığı ve Snow'un 1930'larda biçimlenip tamamlanmış olan düşünsel gelişiminin özelliklerini şaşırtıcı ölçüde yansıttığı söylenebilir. Snow kendisi, iki savaş arasındaki döneme, özellikle de 1930'ların Cambridge'ine her zaman özgün bilimsel araştırmaların Altın Çağ'ı olarak bakmış ve açıkça, o yıllarda, J. D. Bernal ve P. M. S. Blackett gibi "ilerici" bilim adamları ve radikal bilim sözcüleri arasında özellikle güçlü olan belli bir kültürel bilim anlayışını özümsemişti. Snow bilimi, geleneksel elitlerin yanlış yöneterek ekonomik sıkıntıya ve ikinci bir yıkıcı savaşın eşiğine sürükledikleri bir dünyadaki büyük umut olarak görüyordu. Ayrıca, bilimi, salt ye-

teneğin toplumsal dezavantajları aşarak gerçek ödülünü alabildiği tek gerçek meritokrasi olarak da görüyordu. Genç Snow, daha dar anlamda, "edebi entelektüeller"e, özellikle onların züppece ve nostaljik toplumsal tavırlarına karşı, hiçbir zaman üstünden atamayacağı bir antipati geliştirmişti.

Snow'un, bir önceki kuşakta edebiyat alanında bilimin en önde gelen savunucusu olan H.G. Wells'le karşılaştırılmasının nedenlerinden biri de, yönetimin bilim adamlarından oluşan bir elitin eline geçmesini ister gibi görünmesidir. Aslında, Snow'un gençlik yıllarında Wells'e duyduğu hayranlık, "iki kültür" tartışmasının dinamiklerini anlamayı sağlayacak bir anahtar sunar. Bunun gayet açıklayıcı bir kanıtı, Wells'in *Experiment in Autobiography* adlı kitabı hakkında Snow'un yazdığı, 1934'te *The Cambridge Review*'de çıkan tanıtım yazısıdır. Snow bu yazıda Wells'e "büyük bir yazar" ve "dikkate değer bir insan" olduğu için hayran olduğunu, onun "planlı bir dünya arzusu"na sempati duyduğunu açıkça belirtmiş; ayrıca Cambridge'de, özellikle de edebiyat eleştirmenleri arasında yaygın olan Wells'i hor görme tavrından rahatsız olduğuna da işaret etmişti. Bu tavrını kısmen, Wells'in "büyük yazarlar arasında nostaljiye en az kapılan yazar" olmasına bağlamıştır ("Wells zekâsını büyük ölçüde gelecek için planlar yapmakta kullanmıştır"). Bu yazı sonradan "doğal makine-kırıcılar olarak edebi entelektüeller"e yönelte-

ceği saldırının tohumlarını da içinde barındırır. Snow bu tür tavırları hor gördüğünü vurgulamıştır: "Eğer sanat faydasız, ümitsiz ve nostaljik kaçış jestlerinden başka bir şey değilse, o zaman Wells gelmiş geçmiş bütün yazarlar arasında en az sanatçı olanıdır."[10]

Aslında, Wells'e yönelik bu farklı tepkiler, otuz yıl sonra çıkacak tartışmanın bir provası, Cambridge edebiyat çevrelerindeki hor görücü tutum karşısında Snow'un hissettiği rahatsızlıktan da daha dolaysız bir provası niteliğindeydi. Zira, *Scrutiny* dergisinin 1932'de çıkan daha ilk sayısında, Wells'in en son kitabı *The Work, Wealth, and Happiness of Mankind* hakkında tanıtım yazısı yazan kişi F.R. Leavis'den başkası değildi. Leavis, Wells karşısında düşmanca bir tavır takınmanın da ötesinde, dikkate almaya değmezmiş gibi bir tutum benimsemişti. Aslında, o gün için Wells'in hakkında yazı yazmaya değip değmediğinden bile emin değildi; sonradan Snow'a yapacağı saldırıyı esrarengiz biçimde hatırlatan tabirler kullanarak, Wells'in "bir örnek vaka, bir tip, tatsız bir şeylerin habercisi" olarak tartışılması gerektiğini ileri sürüyor, "sadece bu açıdan önemli" olduğunu söylüyordu. Leavis ayrıca, insanın iyiliğine ilişkin teknokratik bir bakış açısının sınırları hakkında tutturacağı

10. C.P. Snow, "H.G. Wells and Ourselves", *The Cambridge Review*, 56 (19 Ekim ve 30 Kasım 1934), 27-8, 148. Snow çok sonraları şu kitabında da Wells'e ilişkin olumlu bir değerlendirme yazacaktı: *Variety of Men* (Londra, 1967).

nakaratın da provasını yapıyordu: "Makinenin verimliliği nihai değer haline geliyor; bu da bize, daha engin ve müreffeh bir insan hayatından çok farklı bir şeymiş gibi görünüyor."[11] Leavis, derginin aynı sayısında çıkan "Edebi Zihniyet" adlı yazısında da Amerikalı kültür yorumcusu Max Eastman'ı paramparça ediyordu; bu yazıdaki en ağır suçlamalarından biri şuydu: "Üstü kapalı olarak, [bilimin] bütün sorunlarımızı çözeceğine inanıyor. Kısacası, hâlâ H.G. Wells çağında yaşıyor."[12]

Snow'un Wells hakkındaki yazısı ise, Snow'un sadece "muhalefet"in (o sıralarda hâlâ tartışmalı ve "klasikleşmiş" olmaktan çok uzak bir yazar olan) T.S. Eliot'u Wells'in üzerinde bir yere yerleştirmesinden söz ederken değil, aynı zamanda alaycı bir tavırla "üniversite öğrencilerine, on dokuzuncu yüzyılı mazur gösteren tek şeyin Gerard Manley Hopkins olduğu öğretilebilir" derken de kastettiği kişinin Cambridge eleştirmenlerinden Leavis olduğu yolunda kesin kanıtlar içerir. Leavis, Eliot'un akademi çevrelerindeki ilk savunucularından biri olduğu gibi, sürekli olarak öğrencilerine "doğru" edebi yargılar aşılamaya kalkmakla da suçlanmıştı ve Hopkins, Leavis'in 1932'de çıkan *New Bearings in English Poetry* kitabında olumlu biçimde ve uzun uzadıya ele alınan tek on dokuzuncu yüzyıl yazarıydı. Kamuya mal olmuş kişilerin yarının so-

11. F.R. Leavis, "Babbitt Buys the World", *Scrutiny*, 1 (1932), 80, 82.
12. F.R. Leavis, "The Literary Mind", *Scrutiny*, 1 (1932), 30.

runlarını çoğunlukla geçmişe ait tavırlarla ele almaları anlışılır bir şeydir, ama her zaman geleceğe bakmakla ve "geleceği hücrelerinde taşıyanlar"ın sözcüsü olmakla övünen Snow'un son dönem düşüncelerinin, 1930'larda Cambridge'de yaşanan husumetler tarafından bu ölçüde biçimlendirilmiş olduğunu görmek özellikle çarpıcı oluyor.

Snow'un bilimin kültürel rolü ve siyasi etkisine yönelik ilgisi, hem romanlarında hem de 1940'lar ve 1950'lerdeki resmi çalışmalarında sürekli su yüzüne çıkmıştır, ama "iki kültür" fikrini kamunun dikkatine ilk kez, 1956 Ekiminde *New Statesman*'da yayımlanan aynı adlı kısa yazısıyla sunmuştur (bu yazıdaki birçok cümle Rede konferansında büyük ölçüde değiştirilmeden kullanılacaktı). Bütün bu fikre büyük ölçüde, belli bir "edebi entelektüeller" anlayışına duyduğu düşmanlığın can verdiği, bu yazıda, sonraki genişletilmiş versiyondan çok daha açık olarak görülmektedir.[13] "Şüphesiz esasen edebi bir nitelik sergileyen geleneksel kültür, gücü hızla tükenen bir devlet gibi davranıyor -sallantıdaki itibarı sayesinde ayakta duruyor, Bizans entrikalarına çok fazla enerji harcıyor, ara sıra aslında gücü yetmediği halde saldırgan kendini beğenme nöbetlerine kapılıp coşuyor, onu kaçınılmaz olarak yeniden biçimlemesi gere-

13. Anlaşılan Snow entelektüellere daha genel bir düşmanlık besliyormuş: "Doğru dürüst askerleri kayıtsız entelektüellere tercih ettiğini söyler. Ona göre akıllı bir insan bir entelektüele her zaman yeğdir." Snow, *Stranger and Brother*, s. 143.

ken güçlere açık bir hayal gücü gösteremeyecek kadar savunmada kalıyor." Snow'un duyduğu düşmanlığın diğer yönleri ancak ima yoluyla ortaya çıkar: Bilimsel kültürün tınısı, ona göre, "her zaman heteroseksüel"dir; edebi kültürün tersine "kaçamağa, kıvırtmaya rastlanmaz burada."[14]

"İki kültür" tezinin bu ilk versiyonundaki aydınlatıcılığın iki özelliği daha vardır. Birincisi, konunun daha sonraları çoğunlukla tartışıldığı bağlamın tam tersine, Snow'un burada eğitim düzenlemelerinin yapısı ve içeriğiyle ilgilenmemesi kayda değerdir; araştırmacı bilim adamlarının ve yazarların grup olarak özelliklerinden bahsetmekte ve aralarında olduğunu söylediği mesafeyi azaltmak için pratik hiçbir öneride bulunmamaktadır. İkincisi, Rede konferansının ve Snow'un bu ünlü konferansta "aslen" ne yapmak istediği hakkında sonradan dile getirdiği düşüncelerin tersine, 1956 tarihli yazı, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki ilişkiler sorununu ve teknolojinin uygulanması konusunda bilimsel bilgiden yoksun siyasetçi ve yöneticiler tarafından alınan kararların doğurduğu sorunları gündeme getirmez. Bu yazıdaki başlıca tema, bir grup olarak bilim adamlarının, "edebi entelektüeller"den "ahlâken daha sağlıklı" oldukları inancını işler. Ona göre, bilim adamları doğaları gereği insanlığın ortak refahı ve geleceği ile ilgilenirler. "Ge-

14. C. P. Snow, "The Two Cultures," *New Statesman* (6 Ekim 1956), 413.

leneksel kültür"le bilim arasındaki karşıtlık, örneklerin olağan dışı ölçüde taraflı bir biçimde seçilmesiyle kurulur: "Köleliğin yolunda gitmeyen tek tarafının yeterince kölelik olmaması olduğunu söyleyen Büyükelçi Pobedonostsev'e yağcılık yapan Dostoyevski; 1914'deki avant-garde'ın siyasi yozluğu ve bunu Faşistler için radyodan propaganda yapmaya kadar vardıran Ezra Pound; başkalarının acı çekmesinin erdeminden dem vuran Marshal'a dindarlık taslayarak katılan Claudel; Zencileri farklı bir tür gibi ele almasına duygusal nedenler gösteren Faulkner." Bu tür ihanetler, yazarların bireysel hayatın trajik doğasına ilişkin algılarının, insan kardeşlerinin ihtiyaçlarını bulanıklaştırmasma izin verme eğilimlerinden kaynaklanıyordu. "Bilimsel kültür, bozgun, kendine gömülmüşlük ve ahlâki kibirin oluşturduğu bu tavırdan neredeyse bütünüyle muaftır." "İki kültür"ün bu ilk versiyonunun temel mesajı şudur: "Bilimsel kültürün bize sunabileceği en büyük zenginleşme... ahlâki zenginleşmedir."[15]

İki yıl sonra, görünüşte "Rutherford çağı"nı ele alan bir yazıda, Snow bu temaları tekrar dile getirmiştir (ve yine düşüncesindeki temel kategorilerin ne ölçüde iki savaş arası dönemde köklendiğini

15. A.g.y., 414. Snow bilimsel araştırmanın bünyesi gereği ahlâki bir doğası olduğu anlayışını, 1960'da Amerikan Bilimi Geliştirme Derneği'nde yaptığı, ilk kez 1961'de *Science* dergisinde, sonra da *Public Affairs* (Londra, 1971) adlı kitabında yayımlanan "Bilimin Ahlâki Tarafgirliği" başlıklı konuşmasında daha ayrıntılı olarak geliştirmiştir.

göstermiştir). Aynı karşıtlıklar tekrarlanır: "Bir yanda Rutherford ve Blackett ile öbür yanda, mesela Wydham Lewis ve Ezra Pound arasında, hangileri insan kardeşlerinin tarafını tutmaktadır?" Bu edebi şahsiyetler gericiydi, "Faşizmle muğlak ilişkileri" vardı ve anti-Semitizmle lekelenmişlerdi; oysa "ister muhafazakâr olsun, ister radikal, bütün bilim adamları gibi Rutherford da, neredeyse bunun ne anlama geldiğini düşünmeksizin, geleceği hücrelerinde taşıyordu."[16] Rede konferansının en şaşırtıcı ya da kışkırtıcı bazı yönlerinin kökenleri bu ilk taslaklarda bariz biçimde görünmektedir; bu yazılar her şeyden önce söz konusu konferansta "edebi entelektüeller" konusunda sunulan -hem de o sıralarda daha çok bir romancı olarak tanınan bir adam tarafından sunulan- kötüleyici portreyi daha iyi anlamamıza yardımcı olur: "Snow'un konferansı hakkında, edebiyata karşı aşırı düşmanca bir konuma yerleştiğini söylemekten başka bir yorum yapılamaz."[17]

"İki Kültür ve Bilimsel Devrim"i okurken akılda tutulması gereken son nokta ise, ait olduğu türle ilgilidir. Bir konferans her şeyden önce bir vesiledir,

16. C. P. Snow, "The Age of Rutherford", *Atlantic Monthly*, 102 (1958), 79, 80.

17. Lionel Trilling, "The Leavis-Snow Controversy", yeniden basım Trilling, *Beyond Culture: Essays on Literature and Learning* (New York, 1965), s. 152. Bu deneme ilk kez "A Comment on the Leavis-Snow Controversy" adıyla *Commentary* (1962)'de, daha sonra da *University Quarterly*, 17 (1962), 9-32'de yayımlanmıştır; Snow bu yazıyı aşağıda 52. dipnotta alıntılar, ama tarihini 1959 olarak verir.

sözcüğün iki anlamıyla bir vesile: hem toplumsal bir olay hem de bir fırsattır. Konferansçı davet edilmiştir: Konuşmaya yetkilidir. (Modern kültürdeki belli başlı tartışmaların kaçının kökenlerinin bir tür konferansta yattığını araştırmak ilginç olurdu.) Konferansın yayımlanan biçimi bir deneme uzunluğunda olsa bile, onunla deneme olarak yazılan bir yazı arasında önemli bir ton ve niyet farkı vardır. Konferans, klasik denemeye damgasını vuran içten, düşünceli ve bazen neredeyse kaprisli tınıyı hiçbir zaman yakalayamaz. Konferans düşünceler bildirme kipinde, daha keskin ya da tartışmacı bir tavırla sunulur; en iyi konferanslar dinleyicilerle kurdukları danışıklı dövüşe benzer ilişkiden yararlansalar bile, biçimleri bünye gereği pedagojiktir ("öğretmen kürsüsünden" anlamına gelen *ex cathedra* tabirinin "otoriteye dayalı konuşma" ile eşanlamlı hale gelmiş olması boşuna değildir). Bu, Snow'un hoşuna giden bir tondu. Snow'un yazısında görülen biçem, bir otorite iddiasını maskelemek için sürekli olarak tevazu mecazlarından yararlanır: Yazısında aktarmadığı kanıtları ölçüp tartmış, meseleyi yanlış anlatmanın doğuracağı ciddi sorunları bilen ama konuları doğru bir şekilde anlatma konusunda başkalarından daha avantajlı bir kişi edasıyla yazar.

Bu yüzden, Snow'un metnini okurken, kökenlerini hatırlamamız ve onun sistematik bir düşünür olmadığı gibi, bazı açılardan, özellikle analitik bir yazar olmadığını kabul etmemiz gerekir. Onun ter-

cih ettiği zemin, Büyük Fikir zeminidir: O büyük fikri yakalamış, epey sıra dışı bir yöne çevirmiş, çok farklı alanlardan alınan birkaç olgu ve anekdotla örnekler vermiş ve anlaşılır, güçlü bir üslupla tekrar etmiştir. Snow'un ünü arttıkça, fikir daha büyük, olgular daha az ve üslup daha güçlü olma eğilimine girmiştir.[18] Snow her şeyden önce söylediklerine dikkati çekmeyi amaçlamıştı. Bu ölçütle değerlendirildiğinde, Rede konferansının başarılı olduğu tartışma götürmez.

Tepkiler ve tartışmalar

"İki kültür" kavramı Snow'un ilk dile getirişinden sonra, şu ya da bu biçimde sürekli yorumlanmış olsa da, doğal olarak en yoğun ve en açıklayıcı tepkiler tartışmanın ilk döneminde ortaya çıkanlardır. Özellikle bir olay öne çıkmaktadır: F.R. Leavis'in 1962'de Snow'a ve konferansına yönelttiği şiddetli saldırının etrafında kopan gürültü. Bu gürültü insanın mutluluğu konusunda nasıl düşünmek gerektiğine ilişkin taban tabana zıt iki anlayışın çatışmasını içeriyordu ve kısmen de olsa bu tür güçlü hislerin (ve ağır sözlerin) alenen ifade edilmesine yol açmış olduğu için, o zamandan beri tam da Snow'un saptamaya çalıştığı bölünmüşlüğün simgesi olarak kabul edildi.

18. Bu durum en çok, Snow'un 1968'de yaptığı bir konuşmanın metni olan "Kuşatma Durumu" gibi, *Public Affairs*'de toplanmış son dönem yazılarında görülür.

Rede konferansının metni *Encounter*'da, Haziran ve Temmuz 1959'da iki bölüm halinde yayımlandı; ayrıca Ağustos sayısında ilk gelen tepkilerden oluşan küçük bir sempozyuma yer verilmişti.[19] Bu tepkiler çok büyük ölçüde olumluydu ve Snow kültürler arasındaki bölünmeyi "parlak" bir biçimde tasvir ettiği için övülüyordu.[20] (Tarihçi J.H. Plumb bir çekince koyarak, Snow'un bahsettiği gerilimleri, 1910 ile 1950 arasındaki yıllarda hakimiyeti ellerinde tutmuş olan, büyük ölçüde üst-orta sınıfa mensup edebi elitin yerine yeni bir sınıf olarak bilim adamlarının geçmeye başladığı daha kapsamlı bir toplumsal gelişmenin bir parçası olarak görmeyi tercih ediyordu.) Üstelik; fikirleri sorulan kişilerin çoğu, açıktan açığa ya da üstü kapalı olarak, en acil sorunun bilimin statüsünü yükseltmek ve bilim adamı olmayanların bilimsel bilgisini artırmak olduğuna inanıyorlardı. Daha genel olarak, konferansın yayımlanmış biçi-

19. C.P. Snow, "The Two Cultures and the Scientific Revolution", *Encounter*, 12 (Haziran 1959), 17-24; 13 (Temmuz 1959), 22-7. "'The Two Cultures': a Discussion of C.P. Snow's Views", 13 (Ağustos 1959), 67-73; bu tartışmaya Walter Allen, Bernard Lovell, J.H. Plumb, David Riesman, Bertrand Russell, John Cockcroft ve Michael Ayrton katılmışlardı.

20. O tarihte 87 yaşında olan Bertrand Russell, gönderdiği kısa notta, kültürler arasındaki bölünmüşlüğün oldukça yakın bir geçmişte başlamış olduğunu iddia ediyordu. Russell bu iddiayı şunları söyleyerek desteklemeye çalışıyordu: "otomatik dokuma tezgâhını icat eden Cartwright büyükbabama özel dersler veriyordu ve ona Horatius'un şiirlerini yorumlamayı öğretmişti;" ama Russell şunları ekleyince, verdiği örneğin gücünü biraz azaltmış oluyordu: "Benim anlayabildiğim kadarıyla, büyükbabam onun otomatik dokuma tezgâhını icat etmiş olduğundan habersizdi" (71).

mi uluslararası yorumlara da konu oldu; bunlardaki genel eğilim gittikçe acilleşen modern bir sorunu teşhis ettiği için Snow'u tebrik etme yönündeydi.

Bu yüzden, Snow, aldığı ilk tepki dalgası üzerinde düşünürken, durumu doyurucu bulmak için yeterince nedeni olduğunu düşünüyordu.[21] "'İki kültür' kavramı kabul edildiği gibi, iki kültür arasında bir uçurumun var olduğu da kabul edildi." Hatta, Snow artık iddiasını daha da ileri götürmek niyetindeydi: "Kültürler arasındaki bölünme ileri sanayi toplumunun bünyesi gereği meydana gelen bir sorunudur." Ama yine, artık ara sıra bazı ufak yumuşatma çabalarında bulunsa da, yirminci yüzyılın belli başlı yazarlarının "sanayi-bilim devrimi" karşısında ayrım gözetmeyen ve son kertede bencil bir düşmanlık tavrını teşvik etmiş olmalarına yönelik temel kaygısına dönüyordu (on sekizinci yüzyıl sonundaki Sanayi Devrimi'ni sadece, bilimin üretime uygulanmasına yönelik kapsamlı sürecin ilk aşaması olarak gördüğünü açıkça belirtiyordu). Anlamlı bir biçimde, "cevabı"nda (zira yazı aslında yalnızca bir cevaptı) en çok yeri, (*Scrutiny* dergisinin eski yazarlarından biri olan G.H. Bantock gibi[22]) edebi ve kültürel eleştirmenlerin onun iyimser teknolojizmine yönelttikleri eleştiriye karşı tezleri-

21. C. P. Snow, "The 'Two Cultures' Controversy: Afterthoughts", *Encounter*, 14 (Şubat 1960), 64-8.
22. G. H. Bantock, "A Scream of Horror", *The Listener* (17 Eylül 1959), 427-8.

ni yeniden ifade etmeye ayırmıştı. Bundan sonra, Snow'un tezinin çektiği ilgi azalmaya başladı, ama sonradan bunun dikkate değer bir polemik fırtınası öncesindeki geçici sakin devre olduğu ortaya çıkacaktı.

F.R. Leavis 1962 yazında Cambridge'deki İngiliz Edebiyatı bölümünden emekli olacaktı. Otuz yıldan fazla bir süre, İngilizce konuşulan dünyadaki en sivrilen, tartışmalı ve etkili edebiyat eleştirmenlerden biri olmuştu, ama gereken ilgiyi görmediğinden uzun süre yakınmıştı (örneğin kendi üniversitesi, onu emekliliğinden ancak üç yıl önce terfi ettirmişti). Yaptığı eleştirilerde, sık sık hırçınlığa varan bir yoğunlukla, "büyük" edebiyatın (başka hiçbir tür edebiyatla ilgilenmiyordu) her anlamda en hayati insan tepkilerini içinde barındıran benzersiz ve canlı bir hazine olma iddialarını savunmaya çalışmıştı. Hayal gücü ürünü bu emsalsiz eserlerin canlandırdığı karmaşık, derinden hissedilmiş deneyimde; modern kitle toplumunun hakim güçlerinin bir fesat ittifakı kurarak deneyimi ucuzlatıp yozlaştırmalarına karşı bir panzehir - hem de artık olası tek panzehiri- buluyordu. Bu yüzden, İngiliz edebiyatı eleştirisi ve öğretimi, Leavis'e huşu verici, neredeyse kutsal bir sorumluluğu olan bir meslek gibi geliyordu. Bayağı, tuzu kuru ya da sadece moda şeylere hiç tahammülü yoktu -püriten ciddiyeti, ihtiraslı gecikme telaşıyla birleşince, uzlaşmaya ve bir arada var olmaya im-

kân kalmıyordu- ve gün geçtikçe daha hırçın bir hal aldığı, kendini daha kıstırılmış hissettiği için de ürkütücü aşağılamasından kaçabilecek insanların ya da kitapların sayısı da azalıyordu. Cambridge'de kendi koleji olan Downing'deki öğrencilerin 1962'de Richmond konferansını vermeye davet ettikleri adam buydu. Leavis, Snow'un "iki kültür" tezi hakkında henüz alenen bir şey söylemiş değildi: Düşüncelerini şimdi öyle bir dile getirmişti ki, olayın tamamı hâlâ "Snow-Leavis tartışması" olarak anılıyor.[23]

Geriye dönüp bakıldığında, kötücül bir tanrı Leavis'in en derin antipatilerinin olabildiğince fazlasını ete kemiğe büründürecek tek bir kişi tasarlamaya çalışsa Charles Percy Snow'u yaratmaktan daha iyisini yapamazdı, diye düşünmeden edemiyor insan. Snow'un romanları hakkında Leavis'in ne düşünebileceğini tartışmaya bile gerek yok. Leavis, yüzeysel, mekanik ya da sadece popüler bulduğu yapıtlara sonsuz bir aşağılamayla bakıyordu. Snow'un romanlarının 1940'ların sonu ile 1950'lerde Londra edebiyat dünyasında epey bir *réclame*'ının yapılmış olması, Leavis'in gözünde, bunların şişirilmiş olduğunun kesin kanıtıydı. Ve "Londra'nın edebiyat dünyası", şık kokteyl partilerin, Pazar gazetelerinde çıkan tanıtım yazılarının, herhan-

23. Bkz. şu kitaptaki malzeme: David K. Cornelius ve Edwin St Vincent (y.h.), *Cultures in Conflict: Perspectives on the Snow-Leavis Controversy* (Chicago, 1964).

gi bir konu hakkındaki son "görüş"leri *New Statesman*'da ya da BBC'nin Third Programme'ında beyan etmenin dünyası, Snow'un içinde rahatça hareket ettiği ve gittikçe ün kazandığı bir dünyaydı. Ama Snow aynı zamanda bir teknokrattı; yani, Leavis'e göre insan deneyiminin "teknolojik ve Benthamcı" bir biçimde nicelleştirilebilir, ölçülebilir, yönetilebilir olana indirgenmesini savunan bir sözcüydü. Ve Snow yirminci yüzyıl İngiliz kültürünün en hassas bölgelerinden birine destursuz girmişti: Sanayi Devrimi'nin insani sonuçlarını değerlendirmişti.

Leavis'in horgörüsü son haddindeydi. İşe, Snow'un kendinden menkul otorite havasına ve benimsediği tonun çarpıcı kendinden-hoşnutluğuna dikkati çekerek başlamıştı - "böyle bir tonu benimseyen kişiyi ancak bir dahiyse hoş görebiliriz, ama bir dahi de zaten böyle bir tonu benimsemez." Snow, dahi olmak şöyle dursun, "entelektüel açıdan ne kadar vasat olunabilirse o kadar vasattır"; konferansı "düşünsel değerden tamamen yoksundur ve utanç verici bir üslup kabalığı sergiler"; "Snow'un bilgiççe sözde-düşüncelerini ele alırken karşılaşılabilecek tek güçlük düşünsel çürüklük olabilir" vs. vs. Leavis, Snow'un "iki kültür" hakkında konuşmaya ehil bir otorite olarak görülmesini sağlayan şeyin, bir bilim adamı ve başarılı bir romancı olarak taşıdığı çifte kimlik olduğunu doğru olarak algılamıştı. Leavis, bu otorite iddiasını geçersizleştirmek

için, Snow'un romanlarının edebi tartıya vurulduğunda nerede durduklarını rahatsız edici bir netlikle göstermesi gerektiğini düşünüyordu; saldırısının birçok gözlemciye göre mazur görülemeyecek ölçüde *ad hominem** bir hal aldığı yer de burasıdır. "Snow, tabii ki, bir -hayır, bunu söyleyemem, çünkü değil; Snow romancı olduğunu zannediyor", ama "bir romancı olarak Snow diye biri yoktur; var olmaya bile başlamamıştır. Romanın ne olduğunu bildiği söylenemez. Bu yokluk, roman diye yazdıklarının her sayfasında açıkça ortadadır" ve bu minval üzre giden daha birçok cümle. Leavis, iki paragrafta ona göre (şunu da söylemek gerekir ki, yalnızca ona göre değil) Snow'un romanlarının zaaflarının ne olduğunu anlatırken yıkıcı bir portre çizer: Karakterden yoksun, doğallıktan uzak diyaloglar, sürekli olarak göstermeye değil anlatmaya başvurulması ve hayal gücünün kısıtlı menzili. Hatta, diye ekler (ki bunda belli bir haklılık payı da yok değildir), Snow en iyi bildiği farzedilen dünyayı, yani akademik hayatı bile, asli düşünsel faaliyetinden ve temel amacından yoksun bırakacak şekilde betimler. Leavis'in gönlü, Snow'u bilim konusunda otorite olarak görmeye de razı değildir. Acımasız bir biçimde, Rede konferansının, gerçek bir bilimsel eğitime ya da zihinsel alışkanlıklara dair hiçbir belirti

* "Dinleyicinin kişisel duygu ya da önyargılarına seslenmek için tasarlanmış sav", Y. Salman, G. Varım ve S. Keser, *Ortak Kültür Sözlüğü*. Tümzamanlar Yayıncılık, İstanbul: 1992, s. 14. (ç.n.)

içermediğinde ısrar eder; sağlam bir akıl yürütme yerine sadece "bilgiçlik gösterisi" vardır ortada.[24]

Leavis, Snow'un ününü, çağdaş toplumun hayata bir anlam verebilecek değerlere dair yeterli bir tasvir sunabilme yeteneğini büyük ölçüde yitirmiş olmasının semptomu, "haberci"si olarak ele alıyordu. Bu boşluğu "refah"tan ve "yükselen hayat standartları"ndan dem vuran bir dil doldurmaya başlamıştı ve Snow tüketim toplumunun peygamberiydi. Leavis, sanayileşmenin getirdiği nimetlerden son derece emin olan Snow'un, Sanayi Devrimi'nin insani bedeli konusunda şüphelerini dile getirmiş olan on dokuzuncu yüzyıl yazarlarını "makine-kırıcılar" olarak gösterip bir kenara atmasına özellikle sinirleniyordu. Sanayi Devrimi'nin getirdiği değişikliklerle, çoğunlukla kısmi ve endişeli bir biçimde hesaplaşmanın, en azından 150 yıldır İngiliz kültürünün kalbinde yatan dram olduğu ileri sürülebilir. Leavis gibi biri için (aslına bakılırsa onun *gibi* kimse yoktu; bir şeyleri en az "temsil eden" insan oydu herhalde), bu dönemdeki İngiliz yazarlarının en büyük başarılarından biri, bu gelişmenin hayat kalitesinde yarattığı derin tahribatı kederle hissetmeleriydi. Snow "İkinci Bakış"ta, bu tür müşkülpesent burun kıvırmalar karşısında duyduğu taham-

24. F. R. Leavis, "Two Cultures? The Significance of C.P. Snow", *Spectator* (9 Mart 1962), "Two Cultures? The Significance of Lord Snow" adıyla yeniden basım, Leavis, *Nor Shall My Sword: Discourses on Pluralism, Compassion and Social Hope* (Londra, 1972), alıntılar şu sayfalardan: s. 42, 44-5, 47.

mülsüzlüğü gösteriyordu: Tarihsel olarak yoksullar fırsatını bulur bulmaz fabrikalara her zaman kendi ayaklarıyla gitmişlerdir ve bugün dünyanın yoksul ülkelerinin en büyük umudu sanayileşmenin maddi nimetlerinin artmasıdır.[25]

"Leavis-Snow tartışması" İngiliz kültür tarihindeki benzer bir çatışmanın yeniden sahneye konması olarak görülebilir -Romantiklere karşı Faydacılar, Coleridge'e karşı Bentham, Arnold'a karşı Huxley ve daha az ünlü diğer örnekler. Ve bu tür kültürel iç savaşta, her yeni çarpışma geçmiş yenilgilerin, geçmiş gaddarlıkların ağırlığını taşır; bu yüzden her zaman halihazırdaki tartışmanın görünürdeki nedeninden daha fazlası söz konusudur. Ama Leavis'in saldırısı aynı zamanda, Snow'un "edebi entelektüeller"e karşı geliştirmek istediği özgül tezin bir örneği olarak da görülebilir. Birçok gözlemci, Leavis'in eleştirilerinin vahşiliği karşısında hayrete ve dehşete düşmüştü ve bunu kendilerine yalnızca, kıskançlık ya da garez gibi kişisel bir güdüyle açıklayabiliyordu. Gelgelelim, bu açıklama gereksiz olduğu gibi, akla yatkın da değildir. Bu sertlikte Leavis'in uzlaşmaz mizacı bir rol oynamıştır, tıpkı esas meselelere dikkati çekmek istiyor-

25. Snow, Raymond Williams'ın 1958'de yayımlanan *Culture and Society* adlı kitabını okumuştu (aşağıda s. 164. sayfadaki Coleridge alıntısı kesinlikle Williams'ın kitabının 77. sayfasından alınmış), ama sanayileşmeye edebiyatçıların verdiği tepkiler konusunda bu kitapta yapılan karmaşık tartışma, Snow'un "kültür" savunucularının hepsinin "makine-kırıcılık"la lekelenmiş oldukları inancını değiştirmişe benzemiyor.

sa sözünü sakınmaması gerektiğine inanmasının da bir rol oynamış olduğu gibi (Snow'un otoritesinin ve dışa vurduğu tonun mahiyeti de bu esas meselelere dahildi). Ama bunların ötesinde Leavis'in saldırısının, belli bir tür edebiyat eleştirisinin temelinde yatan varsayımlarla ilgili çok daha derin bir şeyin örneği olarak kavranması gerekir.

Sözel ayrıntıların oluşturduğu dokuya dikat etme alışkanlığında olan edebiyat eleştirmenini, bir şey kötü söylendiğinde bile herhangi bir şey söylenmiş olduğuna ikna etmek güçtür. Eleştirmenin pratiğinde, biçim ile içerik arasındaki klasik ayrımın edebiyatta yanıltıcı sonuçlar doğurabileceğini söylemeye bile gerek yoktur: Bir eser bu anlamda sözcüklerden oluşan bir şeydir -kendini sözcüklerle doğru dürüst ifade etmeyi başaramasa bile yine de sözcüklerin ardında metnin "mesajı"nı oluşturan bir "anlam" yattığını tasasız bir şekilde varsayamayız. Dolayısıyla eleştirmen gevşek, karışık, içi boş yazım tarzının açığa vurduğu düşünce yoksulluğunu, nihai olarak varlık yoksulluğunun kanıtı olarak görür. Bu tür bir yazım en iyi ihtimalle bir yetersizliğin semptomudur; demek istediğini tam olarak ifade edebilen bir tarzın saygınlığından yoksundur. Sonuç olarak, edebiyat eleştirmeni çoğunlukla, tarafsız gözlemcide, eleştirilen yazar ya da eleştirmenin *kişisel* başarısızlıklarını abartıyormuş ve ne kadar yetersiz ve bulanık bir biçimde olursa olsun bir şekilde söylenmiş olan sözlerin içeriğini görmezden

geliyormuş izlenimi yaratır. Edebiyat eleştirisi polemiklerinde dış gözlemcileri dehşete düşüren o *ad hominem* düşmanlık ruhunun en önemli kaynaklarından biridir bu.

Leavis'in Snow'a verdiği cevap bu kalıba uyar. Snow'un düzyasının gevşek, kabaca kestirip atmaya dayalı yapısı hakkındaki bazı eleştirileri çok da haksız değildir; bu yazım tarzının açığa çıkardığı kısıtlı hayal gücü ve algısal dikkatsizlik hakındaki yargılarının da genel bir geçerliliği vardır. Ama Snow'un konferansında, çok farklı kültürel ortamlarda yaşayan birçok insanı, onun çok önemli bir konuda bam teline ya da ona yakın bir yerlere basmış olduğunu düşünmeye iten bir şeyler de vardı. Leavis, Snow'un yazım tarzına allerjik bir tepki gösterirken bunu yeterince değerlendirememiştir.

Leavis'in saldırısı infial yaratmıştı, ama bu mesafeden bakıldığında, çıkan gürültünün akıl yürütmelerin niteliği kadar davranış tarzıyla da ilgili olduğu görülmektedir. Leavis'in konferansının metni *Spectator*'da 9 Mart 1962'de yayımlandı (bu da bize, modernlik hakkındaki bu tartışmanın iki geleneksel tür kanalıyla, yani konferans ve haftalık dergi makalesi kanalıyla sürdürüldüğünü hatırlatır). Derginin bir sonraki sayısında, konu hakında, neredeyse hepsi Leavis'in aşırılıklarını kınayan on altı mektup, bir sonraki hafta da on beş mektup yayımlanmıştı. Sonraki sayılarda mektup yağmuru devam etti; sayıları gittikçe artan bir miktarı Le-

avis'i destekliyordu ve 30 Mart'ta *Spectator*, Snow'u bilimin dünyayı yönlendirmek için yeterli ışığı sağladığını savunur gibi göründüğü için eleştiren bir başyazı yayımladı.[26] Mektupların en ilginçlerinden biri, Snow'un en tanınmış romanlarından biri olan *The Masters*'daki Paul Jago karakterinin modeli olduğu bilinen Cambridgeli ilahiyatçı Charles Raven'dan geliyordu. Raven'ın mektubu ağırbaşlı ama suçlayıcıydı; Snow'un romanlarının, konferansında tam bir yetkiyle konuşuyormuş gibi bir edaya büründüğü halde, akademik araştırmaların doğasını anlamamış olduğunu gösterdiğini söylüyordu: "Sir Charles bize yalnızca kariyerizm sunuyor. Bu da onun aleyhine işliyor."[27]

Ama bütün olay hakkındaki en etkili ve sonraları en çok anılan yorum, Amerikalı önde gelen edebiyat ve kültür eleştirmeni Lionel Trilling'den geldi; Trilling'in geniş kapsamlı ve görgülü düşünce yapısıyla ve zarif davranış tarzlarıyla tanınmış olması, söylediklerini sırf polemik olsun diye söylenmiş ya da tarafgir şeyler olarak görüp bir kenara atmayı olanaksız kıldığından, yaptığı yorumun etkisi daha da artıyordu. Trilling'in Leavis'in anlatım biçimine

26. Başyazıda William James'den hınzırca şu alıntı yapılıyordu: "Gerçekliğin bütün doğası karşısında yetersiz kalan bütün otoriteler arasında en başta 'bilim adamları' gelir... Bilim adamlarının ilgileri bölük pörçüktür, mesleki kibir ve bağnazlıkları muazzamdır. Araştırdıkları olgular konusundaki kusursuz otoritelerine ve burada sağladıkları müthiş başarılara rağmen, onlardan daha dar görüşlü bir hizip ya da topluluk bilmiyorum." *Spectator* (30 Mart 1962), 387.
27. *Spectator* (6 Nisan 1962), 443.

itiraz etmesi şaşırtıcı değildi: "Dr. Leavis'in Sir Charles'ı ele alırken benimsediği anlatım biçimi hakkında tartışmaya gerek yok. Kötü bir biçim, hoş görülemez bir biçim bu." Ama Trilling bu ve başka şekillerde Leavis'in saldırısı ile kendisi arasına mesafe koymasına rağmen, yazısının gidişatından Leavis'in eleştirilerinin yanlış olmaktan çok doğru olduğunu düşündüğü anlaşılmaktaydı. Trilling özellikle, Snow'un konferansında birkaç önemli Modernist yazardan genelde "edebi entelektüeller"e ya da "edebiyat"a, hatta daha kötüsü "geleneksel kültür"e sıçranması üzerinde yoğunlaşıyordu; bu tavır Snow'un şu temel iddiasında zirveye ulaşıyordu: "Batı dünyasını yöneten kültür, geleneksel kültürdür; bilimsel kültürün ortaya çıkması bunu kayda değer ölçüde az değiştirebilmiştir" (aşağıda s. 103). Ama bu noktaya gelinceye dek, birkaç Modernist yazarın görüşleri ile Batı dünyasının yönetimi arasında olduğu ima edilen eşdeğerlik, akla yatkın gelmeyecek ölçüde zorlamadır -ya da normalde kendini tutan biri olduğu halde bu kez tutamayan Trilling'in sözleriyle: "Hayret verici bir önermedir." Snow "geleneksel kültür"den bu şekilde bahsederek ne kastediyor olabilirdi? "Bu kültürün, onun adlandırmasıyla, *edebi* olduğu, onunla gerçek edebiyat adamları ve kitapları arasındaki ilişkinin, 'bilimsel kültür' denen şey ile bilim adamları ve laboratuvarlardaki çahşmaları arasındaki ilişkinin aynısı olduğu, gerçekten sersemletici bir düşüncedir."

Trilling ayrıca, tıpkı Leavis gibi, Snow'un on dokuzuncu yüzyıl edebiyat adamlarının Sanayi Devrimi'ne ya üzüldükleri ya da onu umursamadıkları şeklindeki şikayetine de karşı çıkıyordu: "Hiçbir şey doğruluktan bu kadar uzak olamaz."[28]

Trilling, Snow'un konferansının çelişkileri ve abartılarının ancak Snow'un bir amacın peşine, diğer meseleler hakkındaki yargılarını çarpıtacak kadar düşmüş olmasıyla açıklanabileceğini ve bu amacın da, dünyanın iki parçasındaki bilim adamları topluluğunun ulaşabileceği karşılıklı anlayış sayesinde Doğu-Batı ilişkilerini ve dolayısıyla dünya barışını geliştirmek olduğunu tahmin ediyordu. Ama Trilling burada Snow'un konferansının bir başka kusurunu teşhis ediyordu: "Burada siyaseti unutmamız gerektiği yolundaki istek, olası en güçlü biçimde dile getirilmektedir." Trilling'in vardığı sonuç karakteristik biçimde iki tarafa da adaletli davranır: "Ben *İki Kültür*'ün gerçekten de çok büyük ölçüde yanılgıya düşmüş bir kitap olduğunu düşünüyorum" diye yazar, ama Leavis'in tepkisi hakkında da "dar görüşlü" yargısına varır. Gerçekten de, Trilling'in dirayeti, kültürel mesafenin getirdiği perspektif hissinin ürünüydü, zira iki rakibin ne kadar ortak yanı olduğunu vurguluyordu. İkisinin ye-

28. Trilling, "The Leavis-Snow Controversy", s. 150, 156, 158. Snow'un bu konulardaki savları hakkında Trilling'in yaptığı yoruma, Martin Green şu yazısında karşı çıkmıştı: "Lionel Trilling and the Two Cultures", *Essays in Criticism*, 13 (1963), 375-85; Snow, Green'in itirazına aşağıda 53. dipnotta değinir.

tiştirildikleri toplumsal koşullar birbirine benziyordu, geleneksel toplumsal elitin dışındaydılar ve müşterek bir ethos'un* iki yüzünü temsil ediyordu: "Gelişmiş beğenileri olan hareketli bir gence, İngiltere'ye, Ülkesine ve Görevlerine en bağlı iki kişinin adını sorsak, Leavis ve Snow cevabını verirdi." Bu anlamda, her ikisi de "Cumhuriyetçi"dir.[29]

Snow, Leavis'in saldırılarına, Leavis'in *The Times Literary Supplement*'da yayımlanan bir başka konferansının da teşvikiyle ancak 1970'de doğrudan cevap verdi. Snow, Leavis'in temel tartışma kurallarını ihlal ettiğini -ondan yanlış alıntılar yaptığını, ona savunmadığı fikirler atfettiğini, yanlış olduğu kanıtlanabilecek önermelerde bulunduğunu- söylüyordu. Ama bu noktaya gelene kadar, tartışma Britanya'da yüksek eğitimin genişlemesi sorunuyla ayrılmaz biçimde iç içe geçmişti. Snow 1960'ların başlarında yeni üniversiteler açılmasını alkışlamış; 1963 tarihli Robbins Raporu'nun genişlemeci ilkelerini savunmuş ve hükümette yer aldığı kısa dönemde İleri Teknoloji Okulları'nın açılmasına önayak olmuştu. Böylece eleştiricilerin "daha fazla daha kötü demektir" diyerek, genişlemenin ancak standartları düşürme pahasına sağlanabile-

* Adet, alışkanlık, kişilik, özellik. (ç.n.)

29. Trilling, "The Leavis-Snow Controversy', s. 163, 165, 171. Trilling ayrıca şu gözlemde de bulunuyordu: "Leavis, iyi bilindiği üzere, çok az modern yazara sempati duyar, bu yüzden Sir Charles'ın onlar hakkında söylediklerine karşı onların yardımına koşma teveccühünü göstermesi mümkün değildir".

ceğini söyleyerek itiraz etmeye başladıkları sırada, canlı bir genişleme politikasıyla kamusal olarak özdeşleşmişti. Leavis bu genişlemenin, üniversitenin toplumda seçkin bir uygarlaştırıcı rol oynaması hakkında kendisinin savunduğu fikirlerin gerçekleşmesini önleyeceğini düşünüyor ve yine Snow'u, insan ihtiyaçlarını bu tür araçsal ve salt nicel terimlerle kavrayan zihniyetin temsilcisi olarak görüyordu. Bu sorun ve neredeyse tamamen aynı tartışmalar, daha sonraları Britanya'da eğitim sisteminin her değiştirilmesinde tekrar tekrar su yüzüne çıkmıştır, ki bu da "iki kültür" arasındaki bölünme fikrinin daha geniş toplumsal ve hatta ahlâki tavırlarla nasıl iç içe geçmiş olduğunu gösterir.

Burada devreye daha büyük bir toplumsal gelişme de girmişti ve yakın dönem Britanya tarihinde sık sık olduğu gibi, bu gelişmenin tam ortasında sınıfsal meseleler yatıyordu. Snow, geleneksel bir eğitim görmüş üst sınıfın Britanya'daki kamu hayatına egemen olmayı sürdürmesi karşısında açıkça hayal kırıklığına uğramıştı. Yazılarında sürekli olarak bir meritokrasinin, öncelikle de geleneksel toplumsal tavırların ket vurmadığı bilimsel eğitim görmüş yöneticilerden oluşan bir "yeni sınıf"ın faydalarını vazediyordu. 1956 tarihli yazısı ve Rede konferansının kendisi, bizzat Snow'un da *toplumsal* anlamda bilim adamlarının yanında kendini çok daha rahat hissettiğini açıkça gösteriyordu; bu yazılarda 1950'lerin birçok romancısı ve oyun yaza-

rında gördüğümüz sınıfsal *ressentiment*'ın* varlığı hissedilir.

Snow'un tezi ve uyandırdığı tepkiler, başka açılardan da, İngiliz siyasi ve kültürel tarihinin belli bir dönemine aittiler. 1950'lerin sonu, askeri ve ekonomik endişelerin teknolojik rekabet meselesine taşındığı "Sputnik yılları"ydı; bu da, Harold Wilson'un 1964 seçimlerinde "teknolojik devrimin heyecanı" hakkında yaptığı ünlü konuşmada olduğu gibi, Britanya'yı "modernleştirme"nin şartı olarak sunuluyordu. Hemen hemen aynı dönemde epey ilgi görmüş bir başka kitap da, Snow'un arkadaşı J.H. Plumb'ın derlediği *The Crisis in the Humanities* idi (kitap, bu tür daha kapsamlı toplumsal endişeler bağlamına oturttuğu Snow'un tezine göndermelerle doluydu).[30] Plumb'a göre, geleneksel insan bilimleri anlayışı bir centilmen yetiştirmekle, onu yönetici sınıfın üyesi olmaya uygun hale getirmekle ilgiliydi. Bugün toplumsal olarak bunun modası geçmişti; insan bilimlerinin "kendilerini, bilimin ve teknolojinin hüküm sürdüğü bir toplumun ihtiyaçlarına uyarlamaları" gerekiyordu. Snow gibi Plumb da bilim, demokrasi ve modernliği bir arada anıyordu ve Britanya'nın bu üç alanda da yetersiz kaldığını savunuyordu. "İhtiyacımız

*Hınç (ç.n.)

30. Bu derlemedeki yazarların çoğu Snow'un tezine göndermede bulunurken, Graham Hough yazısını Snow-Leavis tartışması üzerine kurar: "Crisis in Literary Education", J.H. Plumb (y.h.) *Crisis in the Humanities* içinde (Harmondsworth, 1964), özellikle s. 96-7.

olan şey, geleneğe daha az hürmet etmek ve çocuklarına verdikleri dersleri yirminci yüzyılın kentli, endüstriyel dünyasına uydurmaya çalışmış olan o iki büyük ülkenin -Amerika ve Rusya'nın- eğitim sistemleri karşısında daha alçakgönüllü bir tavır takınmaktır."[31] 1960'ların başlarında Britanya'daki "modernleştirici" öğenin otantik sesidir bu: Otuz yıl sonra bu sesin kendine olan güveni de tercih ettiği modeller de o kadar güçlü görünmüyor artık. Britanya'da "modernleşme"yi arkaik, centilmenliğe özgü değerlerin önlemesi hakkındaki yakınmaların kendileri de uzun ve hâlâ canlı bir İngiliz geleneğinin parçasıdır; Snow'un ölümünden sonraki yılların ürpertici bir biçimde gösterdiği gibi, asıl tehlike bu yakınmaların en indirgeyici türden ticari kültürsüzlüğe ideolojik bir rahatlık vermeyi başarmalarıdır.[32]

Snow kendisi, konferansının bu kadar çok tepki uyandırmasını, modern toplumların çoğunda zaten bulunan muğlak ya da tamamıyla farkına varılmamış bir kaygıyı biraz daha net bir biçimde gündeme getirmiş olmasına bağlıyordu. Gösterilen tepki-

31. Plumb (y.h.) *Crisis in the Humanities*, s. 7-10. Snow'dan altı yaş küçük olan Plumb, tıpkı onun gibi mütevazı bir toplumsal çevreden çıkıp Leicester'daki Alderman Newton's'dan Cambridge'deki Christ's College'a giden aynı yolu izlemiş, en sonunda da burada öğretim üyesi olmuştur.

32. Bkz. örneğin şu kitap etrafındaki tartışma: Martin Wiener, *English Culture and the Decline of the Industrial Spirit* 1850-1980 (Cambridge, 1981). Şu yazıda daha derin bir perspektif sunulur: James Raven, "British History and the Enterprise Culture", *Past and Present*, 123 (1989), 178-204.

lerin çokluğu, bunun sadece İngilizlere özgü bir kaygı olmadığını gösteriyordu kesinlikle;[33] Snow "İkinci Bakış"ta bununla küresel yoksulluk ve nüfus fazlalığı meseleleri arasındaki bağı vurguluyordu. Ama "iki kültür" hakkındaki tezi, onu doğuran koşullar değiştikten sonra da ayakta kalmıştır ve temel anlayışın ne ölçüde yıpranmış olduğunu kısaca inceleyebilmek için bile hem akademik disiplinlerin değişen haritasına hem de daha geniş dünyadaki gelişmelere bakmamız gerekir.

Disiplinlerin değişen haritası

"İki kültür" kavramının kalbinde, akademik disiplinlerle ilgili bir iddia vardır. Diğer meselelerin de bununla yakından bağlantılı olduğu açıktır -eğitim yapısının sorunları, toplumsal tavırlar, hükümet politikaları vs. Ama kavramın ikna ediciliğini sürdürebilmesi için, düşünsel araştırmanın iki türü arasındaki bölünmeye ilişkin aydınlatıcı bir niteleme sunması gerekiyordu. Snow'un kavrayışının, disiplinlerin 1959'daki durumunu bütünüyle doğru temsil ettiğinin söylenemeyeceği şu ana kadar anlaşılmış olsa gerektir. Snow'un Modernist edebiyatla birlikte anılan bir dizi büyük ölçüde gerici ya

33. Cambridge Üniversitesi Yayınları'nın konferansın ilk haline ilişkin yazıları derleyerek meydana getirdiği dosya ve özellikle de metni 1964'te "İkinci Bakış"la birlikte yayımlaması, konuya dünya çapında gösterilen ilgiyi yeterince belgeler. Snow'un kendisi üzüntüyle "en önemli tartışmaların bazılarının, Macarca, Lehçe ve Japonca gibi İngilizlerin çoğunun bilmediği dillerde yapılmakta olduğunu duymak insanı rahatsız ediyor" diyordu (aşağıda s. 154).

da kötümser tavır ile doğa bilimiyle birlikte anılan bir dizi daha iyimser ve "modernleştirici" bağlılık arasındaki karşıtlık hakkında gerçekten önemli şeyler söylediği kabul edilse bile ve İngilizlerin toplumsal züppelikleri ve eğitim alanında benimsedikleri tavırlar hakkında yaptığı eleştirilere sempati duyulsa bile, yine de kavramın betimleyici değeri konusunda birçok çekinceyi dile getirmek gerekecektir (eleştirmenler de bunu yapmıştır şüphesiz). Nitekim, Snow'un konferansından beri durumun nasıl değişmiş olduğunu ele almaya dönmek, onun analizini sorunsuz bir kalkış noktası olarak kabul etmek anlamına gelmez hiç de. Ama temel fikri aradan geçen yıllarla etkisini bir ölçüde yitirmişse, bu yalnızca kaçınılmaz kavram-yorulması süreçleri yüzünden değil, aynı zamanda birçok önemli düşünsel ve toplumsal değişim yüzünden de olmuştur.

Genel olarak, disiplinlerin haritasında son otuz yılda meydana gelen en belirgin değişiklikler, gittikçe daha fazla uzmanlaşan alt-disiplinler oluşması ve disiplinlerarası girişimin çeşitli biçimlerinin artması gibi, görünüşte birbiriyle çelişen, en azından çatışan biçimlere bürünmüştür. Ama bir anlamda bu iki değişiklik de aynı yönde hareket etmektedir: Eskinin görünüşte kendinden emin imparatorlukları yerine, harita, birbirleriyle karmaşık ve bazen şaşırtıcı şekillerde kesişen ittifak ve iletişim ağlarının birbirine bağladığı çok daha fazla sa-

yıda küçük devleti göstermektedir. Bu değişikliklere, iki kültür değil de, aslında iki yüz iki kültür olduğunu ya da temelde sadece bir kültür olduğunu gösteren şeyler olarak bakmak büyük ölçüde bir vurgu meselesidir. Bu iki tepki arasındaki fark kısmen "bir kültür" fikrinin farklı özelliklerini vurgulamaktan kaynaklanır. Birinci vurgu, mikro-ortamın düşünsel eşdeğeri üzerinde, dolayısıyla büyük ölçüde kendine-yeterli, her biri kendi söz dağarcığına ve referans noktalarına sahip birçok girişimin, ayrı mesleki grupların yaşam biçimlerine nasıl destek olduğu üzerinde yoğunlaşır. İkinci vurgu ise, daha çok, çeşitli düşünsel faaliyetlerin ortak bir söyleşiye katıldıklarının ya da belli ortak zihinsel işlemler sergilediklerinin söylenebilmesini sağlayan en geniş ortak çerçeveyi arar.

Gelgelelim, bu iki tepki de, her şeye rağmen, "doğa bilimleri" olarak anılan faaliyetler tarafından paylaşıldığı halde, "insan bilimleri" olarak adlandırılanlarda rastlanmayan ayrı bir şeyler olma olasılığını (bunu düşünce hayatında yapısal bir bölünme olduğunu sezdiren bir belirti olarak yorumlamasak bile) göz ardı etmez. Pratikte, "insan bilimleri" ve "doğa bilimleri" gibi terimleri kullanmayı hâlâ işe yarar bulduğumuz açıktır ve çoğu durumda bunlarla ne kastettiğimizi kabaca biliriz. Ama bu uylaşımsal kullanım artık üzerinde anlaşılmış herhangi bir tanımsal ölçüte dayalı değildir -"bilim"i "bilim-olmayan"dan ayırt edecek herhan-

gi bir araştırma yöntemi, konu menzili ya da mesleki veya kültürel ethos saptamaya çalışıp çalışmamamız gerektiği sorusu bile canlı bir tartışma konusu haline gelmiştir. Böyle bir ayrımın temelini atmaya yönelik girişimlerin oluşturduğu zengin ve aydınlatıcı bir tarih vardır ortada elbette; bu girişimler, on dokuzuncu yüzyılın, bilim kategorisini güvenilir, nesnel bilginin tek tedarikçisi olma prestiji ve yüküyle donatmasından sonra pıtrak gibi çoğalmıştır. On dokuzuncu yüzyıl sonunda Wilhelm Dilthey ya da yirminci yüzyıl ortalarında Karl Popper gibi filozoflar, bir bilgi biçiminin, meşru bir biçimde "bilimsel" adını almadan önce sahip olması gereken genel özellikleri madde madde belirten kavramsal yasaların taslağını çıkarmaya çalışmışlardır. Gelgelelim, bu girişimlerin hiçbiri, hele diğer bilim felsefecileri nezdinde, genel bir onay görmüş değildir. Şu söylenir: Uylaşımsal olarak "doğa bilimleri" denen faaliyetlerin hepsi deneysel yöntemlere başvurmaz, hepsi bulgularını nicelleştirilebilir bir kalıba dökmez, hepsi yanlışlamayı uğraşı haline getirmez, hepsi insanlar üzerinde değil de doğa üzerinde çalışmaz; ayrıca genel yasalar, tekrar edilebilir sonuçlar ve birikime dayalı bilgi üretmeye çalışmak yalnızca onların tekelinde değildir.

Bu tür tanımlama sorunlarında her zaman olduğu üzre, bazı faaliyetleri "bilim", diğerlerini de "bilim-değil" diye ayırmayı hangi amaçlarla istediği-

mize dikkat etmemiz gerekir. Bilimciliğin en şaşaalı zamanları olan on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, bu, başvurdukları yöntemlerle bize "gerçek" bilgiyi sunan araştırmaları sunmayanlardan ayırt etmek anlamına gelebilirdi. Birçok bilim adamı kendi pratiklerinde üstü kapalı olarak bu varsayımı onaylamaya devam ediyor ve ara sıra kendini bilimin sözcülüğüne adayan biri çıkıp bunu en küstahça emperyalist biçimiyle dile getiriyor. Ama bu tür kendinden emin, at gözlüğü takmış pozitivizm bir zamanlar sahip olduğu kültürel otoritenin keyfini artık çıkartamayabilir; farklı düşünsel araştırma biçimlerinin bize çok çeşitli bilgi ve anlayış türleri sundukları ve bunların hiçbirinin tüm diğerlerinin uymaya çalışması gereken *asli* modeli oluşturmadığı artık geniş kesimlerce kabul ediliyor.

Araştırmacı bilim adamlarının fiili pratikleri, filozofların onların faaliyetleri hakkında yaptıkları çeşitli yeniden-betimlemelerden çok az etkilendiği gibi, "bilim adamları"nın kimliğine ilişkin popüler anlayış da bu gelişmelerden pek fazla etkilenmiş değildir. Gündelik kullanımda bu terime, tereddütsüz olarak matematikçiler, fizikçiler, kimyacılar, biyologlar ve tıp, bilgisayar ve mühendislik alanında araştırmalar yapanlar için başvuruluyor. Üniversitelerde bile, tanım sorunları sadece kıyıda köşede, o da tamamen örgütsel ve istatistiksel nedenlerle ortaya çıkıyor -deneysel psikologlar belli bir

bilimsel burs kuruluşundan destek almaya uygun mu değil mi, demografların çalışmaları coğrafya bölümüne mi yoksa istatistik bölümüne mi dahil edilmeli gibi.

Yine de, son yirmi otuz yılda "bilim" kategorisinin genel kullanım tarzı makul ölçüde istikrarlı kalmış olsa bile, hem bilimlerin kendilerinde, hem de, belki daha önemlisi, Snow'un "iki kültür" iddiasıyla bağlantılı bilim anlayışında değişiklikler oldu. Birçok alandaki araştırmalar üzerinde yarattığı etki açısından, moleküler biyolojinin gelişmesi, 1950'lerden beri bilimde meydana gelen en önemli değişim oldu muhtemelen; bu gelişme biyokimya ile tıbbi araştırma arasındaki bütün araştırma alanlarını yeniden tanımladı ve biyoteknoloji ve genetik mühendisliği alanında bir sürü can sıkıcı etik ve pratik meseleyi gündeme getirdi. Ama bilimsel düşünmenin doğasının daha genel imajı açısından, en fazla dikkati muhtemelen teorik fizik, astronomi ve kozmoloji alanlarındaki çalışmalar çekti. Fizik uzun süredir "katı bilimler"in en katısı olarak, bilimin daha zayıf ya da değersiz biçimlerinin (bunların durumu çoğunlukla "fizik-kıskançlığı" şeklinde teşhis ediliyordu) ölçülmesinde kullanılan bir tür altın standart olarak görülmüştü ki, Snow tarafından da öyle görülüyordu. Geleneksel olarak, fiziğin; kontrollü deneylerden yapılan tümevarımlar yoluyla doğrulanan ya da yanlışlanan birkaç genel yasanın tümdengelimsel analizinin, evrenin fiziksel

özelliklerinin davranışlarına ilişkin öngörüde bulunmayı sağlayan bilgiyi nasıl sunduğunu örneklediği düşünülüyordu.

Son yirmi yılın "yeni fizik"i bu modeli birbiriyle bağlantılı iki yoldan değiştirdi. İlk olarak, maddenin doğasıyla ya da evrenin kökenleriyle ilgili fiili bulgular, fiziksel dünyaya ilişkin bilgimizin tam kalbine öngörülemezliği, açık uçluluğu ve hatta bir teleoloji öğesini yerleştiriyormuş gibi görünüyordu. Hatta, kuantum fiziği ve "kaos teorisi"ndeki gelişmeler, "materyalizmin ölümü"nün, yani Newton'dan beri egemen durumda olan, maddenin özellik ve davranışlarına ilişkin mekanistik modelin ölümünün işareti şeklinde yorumlandı (bu çalışmaların sonuçlarının, bu alanlarda çalışan çoğu kişinin reddedeceği bir biçimde dramatikleştirilmesidir bu).[34] İkinci olarak, teorik fizik, astronomi ve kozmoloji alanındaki devrimci çalışmaların mahiyeti, bilimi katı tümdengelim ile ampirik gözlemden yapılan kontrollü çıkarımların bir bileşimiyle çalışıyormuş gibi temsil eden bilimsel düşünme modeline meydan okumayı kolaylaştırdı. Hayal gücünün, metafor ve analojinin, kategorileri dönüştüren spekülasyonların ve olağan dışı sezgilerin oy-

34. "Materyalizmin ölümü" terimi, bu gelişmeleri konu alan yakın tarihli popüler bir çalışmadan alınmıştır: Paul Davies ve John Gribbin, *The Matter Myth: Beyond Chaos and Complexity* (Harmondsworth, 1992). Deneysel ve gözlemsel kanıtların rolünü vurgulayan daha temkinli ve sağlam bir açıklama için bkz. Malcolm S. Longair, "Modern Cosmology: a Critical Assessment", *Quarterly Journal of the Royal Astronomical Society* 34 (1993).

nadığı rol çok daha fazla öne çıkmaya başladı (ağır basan "bilimsel yöntem" açıklaması ne olursa olsun, bunların bilimsel keşiflerin yapıldığı gerçek süreçlerde zaten her zaman bir yeri olduğunu söyleyenler de çıkacaktır). Sonuç olarak, artık doğa bilimleri/insan bilimleri ayrımının her iki yakasındaki zihinsel işlemlerin farklılıkları değil de benzerlikleri hakkında daha fazla şey işitiliyor; ama şunu da söylemek gerekir ki, bazı benzerlikler biraz zorlama ya da en iyi durumda analojikmiş gibi görünüyor.

Akademik dünyada, bilim adamı olmayanların bilimin doğası ve toplumsal rolü hakkındaki anlayışları, bilimin kendi içindeki değişikliklerden çok tarihçilerin, filozofların ve sosyologların çalışmalarından etkilendi. Sayısal ve kurumsal açıdan, bilim tarihi ve felsefesi Snow'un zamanında oldukça mütevazı bir girişimdi. Bu alandaki çalışmalar daha zengin bir bilim anlayışına ulaşılmasını sağladı, ama aynı zamanda bilim adamlarının kendileri ve faaliyetleri hakkında benimsedikleri gözde anlayışlara da meydan okudu. Başta Thomas Kuhn olmak üzere bazı bilim tarihçileri, bilimsel değişmenin illâ ki değişmez parametreler içinde düzenli bir bilgi birikimi biçimine bürünmediğini ileri sürdü; olgulardaki "anormallikler" birike birike öyle bir noktaya ulaşır ki, değişim kesintili bir sıçrama ya da "paradigma kayması" biçimine bürünür; bu da temel bir perspektif değişimini ve büyük ölçüde kuşak

değişmesine bağlı olarak yeni bir mesleki mutabakat yaratılmasını gerektirir.[35] Daha geniş bir toplumsal bilim tarihi programı ise, bilim adamlarının kendilerinin sınıfsal kökenleri, araştırmayı şu değil de bu yönde yönlendiren siyasi ve kültürel güçler, profesyonalizm ve tarafsızlık ideallerinin hizmet ettiği toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlar gibi "dışsal" etkenlerin oynadığı rol üzerinde odaklanmıştır. Yakın tarihteki birçok çalışma ise, daha da radikal biçimde, kendilerini, bilimsel bilginin kuruluşunun, kültüre göre değişen normlara ve pratiklere bağlı olduğunu göstermeye adamışlardır; böyle bakıldığında, "bilim" sadece bir diğer kültürel faaliyetler bütünüdür; tıpkı sanat ya da din gibi toplumun dünya karşısındaki yöneliminin bir dışavurumudur, temel siyaset ve ahlâk meselelerinden ayrı tutulamaz.[36]

Bu tür çalışmaların yarattığı geniş etki, aynı zamanda, son yirmi otuz yılda, özellikle akademi dünyası içinde öne çıkmaya başlayan başka akımların ruhu ile kendi ruhu arasındaki uyumdan da kaynaklanır. Örneğin bazı feministler bilimin ba-

35. Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago, 1963 (2. basım 1970)) [Türkçesi: *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. N. Kuyaş, Alan Y., İstanbul1982 (ç.n.)]; ayrıca Kuhn'un çalışmalarına ilişkin şu kitaptaki tartışmalara da bkz. Gary Gutting (y.h.), *Paradigms and Revolutions: Appraisals and Applications of Thomas Kuhn's Philosophy of Science* (Notre Dame, Ill., 1980).

36. Son dönemin kapsamlı literatürüne ilişkin faydalı bir tarama için bkz. Jan Golinski, "The Theory of Practice and the Practice of Theory: Sociological Approaches in the History of Science", *Isis*, 81 (1990), 492-505.

rındırdığı kontrol ve gayri şahsilik ideallerinin toplumsal cinsiyete (gender) özgü bir mahiyeti olduğunu savunmuşlar ve bilim ideolojisinin başvurduğu rasyonalite anlayışının "eril" önyargılarına saldırmışlardır. Çok moda olan "edebiyat teorisi" girişimi ise, keza, bilimi kendi karakteristik biçimde aşındırıcı kategorilerine dahil etmeye çalışmıştır. Buna göre, bilim de öbür yazı biçimleriyle aynı türden retorik stratejiler, edebi mecazlar ve istikrarsız anlamlar kullanan bir söylemdir.[37] Bu çeşitli yaklaşımların genel eğilimi, Alman toplum teorisyeni Wolf Lepenies tarafından özetlenmiştir: "Bilim artık gerçekliğe sadık bir yansımayı temsil ettiği izlenimi vermemelidir. Bilim, daha çok, bir kültürel sistemdir ve bize gerçekliğin belli bir zamana ve yere özgü yabancılaşmış, çıkarlarca belirlenmiş bir imgesini sunar."[38] Yakın geçmişte yapılan bu çalışmaların radikal sonuçları, bırakın araştırmalar yapan bilim adamları tarafından, bütün bilim tarihçileri ve felsefecileri tarafından bile benimsenmiş değildir kesinlikle. Entelektüel moda sarkacı yakında yine öbür yana kayıp bilimsel bilginin özel statüsünü daha fazla vurgulamaya başlayabilir belki, ama şu anda bu tür görececi bilim

37. Son dönemi temsil eden bir örnek için bkz. David Locke, *Science as Writing* (New Haven, 1992).

38. Wolf Lepenies, "The Direction of the Disciplines: the Future of the Universities", *Comparative Criticism*, 11 (1989), 64; aslen Almanca yazılan bu yazıda, Lepenies "bilim" terimini, Almancadaki *Wissenschaft*, yani her türlü sistematik araştırma anlamında kullanır.

açıklamalarının yayılması, "iki kültür" tezinin daha katı ya da daha saldırgan versiyonunu savunmayı güçleştirmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz eğilimlerden bazılarının insan bilimleri alanının göbeğinde yakın geçmişte yapılan çalışmalardan kaynaklanmış olması, Snow'un ayrımının öbür yakasındaki değişimlere de dikkat etmemiz gerektiğine işaret eder. Snow'un "edebi entelektüeller"in kültürünün portresini çizerken, öncelikle akademik bir gruptan değil, doğal ortamları metropolit yayıncılık ve gazetecilik ortamı olan yazarlar ve eleştirmenlerden bahsettiği kimi zaman unutulur. Ortamı anlatan simge olarak "Oxford ve Harvard"dan değil, "Chelsea ve Greenwich Village"dan söz eder (mesela bkz. s. 93) Bu da tabii ki Snow'un en yakından tanıdığı dünyaları yansıtıyordu, ama aynı zamanda, aradan geçen dönemde gerçekleşmiş ve bizlerin "iki kültür" anlayışını belirlemiş olan önemli bir değişikliğe de işaret eder. Dünyanın dört bir yanında 1950'lerin sonlarından beri yüksek eğitimde devasa bir genişlemenin yaşanmasının ve bunun sonucunda üniversitelerin ve onların kaygılarının ileri toplumların ulusal kültürleri içinde eskisinden daha büyük bir yer kaplamaya başlamasının da ötesinde, bu toplumların, geçimlerini bir yazar ya da edebiyatçı olarak kazanmak isteyenlere sunduğu fırsatlarda da bir düşüş yaşanmıştır. Snow'un "edebi kültürü" esasen, birbirleriyle yayıncıların parti-

lerinde karşılaşan ve birbirlerinin en son yapıtları hakkında *New Statesman*'ın ya da *Partisan Review*'ün sayfalarında çıkan son eleştirileri tartışan insanlardan oluşuyordu. O zamandan beri, genel kültür dergilerinin çoğu edebiyata ayırdıkları sayfaları ya birkaç katına çıkarmış ya da keskin bir biçimde azaltmışlardır ve Snow'un "edebi entelektüelleri"nin modern muadilleri, birbirleriyle daha çok akademik bir konferansta ya da üniversite kampüslerinde kurulan yazarlık atölyelerinde karşılaşmaktadır.

Ayrıca, "edebiyat"ın temsil ettiği değerleri Snow'un son derece seçmeci bir biçimde niteleyişi, artık her zamankinden daha az ikna edici görünmektedir. Yüksek Modernizm'in çoğu eserinin sergilediği biçimsel deneycilik ve siyasi reaksiyon karışımı, 1930'larm pozitivist ilerlemeciliğini Modernizm-öncesi ya da karşıtı bir edebiyat tekniğiyle birleştirmiş olan birinin düşmanlığını doğal olarak kazanıyordu ve Snow, konferanstan sonraki ilk yazısında, "edebi entelektüeller"i betimlerken seçmeci davrandığını kabul etmekle birlikte, hâlâ bu akımın "edebi duyarlılığa egemen olduğu"nu savunuyordu.[39] Son otuz yılın edebiyatı karşısında bu iddia artık savunulamaz: hatta, bazı açılardan, Snow'un kendi romanlarında sergilediğine benzer bir karışım, geleneksel anlatı tekniklerinin ve sınırlı, hatta neredeyse taşralı bir konu seçiminin

39. "The 'Two Cultures' Controversy: Afterthoughts", 66.

oluşturduğu karışım, bu dönemde İngiltere'deki edebiyatı daha iyi niteler. Hele dünyanın diğer bölgelerinde üretilen edebiyat, Snow'un Pound, Eliot, Wyndham Lewis ve şürekasında görüp kınadığı reaksiyoner ya da "makine-kırıcı" eğilimleri hemen hiç sergilemez. Geçerken, "ilerici", eşitlikçi, modernliği hoşnutlukla karşılayan tavırların, edebiyatta, tam ters değerlerin ifade edildiği güç ve cazibeyle hiçbir zaman ifade edilmemiş olmasının Snow'da belli bir üzüntü yarattığına da değinilebilir; hayal gücünün hafıza-güdümlü eğilimleri bunda onun zannettiğinden çok daha önemli bir rol oynamış olabilir.

Dikkatimizi edebi disiplinlere kaydırırken, bilime karşılık gelen şeyin edebiyat değil eleştiri olduğunu fark etmek gerekir (edebiyat daha çok inceleme konusuna, incelemenin doğasına tekabül eder). Edebiyat çalışmalarının akademik yüzü, Snow'un zamanından beri, özellikle Amerika'da tartışmalara yol açan bir süratle değişmiştir; hatta açıkça değerlendirmeye dayalı eleştiriden uzaklaşılarak "teori"ye yaklaşılması, bu değişimi hoş karşılamayanlar tarafından bilimin yöntem ve iddialarının yanlış bir biçimde taklit edilmesi olarak görülmüştür. Snow'un en başta kurduğu karşıtlık açısından bu bağlamda meydana gelen en önemli değişimlerden biri, özellikle ABD'de (ama sadece orada değil), kendi profesyonel derneği ve uzmanlaşmış yayınları olan "bilim ve edebiyat" adlı bir alt-alanın ya da

"ara-disiplin"in gelişmiş olmasıdır.[40] Şüphesiz, bu tür bütün ara- ya da iki-disiplinli girişimlerde, aradaki tirenin sorunlu bir işlevi vardır: Bazen sırf yan yana gelmeyi, kendine-yeterliğine halel getirmeksizin yan yana uzanan iki gururlu krallığı temsil eder, ama daha çok taraflardan birinin konusunun diğerinin kaygılarına tabi kılınması anlamına gelir. Pratikte, bilim adamları Shakespeare'in oyunlarına ya da Jane Austen'ın romanlarına kendi kullandıkları deneysel teknikleri uygulamak için koşturmuş falan değillerdir, ama edebiyat teorisyenleri, söylem çözümlemesi alanını, en sade bilimsel araştırma yazısının bile merkezinde yatan şaşırtıcı mecaz oyunlarını açığa çıkaracak şekilde genişletmeye hevesli olmuştur. Bu tür birlikteliklerin, her iki ebeveyni de mutlu edecek evlatlar doğurup doğurmayacağını söylemek için belki henüz çok erken, ama bu çabanın kendisi, "iki kültür" tezinin ima ettiği anlayışsızlık uçurumunu küçültmeye yardımcı olabilir.

Snow, "İkinci Bakış"ta, (anlaşılan, J.H. Plumb'un teşvikiyle) toplum tarihçileri tarafından

40. Artık uluslararası bir Edebiyat ve Bilim Derneği vardır, bu alanda sayıları gittikçe artan çalışmalara ilişkin ayrı bibliyografyalar yayımlanmıştır: bkz. "Editor"s Introduction", *Comparative Criticism*, "Edebiyat ve Bilim" özel sayısı, 13 (1991), xv-xxix; bu tür çalışmaların temsili bir örneği için bkz. George Levine (y.h.), *One Culture: Essays in Science and Literature* (Madison, 1987); bilim ve edebiyat hakkındaki, sponsorluğunu Londra Kraliyet Derneği, Britanya Akademisi ve Kraliyet Edebiyat Derneği'nin yaptığı ilk konferansa özel bir önem yüklenir: Gillan Beer, "Translation or Transformation? The Relations of Literature and Science", *Notes and Records of the Royal Society of London*, 44 (1990), 81-99.

temsil edildiğini düşündüğü ve "üçüncü kültür" adını vermeyi uygun gördüğü şeyin varlığını yeterince dikkate almamış olmaktan duyduğu pişmanlığı dile getiriyordu. Özgün konferansta disiplinler hakkında çizilen taslak haritada sosyal bilimlere hiç yer ayırmamanın belli ettiği bariz bir atlamayı onarmaya yönelik biraz zayıf bir çabaydı bu. Snow'un "edebi entelektüeller"de bulduğunu iddia ettiği özellikler iktisatçılar ya da kriminologlar tarafından pek paylaşılıyor gibi görünmüyordu, ama bu disiplinleri kendi bilim kategorisine dahil etmediği açıktı. 1950'lerin sonlarında, Britanya'daki üniversitelerin çoğunun yeni sosyal bilimleri, özellikle ABD'deki benzer kurumlar gibi henüz bağrına basmamış olduğu doğrudur, ama o dönemden beri muazzam genişlemiş bir alandır bu da. Bu alanların çoğundaki egemen varsayımlar, genelde, biraz daha az pozitivistleşmişler ve yorumbilgisel (*hermeneutic*) çözümleme tarzlarına ya da kültür çözümlemesinin tarihsel tarzlarına daha çok yer ayırmışlardır, ama sosyal bilimlerin çoğundaki mesleki idealler ve yayın biçimlerinin doğa bilimlerindeki komşularıyla, en az insan bilimlerindekilerle olduğu kadar ortak yanları vardır hâlâ. Ayrıca, "insan bilimi" olarak da "doğa bilimi" olarak da sınıflandırılamayan ve karşılarında "iki kültür" kavramının, en iyi haliyle bile, fena halde anakronik kaldığı çeşitli toplumsal, uygulamalı, profesyonel ve mesleki disiplinlerle uğraşan çok ciddi sayıda akademisyen vardır artık.

Önceki paragraflarda bahsedilen örneklerin de hatırlatması gerektiği üzre, karşılaştırma yapmak üzere hangi özelliklerin seçildiğine bağlı olarak, disiplinleri çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür -konu açısından yapılacak bir sınıflama, yayın biçimi açısından yapılacak bir sınıflamadan farklı bir gruplaşma oluşturacaktır vs. Bu nokta hakında düşünmek, Snow'un en başta yarattığı kutupsallığı, daha fazla süreklilik içeren bir tayf içinde yumuşatmaktan öte sonuçlar doğurmalıdır, çünkü bu, disiplinlerin yerleştirilebileceği tek bir eksen olmadığı anlamına gelir. Ara bağlantıları ve karşıtlıkları betimleyen bütün karmaşık parametrelerin planının aynı anda çıkarılabileceği çokboyutlu grafik kâğıtları gibi bir şeye ihtiyacımız vardır daha çok. Bu şekilde, akademik disiplinlerin doğası ve tek tek disiplinler içindeki gelişmeler üzerinde daha fazla kafa yorulduğunda, yapılacak her türlü *iki* kültür ayrımının akla yatkınlığının her zamankinden daha da azaldığı görülecektir. Ama Snow'un çözümlemesinde daha derin ve bazı açılardan daha ilginç bir nokta vardı: Bilginin gittikçe uzmanlaşmasının kültürel etkisi.

Uzmanlaşma

Dışarıdan bakanlar başka gruplarda tekbiçimlilik, kendilerininkinde ise ince ayrımlar görme eğilimindedirler. Bir biyokimyacımn ya da elektrik mühendisinin perspektifinden bakıldığında, ampirik tekniklerle çalışan bir sosyolog ile mo-

dern bir toplumsal tarihçi arasındaki farkları algılamak çok zordur; keza, bir klasikçi ya da sanat tarihçisi için fiziğin farklı dallarının paylaştıkları noktalar, ayrıldıkları noktalardan çok daha belirgindir. Ama bütün bu alanlar ya da alt-alanlar gittikçe artan bir oranda kendi kaygılarını, yöntemlerini ve sözcük dağarlarını geliştirdi; öyle ki, hiçbir ayrım öbürlerinden daha önemli görünmez hale geldi. Teorik iktisatçı ile Fransız şiiri eleştirmeni, profesyonel çalışmaları çerçevesinde birbirlerini, eskiden "bilim adamları" ile "insan bilimciler"in anlamadığı düşünülen oranda anlamamaktadırlar.

Uzmanlaşma sürecinin kendisinden yakınmak faydasızdır: Uzmanlaşma, düşünsel ilerlemenin önkoşuludur ve çoğunlukla kavramların ve tekniklerin etkileyici oranda rafine edilmesini temsil eder. Profesyonel felsefecinin yazdığı her sözcüğün eğitimsiz sıradan okur tarafından anlaşılabilmesi gerektiğini iddia etmek, bu standardı kristallografiara dayatmak kadar anlamlı olur olsa olsa. Daha ilginç olan sorular, bu tür uzmanlıkların daha geniş kültürle hangi yollarla ilişki kurdukları ve bu meselelere ilişkin (hiçbir zaman tek bir akademik disiplin alanına indirgenemeyecek) tartışmalar üzerinde nasıl bir etki yarattıklarıdır.

Burada bir başka basit gerçeği, yani *tek bir* kimliğimiz olmadığını, yalnızca mesleki eğitimlerimiz ve mesleğimiz tarafından tanımlanmadığımızı vur-

gulamak işe yarayabilir. Birbiriyle kesişen birçok - toplumsal, ırksal, cinsel, dinsel, düşünsel, siyasal- kimliğimiz vardır ve bunların hiçbiri her zaman baskın durumda değildir ya da verdiğimiz tepkileri sürekli olarak belirlemez. Nitekim, nasıl astronomi alanındaki son gelişmeleri popüler bir dille anlatan yeni bir yazıyı ya da I. Elizabeth'in biyografisini immunolog ya da makro-ekonomist kimliğiyle okumuyorsak, kamusal olaylara ve kamusal tartışmalara da organik kimyacı ya da toplumsal antropolog kimliğiyle katılmayız. Akademik hayatın tehlikelerinden biri de, bu hayatın ethos'unun ve örgütlenme biçiminin bizi, bu disipliner bağlılıkların gücünü ve önemini, diğer, çoğunlukla daha derin bağları ve bağlılıkları ihmal etme pahasına abartmaya teşvik etmesidir. Keza olası tek bir "ortak kültür" biçimi de yoktur. Ortaklık çeşitli biçimlere bürünür; basit bir dahil olma ya da dışarıda olma açısından değil, bu ortak dünyalara katılma *dereceleri* açısından düşünmemiz gerekir.

Snow'un iki kültür arasmda olduğunu iddia ettiği bölünmüşlüğü örneklemeye çalışırken, beşeri bilimler alanındaki insanların Termodinamiğin İkinci Yasası'nı bilmediklerinden bahsetmesi çok ünlüdür.[41] Bu tikel örneğin yerinde olup olmadığı sorusunu bir yana bırakarak, ortak bir kültürü böyle salt paylaşılan bir *enformasyon* topluluğu açısından

41. Bu örnek o kadar ünlenmişti ki, Flanders ve Swan'ın *At the Drop of Another Hat*'deki komik bir şarkılarında bile geçiyordu.

düşünmenin verimli olup olmadığını sorgulamakta fayda var. Her halükârda, lise ya da üniversite eğitiminde konular arasında seçimler yapmak gerektiği andan itibaren bu olasılığın önüne katı sınırlar konmuş olur. Ama, daha temelde, uzmanlaşmanın kültürel etkileri bir endişe ya da pişmanlık meselesidir (ve belki de "iki kültür"den her bahsedildiğinde bölünmenin yerini birliğe bırakması özlemi ifade edilmektedir); bunun nedeni bunların herkesin aynı bilgilere sahip olması idealine göre değerlendirilmeleri değil, daha çok bir toplumun işlerinin doğru dürüst yürütülebilmesinin bağlı olduğu tartışmayı ya da iki taraf için de anlaşılır bir biçimde görüş alışverişinde bulunmayı imkânsız kılma tehlikesi yaratmalarıdır.

Bu da kesinlikle şunu gösterir ki, istenen şey geleceğin fizikçilerini biraz Dickens okumaya, geleceğin edebiyat eleştirmenlerini de bazı temel teoremlerle tanışmaya zorlamak değildir. Daha çok, ikidilliliğin (*bilingualism*) düşünsel eşdeğerini geliştirmeyi teşvik etmeye ihtiyacımız var; yani sadece kendi uzmanlık alanlarımızın dilini kullanma yeteneğine değil, daha kapsamlı kültürel söyleşilere dikkat etme, bunlardan bir şeyler öğrenme ve en sonunda da bunlara katkıda bulunma yeteneğine ihtiyacımız var. Alınan eğitimin çok erkenden uzmanlaşmaması tabii ki buna yardımcı olabilir, Snow'un bu konudaki uyarısı geçerliliğini korumaktadır. Ama daha da önemli-

si, çeşitli akademik uzmanlıkların ethosu *içinde,* yalnızca kendi faaliyetlerinin daha geniş bir kültürel bütünde nereye oturduğuna ilişkin bir anlayış geliştirmekle kalmayıp; aynı zamanda bu büyük sorunlarla ilgilenmenin mesai saatleri dışında gönüllü olarak yapılan bir iş olmadığına, kendi belirli alanlarında profesyonel başarıya ulaşmanın ayrılmaz ve gereğince ödüllendirilen bir parçası olduğuna dair bir farkındalık da geliştirmek olacaktır.

Bu ethosu tek başına herhangi bir akademik disiplinin yaratabilmesi mümkün değildir tabii ki. Hem bu ethosu iletme imkânları hem de göreceği itibarın dağılımı, elverişli kültürel gelenekler olmasına bağlıdır; örneğin Fransa'da ve Britanya'da entelektüeller karşısında takınılan tutumların farklı olması, akademisyenlerin kamusal tartışmalara katılmalarına farklı değerler yüklenmesine neden olur; bu farklılık da mesleki formasyon sürecinin bir parçası olarak içselleşir. Genelde, bilhassa doğa bilimlerindeki rekabetçiliğin baskısı, kapsamlı kültürel veya etik sorunlarla ilgilenmeyi, yalnızca araştırmanın gerektirdiği hızı korumayı başaramayanların uğraşabileceği bir meşgale statüsüne indirgeme eğilimindedir. Ama doğa bilimlerinde de diğer yerlerde de uzmanların, girişimlerini, uzman olmayanların anlayabileceği bir dille savunmak durumunda kaldıkları sayısız durum vardır. Bu, bir üniversite komitesinde konuşmak, bir kitap hak-

kında ulusal bir gazetede yazı yazmak -ya da Snow'un gönlüne yakın bir örnek verecek olursak, belli bir teknolojinin kullanımı hakkında bir hükümet organına danışmanlık yapmak- gibi farklı faaliyetler için de geçerli bir tesbittir. Uzman kimliklerinin genelde katılaştığı bir dönemde, Stephen Jay Gould, Richard Dawkins ya da Stephen Hawking gibi birkaç parlak bireyin en yüksek düzeyde yaratıcı bilimsel çalışmayı, daha geniş bir izleyici kitlesiyle iletişim kurmakla birleştirmenin mümkün olduğunu göstermeleri ümit verici bir göstergedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu da, bu bireylerden herhangi birinin modern bir Leonardo olmaya, birbirinden çok farklı alanlarda ileri düzeyde bilgi sahibi olmaya çalışmalarının değil, daha çok, uzman olmayan bir okur kitlesine aşırı teknik nitelikteki araştırmaların ayrıntılarını olmasa da önemini bir şekilde iletme beceri ve arzusunu korumalarının ya da edinmelerinin ürünüdür.

Disiplinlerin sınıflanıp yerleştirilebileceği eksenlerden biri bu noktada özellikle öne çıkar. Farklı disiplinler yazı faaliyetiyle oldukça açıklayıcı nitelikte farklı ilişkiler kurar. Deneysel bilimin birçok biçiminde yazı gerçekten yaratıcı bir rol oynamaz: İnsan bilimlerinde olduğu gibi, başlı başına bir keşif süreci değil, olaydan-sonra yazılan bir rapordur ("yeniden yazma" deyişi de bunu belirtir). Sonuçları sunarken gerçeğe uygunluk, netlik ve tutumluluk kesinlikle aranan niteliklerdir, ama bulguların

anlaşılır bir biçimde düzenlenmesi, birçok araştırmacı bilim adamı tarafından bir tür külfet gibi görülmektedir. Bilim adamları bir teori ya da bulgunun "zarafeti"ne hayran olduklarında -bunu da sık sık yaptıklarını hatırlamakta fayda vardır- hayran oldukları şey genelde söz konusu teori veya bulgunun kavramsal ya da matematiksel pürüzsüzlüğü ya da açıklayıcı ilkelerinin tutumluluğudur. Tek tek bazı bilim adamları buna dikkat etseler de, üslup zarafeti çoğunlukla profesyonel bir ideal olarak benimsenmez ya da ona özel bir değer yüklenmez. Ama insan bilimleri alanındaki birçok konuda, en yaratıcı düşünceler tam da yazma süreci içinde ortaya çıkarılır; hatta bir kitap ya da yazının yazılma tarzı *başlı başına*, ulaşılmış olan kavrayış düzeyinin başlıca tezahürünü oluşturur. Bu bakımdan, insan bilimleri alanındaki çalışmalar hem daha bireysel olma hem de başka sözcüklerle yeniden anlatılmaya ya da sentetik yeniden-bildirime daha az açık olma eğilimindedirler. Buna uygun olarak, edebi konularda verilen giriş derslerinde çoğunlukla ders kitapları değil antolojiler kullanılır; ifadenin özgün biçiminden vazgeçilemez.

Demek ki bu farklılık, belli disiplinlerin araştırma pratikleri ve ideallerinin, kamusal tartışmaya katılmak için gereken yetenek ve eğilimlerin gelişmesini önlemeleri hakkında daha önce belirttiğimiz konuya katkıda bulunur? Bu da dar anlamda bir cehalet sorunu değildir. Snow'dan beri, insan bi-

limleri alanındaki kamusal şahsiyetlerin ve bilim adamlarının "bilimsel cehaleti"ni kınamak yönünde bir eğilim gelişti, oysa araştırmacı bilim adamlarının tarih ve felsefe konularındaki cehaletleri de en az aynı oranda zararlı olabilir. Üstelik, yöneticilerin ve halkın insan bilimleri alanındaki düşünsel faaliyetleri fen bilimleri alanındakilerden daha iyi takip ettikleri hiç de kesin değildir. Aslında, modern liberal demokrasilerin, tanıtlanamayan nitelik yargılarına büyük bir şüpheyle yaklaşan ve nicelleştirilemeyen değer iddialarına tahammülü olmayan faydacı kamusal dili, bazı açılardan, tıbbi, sınai vb. uygulama alanları bulmayı vaat eden doğa bilimleri alanındaki temel araştırmaları haklı çıkarmayı, insan bilimleri alanında ancak çok zorlanarak "araştırma" adı verilebilecek şeyleri haklı çıkarmaktan çok daha kolay kılmaktadır. Bu bakımdan, yirmi birinci yüzyıla geçerken, uzmanların daha geniş bir izleyici kitlesiyle iletişim kurmayı küçük görmeleri, pratikte fen bilimlerinden çok insan bilimlerinin geleceği için daha zararlı sonuçlar doğurabilir.

Bütün kusurlarına rağmen, Snow'un savının, günümüzde bilginin konumu hakkında tuzukuru bir tavır takınmamızı önlemek gibi faydalı bir etkisi vardır. Disiplinler arasındaki katı ayrımlar, karşılıklı anlayış eksikliği, farklı mesleki gruplardaki yanlış hedeflere yönlendirilmiş üstünlük ya da küçümseme hisleri -bütün bunlar *sorun* olarak görülmeli, kaderci biçimde değişmez bir düzenin parçası olarak gö-

rülmemelidir (ya da, Wolf Lepenies'den bir alıntı daha yapacak olursak: "İhtiyacımız olan şey, trajik kendini beğenmişliği ve ilke katılığını azaltıp ironiyi, özeleştiriyi ve kendi bilimsel çalışmalarımıza dışarıdan bakabilme yeteneğini artırmaktır"[42]) Ama Snow bu konu ile gezegenin geleceği için muazzam sonuçlar doğuracak daha büyük bazı meseleler arasında bağlantılar kurmuştu; artık Snow'un bu sorunlar hakkındaki savlarının zamanın sınavına ne ölçüde dayandığını ele almamız gerekiyor.

Değişen dünyada "iki kültür"

Modernliğin en bildik mecazlarından biri, bir insanın ömrü içinde değişimin hızının neredeyse anlaşılmaz hale gelecek ölçüde arttığını bildiren kafa karışıklığı ürünü düşüncedir; sürecin kontrolden çıktığından yakınanların yaptığı kültürel kötümserlik çağrıları karşısında dikkatli olmamız gerekir (bu süreç ne zaman "kontrol altında" olmuştur ki?). 1959'da bir sorun olarak teşhis edilmiş bir şeyin aradan geçen yirmi otuz yılda ancak daha kötüye gitmiş olabileceğini peşinen varsaymak yerine, Snow'un "iki kültür" tezinin, ne tamamiyle iyi ne de tamamiyle feci olan değişimler ışığında nasıl değiştirilmesi gerektiğini ele almak daha faydalı olabilir. Örneğin, halkın eğitimli kesimlerinin bilimle ve bilimsel ilerlemenin etkisiyle irtibatı bu dönemde muazam bir artış gösterdi. Bilim adamları-

42. Lepenies, "Direction of the Disciplines", 64.

nın çalışmalarına gösterilen ilgiyi ve kavrayışı yayan televizyon kadar büyük bir güçle hiçbir zaman karşılaşılmamıştır muhtemelen. Snow'un düşüncesinde televizyonun rolünün hiç vurgulanmamış olması anlaşılabilir bir şeydir, zira konuşmasını tam da Britanya'da TV sahibi olmanın yaygınlaşmaya başladığı dönemin başlarında yapmıştı (kaldı ki, gördüğümüz gibi, benimsediği konumun ana hatları 1930'larda saptanmıştı). Ama televizyon basitleştirilmiş bir biçimde de olsa epeyce bilimsel enformasyon yaymakla kalmamış; aldıkları resmi eğitim kendilerinde bilimsel araştırmanın heyecanlı doğasına ilişkin hiçbir his bırakmamış olan milyonlarca insanın hayal gücünü doğal dünyanın gizemlerine de açmıştır.

Üstelik, Snow'un yazdığı günlerden bu yana gerçekleşmiş olan mikro-elektronik devrim, gündelik hayat üzerinde, demiryolunun ya da içten yanmalı motorun icadının önceki kuşakların hayatları üzerinde yaratmış olduğu kadar büyük bir etki yaratmıştır ve teknik ilerlemelerin sürati olağan kavrayışa sürekli meydan okumaktadır.[43] Hatta o eski görev, yani düşünceye

43. Örneğin, şu anda mikroişlemcilerin performansları her iki yılda bir iki katına çıkarken, bellek kapasitesi her üç yılda bir dört katına çıkıyor: "1980'de bir karaktere bastığınızda işlemci 39.000 işlem yapabilirken, 1990'da 1.250.000 işlem yapabiliyor... Bir işlemcinin bir işlemi yapabilmesi için harcadığı zamanı bir saniye olarak belirleyecek olursak, insanlar 1980'de günde iki tuşa basarken, 1990'da iki haftada bir tuşa basıyorlar." Jean Bacon, "Computer Science and Computer Education", *The Cambridge Review*, 112 (1991), 174.

düzyazı biçimini verme görevi bile bu gelişmeden, matbaanın icadından beri gerçekleşmiş olan bütün değişimlerden olduğundan daha derinden etkilenmiştir -ki bu cümlenin kendisi bile, bir kabloyla duvardaki bir boşluğa bağlı olan bir dizi küçük plastik tuşa basmak suretiyle yaratılmış ve düzeltilmiştir. Bilgisayarlar, gündelik hayatın standart özellikleri haline gelmekte olan ve kullanıcılarının uygulamalı bilimin gücüne ilişkin kabataslak bir tecrübe edinmelerini sağlayan bir sürü makinenin en etkileyicisidir yalnızca. Yazılarını bir kelime-işlemci üzerinde yazan ve sonra da bir dergiye bilimsel ilerlemenin olumsuz etkileri hakkındaki şikayetlerini fakslayan bir ahir zaman "edebi entelektüeli"nin, özellikle göze batan bir kötü niyete sahip olması gerekir.

Ama bu tür değişimler bilimin modern dünyadaki merkezi yerinin daha iyi takdir edilmesini sağlamış olsa da, tam da kazandıkları başarı yüzünden kaçınılmaz olarak ikircikli tepkiler yaratır. Bilimi kaba denecek ölçüde faydacı ve pis bir şey olarak görüp küçümseyen züppece tavra, Snow'un (belki de kendi savaş öncesi toplumsal deneyimlerinden çıkarak) teşhis ettiğini zannettiği kadar çok rastlanmaz kesinlikle, ama bilimin olası zararlı sonuçları hakkında duyulan endişe daha da artacakmış gibi görünmektedir. İnsanın doğa dünyasını ele alış sorunu, bilimsel denetimin genişlemesi ile bilimin etkilerinden duyulan endişenin artmasını birbirine

bağlayan diyalektiğin örneğini sunar. Teknolojinin çevre üzerindeki zararlı etkilerinden dem vuran geniş kapsamlı ve yaygaracı şikayetlerde bulunulurken, bu etkilerin çoğunu saptayıp analiz edebilmemizi sağlamış olan şeyin tam da bilimin daha da ilerlemesi olduğu unutulur (ozon tabakasındaki delik bunun açık bir örneğidir). Bu tür sorunlara verilebilecek daha olumlu ve gerçekçi tepki, tabii ki, tehlike yaratan teknolojileri üretmiş olan güçlerin aynı zamanda tehlikesiz teknolojiler yaratma konusundaki en iyi umudumuz da olduğunu fark etmektir. Keza, Snow yetersiz düzeyde bir bilim eğitiminin bilime verilen değerin azalmasına yol açacağından korkuyordu; ama bilimsel eğitimin dünyanın dört bir yanında muazzam genişlediği bir döneme, bilime ve bilimsel akıl yürütmeye fazla değer yüklendiği yönünde bir rahatsızlık eşlik etti ki, bu pek de şaşırtıcı bir şey değildir. Bu tepkiler bazen, kaçınılmaz olarak, insanlığı manevi ve ekolojik bakımdan yıkıcı nitelikte olduğu iddia edilen bilimi tamamen reddetmeye çağırmak gibi aşırı biçimlere bürünmektedir.[44] Ama bu tür tepkiler gerçekçilikten yoksun olmalarının yanı sıra, ahlâk adına konuşuyorlarmış gibi pozlar da takınmaktadır; daha yapıcı tepki yine, bilimsel eğitimin kendisine, doğa dünyası hakkındaki bilgimizin artmasının hem mu-

44. Davies ve Gribbin "şu sıralar Batı toplumunda görülen bilim-karşıtı tepki"den bahsediyorlar (*The Matter Myth*, s. 20); bu tepkinin son dönemlerde çok tartışılan bir örneği için bkz. Bryan Appleyard, *Understanding the Present* (Londra, 1992).

azzam yararları hem de sınır ve tehlikeleri konusunda bir farkındalık aşılamaya çalışmak olacaktır tabii ki.

Snow'un teşhis ettiği sorunun kökeninde şüphesiz eğitimin yattığı düşünülüyordu, ama Snow'un Britanya'yı daha fazla sayıda mektepli bilim adamı yetiştirmeye çağırmanın dışında, aslında özellikle eğitimle ilgili hiçbir öneri getirmediği bazen unutulmaktadır. Daha önce de belirttiğim gibi, Snow İngiltere'deki lise eğitiminin son yıllarının özellikle uzmanlığa dayalı olduğu bir dönemde yazıyordu ve bu da yaptığı analizi açıkça etkilemişti. Başka hiçbir büyük ülkenin eğitim sistemi bu kadar erken bir tarihte bu kadar çok uzmanlaşmaya izin vermemişti. Ama son yirmi otuz yılda İngiltere'de bile, lise ve üniversitede görülen derslerin kapsamını genişletmeye yönelik girişimler oldu (ama hepsinin başarılı olduğu söylenemez); başka ülkelerde de eğilim, mümkün olduğunca geç bir döneme kadar çocuklara dengeli bir eğitim verme yönünde. Yirmi yılı aşkın bir süre önce, George Steiner (ki kendisi de önde gelen bir edebiyat eleştirmeni olmadan önce fizik alanında yoğunlaşan bir eğitim görmüş olduğu için, erken uzmanlaşma modellerinin dikkate değer bir istisnası konumundaydı), yalnızca eski sözel yeteneklere sahip olan kişilerin, gelecekte kendi toplumlarının ileri süreçlerinden dışlanan "sözcük-köleleri" haline gelebilecekleri uyarısında bulun-

muştu;[45] ama öyle görünüyor ki temel matematiksel ve sözel yeteneklere sahip olmanın bir ihtiyaç olduğu gittikçe daha fazla kabul görüyor, her ne kadar bunun gereği henüz tam anlamıyla yerine getirilmese de.

Bu temayı tartışırken, "bilim"i ve "edebiyat"ı, zaman içinde bir anda (çoğunlukla da kendi görüşlerimizin ilk oluştukları anda) donmuş sabit varlıklar olarak ele alma tehlikesine düşmek son derece kolaydır. Snow "bilim"den bahsederken, aklında Cambridge'deki Cavendish Laboratuvarı'nda olup bitenler vardı, ama bir önceki kısımda andığımız düşünsel değişimlerin ötesinde, burada bir de belli bir ülkeye özgü bir dar görüşlülüğe düşme tehlikesi de vardır. "Bilimsel araştırma"yı en geniş anlamda ele alırken, Amerika'nın baskın konumda olduğunu kabul etmek gerekir: 1984'de bir yorumcu şu hesabı yapıyordu: "Batı dünyasının araştırma ve geliştirme çalışmalarının yarısı... bilime Japonya ve Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerinin toplamından daha fazla para yatıran ABD'de yürütülüyor". Üstelik, (tabii ki çoğu temel bilim alanında olmayan) bu "araştırma"ların gittikçe artan bir oranı, dolaylı ya da dolaysız olarak özel sektör sanayii ta-

45. George Steiner, *In Bluebeard's Castle: Some Notes Towards the Re-definition of Culture* (Londra, 1971), s. 100. Steiner, Snow'un tezinin ruhuna sempatiyle yaklaşıyor ve bilim adamları ile "insan bilimciler/edebiyatçılar" arasındaki temel duyarlılık farkının birinin geleceğe, öbürününse geçmişe yönelik olmasında yattığı görüşünü savunuyordu. Ayrıca Steiner'in şu sempozyuma yaptığı katkıya bkz. "The Two Cultures Re-visited", *The Cambridge Review*, 108 (1987), 13-14.

rafından finanse edilen laboratuvarlarda yapılıyor; bunun açıkça görülmediği yerlerde bile, "bilimin kamusal finansmanı konusunda gündemi belirlemekte baskın rolü özel sektörün oynadığı"nı görmemiz gerekir.[46] Pratikte, herkes tarafından "bilim" gözüyle bakılan faaliyetlerin çoğu, yirminci yüzyılın sonunda, çıkar gözetmeyen bir araştırmadan çok, ilaç şirketlerinin, havacılık-uzay sanayiinin vb. ticari stratejilerinin bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Keza, "İngiliz edebiyatı"nı, yirminci yüzyıl ortalarında kabul edilmiş kanon etrafında dondurmak da bir başka tür dar görüşlülük olacaktır. Son otuz yılda, Britanyalı olmayanların İngilizce kaleme aldıkları edebiyat eserlerinin yayını ve kazandıkları uluslararası başarı çok artmıştır. "İngiliz edebiyatı" artık İngilizcedeki edebiyatlardan yalnızca biridir. "İngiliz edebiyatı" belki en uzun ve en zengin tarihe sahip olan bir edebiyat olsa da, çağdaş dünyada çok önemli bir yer tutmamaktadır ve sonraki yüzyılda da en yaratıcı ya da önemli edebiyat olmayacağı açıkça ortadadır. Snow'un verdiği örnekle, Cambridge'deki yemek masasında Termodinamiğin İkinci Yasası ve Shakespeare'in oyunları konusundaki karşılıklı bilgisizliklerini ortaya seren fizikçi ile edebiyat eleştirmeninin yerine, yirminci yüzyılın sonunda onun "iki kültür"ü arasındaki ilişkileri temsil eden simgesel simalar, Ame-

46. David Dickson, *The New Politics of Science* (Chicago, 1984; gözden geçirilmiş yeni basım 1989), s. 4, 44.

rikalı yazılım tasarımcısı erkek arkadaşına, Nobel edebiyat ödülünü kazanan en son Afrika-kökenli-Karayipli şair hakkında düşündüklerini e-posta ile gönderen Singapurlu-Çinli ekonomi analisti olabilir belki de.

Bu durumun da hatırlatacağı gibi Snow'un döneminden beri gittikçe artan bir hızla gerçekleşen bir diğer değişim de, İngilizcenin yaygınlaşarak uluslararası bir dil haline gelmesidir. Snow düşünsel kültürleri olduğu kadar ulusal kültürleri de birbirlerinden ayıran uçurumları vurgulamıştı, ama insan iletişiminin gittikçe artan bir oranda "ikinci dil olarak İngilizce" denen o özel lehçe ya da lehçeler topluluğu içinde yürütülmesi bu iki karşıtlığı da biraz yumuşatmış olabilir. Bu gelişmeyi körükleyen ticari ve teknolojik güçlerin zayıflaması pek mümkün değil -adeta hepimiz hava-trafik kontrolörleri durumundayız artık. Kısmen bu sebeplerle, farklı ülkelerdeki, özellikle de az "gelişmiş" ülkelerdeki eğitimin *içeriği* birbirleriyle gittikçe daha fazla örtüşmektedir. Her şeyden önce, ciddi bilimin gerekli kanal olarak bir tür İngilizcenin kurduğu hakimiyet neredeyse mutlaklaşmış durumdadır: 1989'da Paris'te, kendine özgü ihtişamının ve kendi dilinin tarihsel statüsünün en çok bilincinde olan ülkedeki önde gelen bilimsel yayınlardan biri olan *Annales de l'Institut Pasteur,* adını *Research in Microbiology* olarak değiştirip bütünüyle İngilizce makaleler yayımlamaya başladığında, dünya bilim

topluluğunun bir "küresel köy" haline gelmesi yönünde manidar bir simgesel adım atılmış oldu.

Snow sonraları, konferansına "Zenginler ve Yoksullar" başlığını koyma isteğine bağlı kalmış olsaydı belki de daha iyi olacağını söylemiş, zira "bütün tartışmanın merkezinde bu konunun yer almasını istiyordum aslında" demişti (aşağıda s.184). Bunun dünyanın karşı karşıya olduğu en önemli mesele olduğunu ve "insan kardeşlerimizin tedavi edilebilir ıstıraplarının", "bir kere görüldükten sonra inkâr edilemeyecek sorumluluklar"ı beraberinde getirdiğini belirtmesi, Snow'un konferansının en hayranlık verici ve ikna edici özelliğidir hâlâ. Ama Snow'un "geri kalmış" ülkelerin "modernleşme"ye ihtiyaçları olduğunu söylerken takındığı kendinden memnun, özgüvenli edayı paylaşmak artık zor görünmektedir. Şüphesiz o zamanlar bu şekilde konuşan tek kişi o değildi: Aslında, 1950'lerde ve 1960'ların başlarında, özellikle ABD'de "modernleşme teorisi" adıyla bilinen bir sosyal bilim alt-alanı serpilmişti; bu teori, bütün toplumların esasen aynı yolda ama çok farklı hızlarla ilerledikleri yönündeki toplumsal evrimci varsayıma dayanıyordu. Bu şekilde bakıldığında, yapılması gereken şey, "geri kalmış" ülkelerde, küçük aile birimleri gibi belirgin biçimde "modern" toplumsal yapıların, seküler bireycilik gibi kültürel tavırların ve temsili demokrasi gibi siyasal düzenlemelerin vb. gelişmesini hızlandırmaktı.

Anlaşıldığı kadarıyla Snow, sanayileşmenin istenen diğer özellikleri de beraberinde getireceğine, bu sürece yardımcı olmaya çalışanlardan istenen temel şeyin yeni teknolojinin uygulanış biçimini kavramak olduğuna ve en önemli engelin ileri toplumların yönetici elitleri arasındaki bilimsel eğitim eksikliği olduğuna inanıyordu. Son otuz yılda, gelişmekte olan dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan deneyim, bu varsayımların her birinin üzerine şüphe düşürmüştür. Toplumsal pratiklerin ve kültürel tavırların dikkate değer ölçüde direngen oldukları ortaya çıkmış ve bunlar onaylanan evrim çizgisini takip etmemişlerdir; yerel koşullardan çıkarılan ya da bu koşullara uyarlanan teknoloji biçimlerini devreye sokmak, Batılı yöntemlerin topyekûn ithal edilmesinden daha iyi sonuçlar vermiştir çoğunlukla; kaynakların başarıyla kullanılmasının önündeki siyasal engeller zannedildiğinden çok daha fazla çıkmıştır vs. Ama Snow 1959'da söylediklerinden çok emindi: "Büyük bir ülkeyi bütünüyle sanayileştirme işi için tek gereken şey yeterli sayıda bilim adamı, mühendis ve teknisyen yetiştirme iradesidir.... Gelenek ve teknik arka plan şaşılacak ölçüde az önem taşıyor gibi görünmektedir" (aşağıda s.142). Pratikte, kültürel ve siyasal gelenekler, ister Doğu Asya'nın ekonomik kalkınmasında olduğu gibi olumlu biçimde, ister Sahra-altı Afrika'da olduğu gibi olumsuz biçimde, bundan çok daha önemli olduklarını göstermişlerdir.

Bu gelişmeler en azından bir önemli açıdan Snow'un savlarının etkisini zayıflattı. Ona göre, iki kültür arasındaki bölünmenin en önemli pratik sonucu, onun "edebi entelektüeller" adıyla özetlediği geleneksel kültürün, "geri kalmış" ülkelere teknoloji ihracının getireceği nimetleri hor görmüş olmalarıdır. Bu tür tavırların aslında onun zannettiği kadar yaygın ve siyasal açıdan etkili olmadıkları söylenebilir; Britanya Hükümeti'nin üst kademelerinde alınan kararların, Snow'un D.H. Lawrence ya da Wyndham Lewis gibi yazarlarda teşhis ettiği "makine-kırıcı" tavırları yansıttıklarını gösteren hiçbir kanıt yoktur. Ama bunun da ötesinde, son yirmi otuz yılın deneyimi, Üçüncü Dünya'da yaşam standartlarını geliştirmenin, en son teknolojik ilerlemelerin içerdiği bilimi anlamaktan çok, iş başındaki siyasal ve kültürel güçlerin son derece karmaşık işleyişlerini anlamaya dayandığını gösterdi. Ayrıca, hükümetlerin içinde iş gördükleri ortam değişmiştir, zira çokuluslu şirketlerin ve mali kurumların kararları, dünyanın yoksul bölgelerinin refahını belirleme konusunda daha büyük bir rol oynamaktadır. Burada da, söz konusu güçler üzerinde etkin bir siyasal denetim kurulması, salt teknokratik sorunların hepsinden daha önemli görülmeye başlamıştır. Daha da genelde, Snow siyasetin gittikçe pragmatikleşeceğinden ve çatışan ideolojiler tarafından gittikçe daha az yönlendirileceğinden dem vuran "ideolojinin sonu" döneminin özgü-

venini yansıtıyordu. Soğuk Savaş'ın sona ermesi bir bakıma bu tahmini kısmen doğrulamış gibi görünse de, pratikte dünya, milliyetçilik, etnik bağlılık ve dinsel fundamentalizm gibi "gayri modern" itkilerle daha az değil daha çok bölünmüş gibidir. Bu güçler ekonomik ve teknolojik ilerleme ile ehlileşmedikleri ya da ortadan kalkmadıkları gibi, doğa bilimlerinden türetilmiş ya da onları model alan terimlerle anlaşılmaya en fazla direnç gösteren türden olgulardır da. Demek ki, kışkırtıcı ölçüde yalın bir biçimde ifade edecek olursak, Snow'un yazdığı dönemden bugüne, bir fizik ya da kimya eğitimi görmüş olmanın, dünyanın sorunlarını çözme konusunda tarih ya da felsefe eğitimi görmüş olmaktan daha iyi bir hazırlık olduğu hiç de barizleşmiş değildir.

Snow'un kamusal beyanlarından ve romanlarından anlaşıldığı kadarıyla, o son kertede kamusal tartışmadan çok kapalı kapılar ardında olanlarla ilgilenmektedir: Snow'un "iki kültür" tezinin siyasetle ilişkisi konusunda benimsediği model, siyasetçilerin ve danışmanlarının oluşturduğu küçük bir gruptan ibarettir.[47] Son otuz yılın siyasal deneyimi, "kapalı kapılar ardında" yürütülen siyasetin yararların-

47. Özellikle "Bilim ve Yönetim" adlı yazısı Snow'un bu konuya ne kadar taktığını göstermesinin yanı sıra, onun en üst düzeydeki tartışmalara ortak olma arzusunu da yansıtır. *Public Affairs* adlı kitabında bir araya getirdiği yazıların hepsi, iktidara ulaştıklarının bilincinde olan ve kendi zekâlarından duydukları gururla yüzleri kızarmış, canlı, işinin ehli meritokratların meydana getirdiği bu bütünüyle eril dünyanın tınısını yansıtır.

dan çok sakıncalarını öne çıkarmış ve devasa pratik ve toplumsal güçlükler karşısında, karar alınması gereken önemli meseleler hakkında bir tür kamusal tartışma yapılması gereğine işaret etmiştir. Aklı başında hiç kimse temel bir matematik ve fen bilgisine sahip olmanın değerini ve hatta bazı amaçlar için zorunluluğunu inkâr edemez; ama fikirler belli tarihsel ortamlarda iş görürler ve yirminci yüzyılın sonunda büyük sanayi ülkelerinde en önemli ihtiyacın daha fazla bilimsel ve matematiksel ehliyete sahip olmak olduğunda ısrar etmenin, faydası olduğu kadar zararı, hatta tehlikesi olabilir. İstemeden de olsa karar-verme süreçlerini sayılabilen ya da ölçülebilen meselelere indirgemeyi teşvik etmek, yetersiz bir teknolojik ya da istatistiksel kavrayış düzeyinde olmaktan rahatsız görünmemekten çok daha zararlı olabilir. Nicelleştirilemeyen kaygılara gerekli ağırlığın verilebildiği bir kamusal dil geliştirme ve yayma ihtiyacı da, en az temel bir bilim bilgisine sahip olma ihtiyacı kadar acildir.

Ama son sözü Snow'un kendisine vermek gerek belki de. 1971'de "'İki Kültür' kavramının salt akademik formülasyonundan memnun olmadığı"nı ve "çeşitli defalar bu iddiayı inceltmeye çalıştığı"nı belirtiyordu.[48] Fakat savının temelinde yatan daha kapsamlı küresel meseleler onun gözünde daha da merkezi ve acil bir hal almıştı ve manidar biçimde Winston Churchill'in de ünlü "demir perde" ko-

48. *Public Affairs*, s. 11.

nuşmasını yaptığı yerde (Fulton, Missouri) yaptığı son önemli halka açık konuşması olan "Kuşatma Durumu"nda bu meselelere dönüyordu. "Gençlerin bir dava istediklerini işitiyoruz", diyordu Snow.[49] Buna çok basit bir cevap vereceğini söylüyor ve geliştirdiği "iki kültür" fikrinin bu hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmasını amaçlamış olduğunu vurguluyordu. "Barış. Yiyecek. Yeryüzünün kaldırabileceği sayıda insan. Dava budur."

Stefan Collini

49. "The State of Siege" (1968), *Public Affairs*, s. 220.

Ek Okuma Önerisi

Gerek Snow'un kendi çalışmaları gerekse 1980 yılına kadar hakkında yazılanlar üstüne eksiksiz ve açıklayıcı notlara yer veren bir çalışma için bkz. Paul Boytinck, *C.P. Snow: A Reference Guide* (Boston, 1980). Snow'un romanlarının çoğu hâlâ bulunabilmektedir; on bir ciltlik *Strangers and Brothers* dizisi, üç ciltlik bir antoloji halinde yeniden basıldı (London, 1972). Verdiği önemli dersler ve denemeleri *Public Affairs*'de (London, 1971) toplandı; önemli simalar hakkında kaleme aldığı portre denemeleri şu kitaplarda biraraya getirildi: *Variety of Men* (London, 1967) ve *The Physicists* (London, 1981).

En kapsamlı biyografik kaynak şudur: Philip Snow, *Stranger and Brother: A portrait of C.P. Snow* (London, 1982). Bazı ek malzemeler için şu çalışmaya bkz. John Halperin, *C.P. Snow: An Oral Biography* (Brighton, 1983). Snow'un romanları hakkında, David Shusterman'ın "Twayne's English Authors" dizisinde çıkmış olan *C.P. Snow* çalışması dahil olmak üzere birkaç eleştirel çalışma yayımlanmıştır. Benim başvuramadığım en yeni genel inceleme, John de la Mothe'nin *C.P. Snow and the Struggle of Modernity*'sidir. (Austin, 1992). F. R. Leavis'in *Two Cultures? The Significance of C. P. Snow*'u şu çalışmasında yeniden yayımlandı: *Nor Shall My Sword: Discourses on Pluralism, Compassion and Social Hope* (London,

1972). Leavis hakkındaki en iyi yeni çalışma Michael Bell'in *F. R. Leavis*'idir. (London, 1988). "İki kültür" teması hakkında, çoğu 1960'lara kadar geri giden engin bir literatür var; bu incelemeleri temsil edici nitelikte örnekler için bkz. David K. Cornelius ve Edwin St. Vincent, der-, *Cultures in Conflict: Perspectives on the Snow-Leavis Controversy* (Chicago, 1964) ve William H. Davenport, *The One Culture* (New York, 1970).

İkinci Basıma Önsöz

Özgün konferans hakkında epeyce yazılmış olduğu için, iki küçük hatayı düzeltmenin dışında metni ilk baskıdaki haliyle bırakmanın en iyisi olduğunu düşündüm.

İkinci bölümde, orada da açıkladığım gibi konferansa aradan geçen dört yılın ve konu olduğu çeşitli yorumların ışığında bir kez daha baktım.

23 Eylül 1963 C. P. Snow

Rede Konferansı, 1959

I

İki Kültür

Bir süredir kafamı meşgul eden bir sorunu kâğıda dökeli üç yıl kadar oluyor.[1] İçinde yaşadığım koşullar nedeniyle yüzleşmekten kaçınamayacağım bir sorundu bu. Konu hakkında fikir yürütme ehliyetini sadece bu koşullardan, yani bir rastlantılar dizisinden almıştım. Benzer bir tecrübe yaşamış herkes benimle aynı şeyleri görebilir, üzerlerinde hemen hemen aynı yorumları yapabilirdi herhalde. Biraz olağan dışı bir tecrübeydi benimki. Aldığım eğitime bakılırsa bilim adamıydım; seçtiğim mesleğe bakılırsa yazar. Hepsi bu kadar. Şans da denebilir tabii buna; yoksul bir aileden gelmenin getirdiği bir şans.

Ama şu anda konumuz benim hayat hikâyem değil. Tek söylemem gereken, Cambridge'e girip çok önemli bilimsel etkinliklerin yürütüldüğü bir dönemde burada biraz araştırma yapmış olduğum. Bütün fizik biliminin tarihindeki en harika, en yaratıcı dönemlerden birini, tiyatroda en ön sıraya oturmuş biri misali yakından izleme ayrıcalığına sahip oldum. O en ön sıra bakışını o zamandan beri koruyabilmem, daha doğrusu ahlâken korumak zorunda kalmam savaş ortamındaki rastlantılar sayesinde mümkün oldu; 1939'da çok soğuk bir sabah, Kettering istasyonundaki büfede W. L. Bragg'la karşılaşmam da o rastlantılardan biri, pratik hayatım üzerinde belirleyici bir etki yaratmış olan bir rastlantıydı. Dolayısıyla otuz yıldır yalnızca bilime duyduğum merakтan değil, çalışma hayatımın bir parçası olarak da bilim adamlarıyla temas içinde oldum. Yine bu otuz yıl boyunca yazmak istediğim kitapları biçimlendirmeye çalışırken yazarlarla da temasım oldu.

Çalışma saatlerini bilim adamlarıyla geçirip akşamları da edebiyatçı arkadaşlarımla buluştuğum birçok gün oldu. Edebiyat yapmak için söylemiyorum bunu, sahiden de böyle oluyordu. Bilim adamlarından da yazarlardan da çok yakın dostlarım oldu elbette. İşte bu gruplar arasında yaşaya yaşaya, galiba daha çok da birinden öbürüne gide gele, kâğıda geçirmeden çok önce kendi kendime "iki kültür" adını verdiğim sorun kafamı meşgul etmeye başladı. Çünkü sürekli olarak iki ayrı gruba girip

çıktığım duygusuna kapılıyordum; zekâca birbirlerine denk, aynı ırktan, toplumsal kökenleri arasında büyük farklılıklar olmayan, gelirleri hemen hemen aynı olan bu iki grup arasındaki iletişim neredeyse tamamen kopmuştu; bu grupların içinde bulundukları düşünsel ahlâki ve psikolojik iklim arasındaki ortak noktalar o kadar azdı ki, Burlington House'dan ya da South Kensington'dan Chelsea'ye gitmek, okyanus aşırı bir yolculuğa çıkmak gibi oluyordu.

Aslında, okyanusu aşmanın da ötesine geçiyordu bu yolculuk; çünkü Atlantik'te birkaç bin mil gittikten sonra karşınıza çıkan Greenwich Village'da da Chelsea'dekiyle aynı dil konuşulur ve ikisine de M.I.T.'deki bilim adamları Tibetçe konuşuyormuş gibi gelir. Zira salt bize özgü bir sorun değildir bu; biz İngilizlerin kendimize özgü eğitim ve toplum yapımızın bazı yönleri bu sorunu şiddetlendirirken, bazı yönleri de hafifletir; ama büyük ölçüde bütün Batı'nın sorunudur bu.

Bu dolambaçlı yollara saparken ciddi bir şey anlatmak istiyorum. Oxford'un neşeli öğretim üyelerinden birinin -bu hikâyeyi A. L. Smith'e yakıştıranlar var-, Cambridge'e yemeğe gidişini anlatan o hoş öykü değil kafamdaki. Olay galiba 1890'larda, St. John's ya da Trinity'de geçmiş. Her neyse, Smith, Rektörün -ya da yardımcısının- sağında oturuyormuş; etrafındaki herkesi konuşmalara katmaktan hoşlanan biriymiş Smith, ama masa arkadaşlarının

yüz ifadeleri ona pek de cesaret vermiyormuş. Oxfordlulara özgü o şen şakrak gevezelikle karşısında oturan kişiye bir şeyler söylemiş, karşılığında bir homurtu duymuş. Sağındaki adamı denemiş, ondan da bir homurtu duymuş. Sonra, adamlardan biri öbürüne bakıp "Neden bahsediyor, siz anlıyor musunuz?", diğeri de ona karşılık olarak "Hiçbir fikrim yok" deyince Smith bile şaşırıp kalmış, diyecek bir şey bulamamış. Bunun üzerine, havayı yumuşatmak isteyen Rektör "Bunlar matematikçi! Biz *onlarla* hiç konuşmayız" diyerek Smith'i rahatlatmış.

Hayır, ben sahiden ciddi bir şey anlatmak istiyorum. Batı toplumunun tamamında düşünsel hayatın gittikçe iki kutba, iki zıt gruba ayrılmakta olduğunu düşünüyorum. Düşünsel hayat derken, buna pratik hayatımızın büyük bir kısmını da katıyorum; çünkü en derin düzeyde bu ikisinin birbirinden ayrılabileceğini ileri sürecek en son kişi benim. Pratik hayata biraz sonra döneceğim. İki kutup, iki zıt grup: Bir kutupta edebi entelektüeller var, bunlar "entelektüel" sıfatım, onlardan başka kimse yokmuş gibi sadece kendilerinden bahsetmek için kullanmayı alışkanlık edinmişler. G. H. Hardy'nin 1930'larda bir gün, biraz da şaşkınlıkla, bana şöyle dediğini hatırlıyorum: "Bugünlerde 'entelektüel' sözcüğünün nasıl kullanıldığına dikkat ettin mi? Rutherford'ı, Eddington'ı, Dirac'ı, Adrian'ı ya da beni kesinlikle kapsamayan yeni bir tanımlama var gibi. Bu bana biraz garip geliyor, doğrusu."[2]

Bir kutupta edebi entelektüeller varken, öbüründe de öncelikle fizikçilerin temsil ettiği bilim adamları var. Bu ikisi arasında da karşılıklı bir anlamama uçurumu- hatta bazen (özellikle gençler arasında) bir düşmanlık ve hazzetmeme hali, ama en çok da anlayış eksikliği söz konusudur. Birbirlerine ilişkin tuhaf, çarpık bir imgeleri vardır. Tavırları o kadar farklıdır ki, duygu düzeyinde bile ortak bir zemin bulamazlar pek. Bilim adamı olmayanlar bilim adamlarını küstah ve kendilerini beğenmiş bulma eğilimindedir. Onlar, bu sözünü ettiğimiz eğilimlerin arketip şahsiyeti olarak görebileceğimiz Bay T. S. Eliot'a kulak verir; Eliot kendisinin nazım tiyatrosunu canlandırma yolunda yaptığı girişimler konusunda çok fazla bir şey beklemememiz gerektiğini, ama o ve onunla beraber çalışanlar ortaya yeni bir Kyd ya da yeni bir Greene çıkması için zemin hazırlayabilirlerse memnun olacağını söylemektedir. Edebiyatçı entelektüellerin alışık olduğu ton budur işte, kendi kendini kısıtlayan, haddini bilen bir ton. İçinde bulundukları kültürün alçak perdeden sesidir bu. Sonra çok daha yüksek perdeden bir sesi, bir başka arketipik şahsiyet olan Rutherford'un gümbür gümbür sesini duyarlar: "Bilimin kahraman olduğu çağdayız artık! Elizabeth çağındayız!" Çoğumuz bunu da bunun yanında yumuşak kalan başka birçok sözü de duymuşuzdur; kafamızda Rutherford'un Shakespeare rolüne kimi uygun gördüğü konusunda herhangi bir şüphe kal-

mamıştır. Edebiyatçı entelektüellerin duygusal ya da düşünsel yönden anlamakta zorlandıkları şey, Rutherford'un kesinlikle haklı olduğudur.

T. S. Eliot'ın "dünya böyle sona erer işte, bir patlamayla değil bir iniltiyle" dizesini -bu arada, gelmiş geçmiş bütün bilimsel kehanetler arasında gerçekleşme ihtimali en düşük olanlardan biridir bu-, Rutherford'un, kendisi hakkında söylenen "Şu Rutherford şanslı adam, hiç zirveden inmiyor" lafına verdiği ünlü cevapla karşılaştırın: "İyi de o zirveyi ben kendim yarattım."

Bilim dışındaki kişiler, bilim adamlarının insanlık durumundan habersiz ve sığ bir iyimserlik içinde olduğu yolunda köklü bir izlenim edinmişlerdir. Öte yandan, bilim adamları da edebiyatçı entelektüellerin basiretten zerre nasiplerini almamış olduklarına, insan kardeşlerine karşı tuhaf bir umursamazlık içinde olduklarına ve sanatı da düşünceyi de varoluş anıyla sınırlamaya çalıştıkları için derinden derine anti-entelektüel olduklarına vb. inanır. Hakaret dağarcığı birazcık geniş olan herkes, grupların birbirlerinin arkasından gizli gizli söylediği laflara bir sürü örnek verebilir. İki taraf için de söylenen sözlerin bazıları temelsiz değildir. Ama hepsi yıkıcıdır. Söylenenlerin çoğu tehlikeli yanlış anlamalara dayalıdır. Şimdi bu yanlış anlamaların en derinlere yerleşmiş olan ikisini, iki taraftan da birer örnekle ele almak istiyorum.

Önce, bilim adamlarının iyimserliğini ele alalım. Bu suçlama öyle sık yapılmıştır ki artık basmakalıp bir hal almıştır. Günümüzde bilim alanı dışındaki en zeki kafaların bazıları bile bu suçlamada bulunmuşlardır. Ama bu bireysel deneyimle toplumsal deneyimi, insanın bireysel durumu ile toplumsal durumunu birbirine karıştırmaktan kaynaklanır. Gayet iyi tanıdığım bilim adamlarının çoğu, her birimizin içinde bulunduğu bireysel durumun trajikliğini, en az, yine gayet iyi tanıdığım, bilimle alakası olmayan insanlar kadar derinden hissetmektedir. Hepimiz yalnızız: Bazen sevgi, şefkat ya da belki yaratıcı anlar sayesinde yalnızlıktan kaçarız, ama hayatta kazanılan bu zaferler, iki kenarı da kapkara bir yolun üzerindeyken kendi kendimize düşürdüğümüz ışık huzmelerinden ibarettir: Her birimiz yalnız ölürüz. Tanıdığım bazı bilim adamları vahiy dinlerine inanıyorlardı. Bu bilim adamları durumumuzun trajikliğini belki de o kadar güçlü hissetmemişlerdir. Bilmiyorum. Ama ne kadar coşkulu ve mutlu olsalar da derin duyarlılıkları olan insanların çoğunda, hatta özellikle de coşkulu ve mutlu olan insanlarda bu his adeta hücrelerine sinmiş, hayatın ağırlığının bir parçası haline gelmiş gibidir. Bu başka herkes kadar, çok iyi tanıdığım bilim adamları için de geçerli.

Ama bilim adamlarının neredeyse hepsi, bireyin durumu trajik diye, toplumsal durumun da öyle olmasını gerektiren hiçbir neden görmez -umut ışığı da işte burada devreye girer. Hepimiz yalnızız: Her

birimiz yalnız ölürüz: Peki tamam, karşı koyamayacağımız bir yazgıdır bu -ama durumumuzda yazgıyla falan alakası olmayan ve karşı koymadığımız takdirde insanlıktan çıkacağımız birçok şey vardır.

Örneğin, insan kardeşlerimizin çoğu yetersiz beslenmekte ve erken yaşta ölmektedir. En kaba haliyle, toplumsal durumumuz *böyle* işte. İnsanın yalnızlığını kavramanın ürünü olan ahlâki bir tuzak vardır: Bu kavrayış kişiyi kendi benzersiz trajedisiyle memnun mesut bir köşede oturup, başkalarının yiyeceksizlikten ölmelerini öylece izlemeye itebilir.

Bir grup olarak bilim adamları bu tuzağa başkalarından daha az düşer. Bir şey yapılıp yapılamayacağını görmek için sabırsızlanma eğilimindedirler: Aksi kanıtlanana kadar da bir şey yapılabileceğini düşünme eğilimi gösterirler. İyimserlikleri de bundan kaynaklanır; hepimizin fena halde ihtiyaç duyduğu bir iyimserliktir bu.

Öte taraftan, sert, iyi ve insan kardeşlerinin yanında savaşmaya kararlı bu aynı ruh hali, bilim adamlarının öbür kültürün toplumsal tavırlarına tepeden bakmalarına yol açmıştır. Ama bu gereğinden fazla kolaya kaçan bir yargıdır; bilim adamlarının bazı tavırları gerçekten kibirli olsa da, bu geçici bir evredir ve bilim adamları topluluğunu temsil ettiği söylenemez.

Saygın bir bilim adamının beni sorguya çektiğini hatırlıyorum. "Neden yazarların çoğu Plantege-

netler döneminde bile kesinlikle uygar sayılamayacak ve demode görülecek toplumsal görüşler benimsiyor? Yirminci yüzyılın ünlü yazarlarının çoğu için geçerli değil mi bu dediğim? Yeats, Pound, Wyndham Lewis, günümüzde edebi duyarlılığa hükmeden on kişiden dokuzu siyasal açıdan aptal, hatta düpedüz kötücül kimseler değil mi? Bütün bu insanların temsil ettikleri etki Auschwitz'i mümkün kılmış değil mi?"

O zaman en doğru cevabın savunulamayacak şeyi savunmamak olduğunu düşünmüştüm, hâlâ da öyle düşünüyorum. Yargılarına güvendiğim dostlarımın düşüncelerini aktararak Yeats'in büyük bir şair olmanın yanı sıra eşsiz yücelikte karakter sahibi bir adam olduğunu cevap niyetine söylemenin faydası yoktu. Büyük ölçüde doğru olan gerçekleri inkâr etmenin faydası yoktu. Dürüst cevap, yirminci yüzyıl başlarındaki sanatın bazı biçimleriyle toplumsallık-karşıtı hissiyatın en budalaca dışavurumları arasında, gerçekten de, edebiyatçıların görmekte geç kalmaktan kabahatli oldukları bir bağlantı olduğuydu.[3] Bazılarımızın sanata sırt çevirip kendimize yeni ya da farklı bir yol açmaya çalışmamızın birçok nedeninden biri de buydu.[4]

Ama bu yazarların çoğu bir kuşağın edebi duyarlılığına hükmetmiş olsalar da, artık durum böyle değildir, en azından aynı ölçüde böyle değildir. Edebiyat bilimden daha yavaş değişir. Bilimdeki özdevimli düzelti yeteneğinden yoksundur, o yüzden

yanlış yollara saptığı dönemler daha uzun sürer. Ama bilim adamlarının 1914-50 döneminden kalkarak yazarları yargılamaya kalkmaları yanlıştır.

İki kültür arasındaki yanlış anlamaların ikisi böyle. Bu konu -yani, iki kültür- hakkında konuşmaya başladığımdan beri, bazı eleştirilerle karşılaştığımı söylemeliyim. Bilim alanındaki tanıdıklarımdan çoğu, söylediklerimde bir sorun olduğunu düşünüyor, tanıdığım sanatçılar da öyle. Ama bilim alanı dışından gelenler bana ayakları yere basan gayet sağlam kaygılarla karşı çıkıyor. Onlara göre meseleyi aşırı basitleştiriyorum; bu terimlerle konuşulacaksa en azından üç kültürden bahsetmek gerekir, diyorlar. Kendileri bilim adamı olmasalar da, bilimsel hissiyatın önemli bir kısmını paylaştıklarını ileri sürüyorlar. Son dönemlerin edebiyat kültürünü onlar da bilim adamları kadar beğenmiyorlar; hatta bu kültürü daha iyi tanıdıklarından, beğenmeme konusunda onlardan bile ileri gittiklerini iddia ediyorlar. J. H. Plumb, Alan Bullock ve bazı Amerikalı sosyolog dostlarım, öldürseler bir araya gelmeyecekleri insanlarla aynı kültür çekmecesine yerleştirilmeyi ya da toplumsal umuda izin vermeyen bir iklimin yaratılmasına yardımcı oldukları savını şiddetle reddettiklerini söylediler.

Bu savlara saygı duyuyorum. 2 sayısı çok tehlikeli bir sayıdır: Diyalektiğin tehlikeli bir süreç olmasının nedeni de budur. Herhangi bir şeyi ikiye bölme girişimleri şüpheyle karşılanır hep. Ben de

uzun süre yeni ayrımlar yapmayı düşündüm: Ama sonuçta bunu yapmamaya karar verdim. Çarpıcı bir metafordan biraz daha öteye gidecek, ama kültürel bir harita boyutlarına da ulaşmayacak bir şey arıyordum: İki kültür terimi bu amaçlara gayet iyi uyuyordu, daha ince ayrımlar yapmanın yarardan çok zararı olurdu.

Kutupların birinde, bilimsel kültür sadece düşünsel anlamda değil antropolojik anlamda da gerçekten bir kültürdür. Yani, bu kültürün üyelerinin birbirlerini her zaman bütünüyle anlamalarına gerek yoktur, zaten çoğunlukla da anlamazlar; biyologların çağdaş fizik hakkındaki düşünceleri çoğunlukla epey bulanıktır; ama aralarında ortak tavırlar, ortak standartlar ve davranış modelleri, ortak yaklaşımlar ve varsayımlar vardır. Bu ortaklık şaşırtıcı ölçüde geniş ve derin boyutlara ulaşır. Öbür zihinsel modelleri, örneğin din, siyaset ya da sınıf kaynaklı zihinsel modelleri çapraz keser.

İstatistiksel olarak, entelektüel dünyanın geri kalanıyla kıyaslandığında, dinsel anlamda inançsız olan bilim adamı sayısının biraz daha fazla olduğunu düşünüyorum -ama dindar olan çok sayıda bilim adamı da var, özellikle gençler arasında dindarların sayısı gittikçe artıyor. Yine istatistiksel olarak, açık siyaset alanında Sol'da yer alan bilim adamlarının sayısı da daha fazla -ama yine, kendilerine muhafazakâr diyen çok sayıda bilim adamı da var ve yine gençler arasında muhafazakârlara

daha fazla rastlanıyor. Entelektüel dünyanın geri kalanıyla kıyaslandığında, bu ülkede ve muhtemelen ABD'de yoksul ailelerden gelen bilim adamlarının oranı epey yüksek.[5] Yine de düşünce ve davranış açısından, bütün bunların pek önemi yoktur. Çalışma hayatlarında ve duygusal hayatlarının önemli bir kısmında takındıkları tutumlar, din, siyaset ya da sınıf alanlarında kendileriyle aynı etiketi taşıyan bilim dışındaki kişilerden çok diğer bilim adamlarınınkilere benzer. Bir slogan üretmeyi göze alabilseydim, bilim adamları geleceği hücrelerinde taşır derdim.

Hoşlarına gitsin gitmesin, bu böyledir. Muhafazakâr J. J. Thompson ve Lindemann için de, radikal Einstein ve Blackett için de böyleydi; Hıristiyan A. H. Compton için de materyalist Bernal için de; aristokrat de Broglie ya da Russell için de proleter Faraday için de; Thomas Merton ya da Victor Rothschild gibi zengin ailelerden gelenler için de yoksul bir işçinin oğlu olan Rutherford için de bu böyleydi. Üzerinde düşünmeksizin, birbirine benzer tepkiler gösterir bu insanlar. Zaten kültür de bu demektir.

Öbür kutupta, tutumların dağılımı daha engin bir alanı kaplar. Entelektüel camia içinde fizikçilerden edebiyatçı entelektüellere geçilirken bu ikisi arasında her türden duygu tonuyla karşılaşılacağı açıktır. Ama bence diğer hepsine damgasını vuran tutum, bilimden tamamıyla bihaber olma tutumu-

dur. Bu bilimden tamamıyla bihaber olma durumu, içinde yaşadığımız için ne kadar yaygın olduğunu fark etmesek bile, "geleneksel" kültürün tamamına bilim dışı bir çeşni katmaktadır ve bu bilim dışı çeşni de çoğunlukla, kabul ettiğimizden çok daha fazla, bilim-karşıtlığına dönüşme eğilimindedir. Bir kutbun duyguları öbürünün karşı-duyguları olur. Eğer bilim adamları geleceği hücrelerinde taşıyorlarsa, geleneksel kültür buna, keşke gelecek olmasaydı diye cevap verir.[6] Batı dünyasını yöneten kültür, geleneksel kültürdür; bilimsel kültürün ortaya çıkması bunu kayda değer ölçüde az değiştirebilmiştir.

Bu kutuplaşma hepimiz için -hem tek tek insanlar olarak bizler için hem de toplumumuz için- tam bir kayıptır. Aynı zamanda hem pratik hem düşünsel hem de yaratıcı bir kayıptır; tekrar ediyorum, bu üç kaygının birbirinden net bir biçimde ayrılabileceğini zannetmek yanlıştır. Ama şu an için düşünsel kayıp üzerinde yoğunlaşmak istiyorum.

Her iki taraftaki anlayış eksikliği tadı kaçan bir şaka boyutlarına ulaşmıştır. Ülkemizde halen çalışan yaklaşık elli bin bilim adamı ve yaklaşık seksen bin profesyonel mühendis ve uygulamalı bilim dallarında çalışan insanlar var. Savaş döneminde ve sonraki yıllarda çalışma arkadaşlarımla birlikte bu bilim adamlarının yaklaşık otuz kırk biniyle, yani yaklaşık yüzde 25'iyle görüşmeler yapmamız gerekti. Konuştuğumuz kişilerin çoğu bugün bile

kırk yaşın altında olsa da, bu sayı bize yeterli bir örneklem verecek kadar büyüktür. Bu bilim adamlarının neler okudukları, neler düşündükleri hakkında birtakım veriler elde ettik. İtiraf etmeliyim ki, onlardan hoşlanmama ve onlara saygı duymama rağmen ben bile çıkan sonuçlar karşısında biraz sarsıldım. Geleneksel kültürle kurdukları bağların bu kadar zayıf olacağını, "bunlar da önemli şeyler tabii, saygı duymak lazım" tavrının ötesine gitmeyeceğini beklemiyorduk.

Bekleneceği üzre, en iyi bilim adamlarının bazılarının harcayacak bolca enerjileri ve merakları vardı (hâlâ da vardır); edebiyatçıların sözünü ettiği her şeyi okumuş olan birkaç bilim adamına da rastladık. Ama bunların sayıları çok çok az. Geri kalanlarının çoğu, okudukları kitapların neler olduğu yoklandığında, mahcup bir edayla "Şey, biraz Dickens okumaya *gayret ettim*" gibi itiraflarda bulunuyorlardı; sanki Dickens olağanüstü kapalı, karmaşık ve insana ne verdiği anlaşılmaz bir yazarmış, sözgelimi Rainer Maria Rilke gibi bir yazarmış gibi. Bu keşif, yani Dickens'ın edebiyatın anlaşılmazlığına örnek gösterilebilecek bir tipe dönüştürülmüş olduğunun keşfedilmesi bütün araştırmadan çıkan en acayip sonuçlardan biriydi.

Ama bu bilim adamları Dickens'ı, değer vermemiz gereken neredeyse bütün yazarları, sadece geleneksel kültüre olan saygılarını göstermek için okuyorlar şüphesiz. Onların kendi kültürleri var,

yoğun, canlı ve sürekli hareket halinde bir kültür. Bu kültür epeyce tartışma içeriyor, hem de genellikle edebiyatçıların tartışmalarından çok daha katı ve hemen her zaman daha yüksek bir kavramsal düzeyde cereyan eden tartışmalar oluyor bunlar. Bilim adamları sözcükleri çok rahat bir biçimde, edebiyatçıların bilmedikleri anlamlarda kullanmalarına rağmen, bunlar gayet kesin anlamlardır; "öznel", "nesnel", "felsefe" ya da "ilerletici" gibi terimleri alışagelenden farklı biçimlerde bile kullansalar[7], ne kastettiklerini bilmektedirler.

Unutmayalım ki son derece zeki insanlardır bunlar. Kültürleri birçok bakımdan kılı kırk yaran ve hayranlık verici bir kültürdür. Çok önemli bir istisna olan müzik dışında pek sanat içermez. Neleri içerir peki? Sözlü fikir alışverişleri, ısrarlı tartışmalar. Long-play plaklar. Renkli fotoğraflar. Kulak, bir ölçüde de göz. Çok az da kitap; ama çoğu, bilim merdiveninde deminden beri bahsettiğim insanlardan -kabul etmeliyim ki- galiba epey aşağıda yer alan ve kendisine hangi kitapları okuduğu sorulduğunda gayet kesin ve kendinden emin bir tavırla şu cevabı veren kahraman kadar ileri gitmez: "Kitaplar mı? Ben kitaplarımı alet olarak kullanmayı tercih ederim." Bunu duyunca insanın aklına "Bir kitaptan ne tür bir alet olur ki? Çekiç mi? İlkel bir kazı aracı mı?" gibi soruların gelmemesi çok zordur.

Yine de çok az kitap var bu kültürde. Hele edebiyatçıların çoğu için peynir ekmek kadar elzem

olan kitaplar, romanlar, tarih, şiir, tiyatro kitapları neredeyse hiç yok. Mesele, psikolojik, ahlâki ya da toplumsal hayatla ilgilenmemeleri değil. Toplumsal hayatla kesinlikle ilgileniyorlar, çoğumuzdan daha fazla. Ahlâk konusunda da genellikle elimizdeki en sağlam entelektüeller grubu onlardır; bilimin mayasında bile ahlâki bir bileşen vardır ve neredeyse bütün bilim adamları ahlâki hayata ilişkin kendi yargılarını oluştururlar. Psikolojiyle de çoğumuz kadar ilgilenirler, ama ara sıra bu konuda biraz geç kaldıklarını düşünmüyor da değilim. Mesele bu ilgilerden yoksun olmaları değil. Mesele, bütün geleneksel kültür literatürünün bu ilgilerle alakalı olduğunu düşünmemeleridir. Tabii ki fena halde yanılıyorlar. Sonuçta da hayal güçleri gelişebileceği kadar gelişmiyor. Kendi kendilerini yoksullaştırıyorlar.

Peki öbür yakada neler oluyor? Onlar da yoksullaşmış durumdalar -belki daha da ciddi bir biçimde, zira bu konuda daha kendilerini beğenmiş bir tavır takınıyorlar. Hâlâ "kültür"ün tamamı geleneksel kültürden ibaretmiş gibi davranıyorlar, sanki doğa düzeni yokmuşcasına. Sanki doğa düzeninin araştırılması gerek kendi başına gerekse doğurduğu sonuçlar açısından hiç önemli değilmiş gibi. Sanki bilimin inşa ettiği fiziksel dünya, yapısı, düşünsel derinliği, karmaşıklığı ve dile getiriliş biçimi açısından insan zihninin en güzel, en harika kolektif çalışması değilmiş gibi. Ama bilim adamı

olmayanların çoğunun bu yapıya ilişkin hiçbir fikri yoktur. Fikir sahibi olmak isteseler bile olamazlar. Muazzam bir düşünsel deneyimin menzili içindeki bütün bir grup adeta sağırdır. Ama bu sağırlık doğanın değil, eğitimin, daha doğrusu eğitimsizliğin ürünüdür.

Sağırlar nasıl neler kaçırdıklarını bilemezlerse, onlar da bilemezler. Bir bilim adamının İngiliz edebiyatının önemli bir yapıtını okumamış olduğunu duyduklarında acıma dolu bir tebessüm yayılır dudaklarına. Ona bilimden başka hiçbir şeyle ilgilenmeyen bir cahil gözüyle bakıp hor görürler. Halbuki kendi cehaletleri de aynı ölçüde ürkütücüdür ve kendileri de edebiyattan başka bir şeyle ilgilenmezler. Geleneksel kültürün standartlarıyla yüksek bir eğitim almış oldukları düşünülen ve bilim adamlarının cehaletine inanamadıklarını gayet incelikli esprilerle dile getiren insanların bulunduğu toplantılarda birçok kez bulundum. Bir iki keresinde tahrik olup etrafımdakilere Termodinamiğin İkinci Yasası'nı kaçının anlatabileceğini sordum. Hem soğuk hem de olumsuz bir cevap verdiler. Oysa, "*Hiç Shakespeare okudunuz mu?*" sorusunun bilimsel eşdeğeri denebilecek bir şeydi sorduğum.

Şu anda inanıyorum ki, daha da basit bir soru - mesela, "*Okuma biliyor musunuz?*"un bilimsel eşdeğeri olan, "kütle ya da hız ne demektir?" gibi bir soru- sormuş olsaydım bile, bu yüksek eğitim görmüş kişilerin on tanesinden en fazla biri onunla ay-

nı dili konuştuğumu düşünürdü. Yani fiziğin büyük yapısı göklere yükselirken, batı dünyasındaki en zeki insanların çoğunluğu onu en fazla neolitik çağdaki ataları kadar kavrayabiliyor.

Bilim alanı dışındaki dostlarımızın feci birer zevksizlik olarak gördükleri sorulardan birini daha gündeme getireyim. Cambridge, bilim adamlarıyla bilim adamı olmayan akademisyenlerin her akşam yemekte bir araya geldikleri bir üniversitedir.[8] Yaklaşık iki yıl önce, bütün bilim tarihinin en şaşırtıcı keşiflerinden biri yapıldı. Sputnik değil kastettiğim -o farklı nedenlerle, bir organizasyon başarısı ve mevcut bilginin etkin bir biçimde kullanılması olarak hayranlık uyandıran bir şeydi. Hayır, Columbia'da Yang ve Lee'nin yaptıkları keşiften bahsediyorum. Olağanüstü güzel ve özgün bir çalışma bu, ama çıkan sonuç o kadar ürkütücü ki, insan onu ortaya çıkaran düşünme biçiminin ne kadar güzel olduğunu unutuyor. Bu keşif bizi fiziksel dünyanın temellerinden bazıları hakkında yeniden düşünmeye itiyor. Sezgi, sağduyu -bu keşif bütün bunları baş aşağı ediveriyor. Çıkan sonuç genellikle paritenin korunmazlığı olarak biliniyor. Eğer iki kültür arasında ciddi bir iletişim olsaydı, Cambridge'deki her masada bu deney konuşulurdu. Konuşuldu mu peki? Ben orada değildim: Ama bu soruyu sormak istiyorum.

Söz konusu kültürlerin buluştukları hiçbir yer yok gibi görünüyor. Bunun üzücü bir şey olduğu-

nu söyleyerek zaman harcayacak değilim. Durum bundan çok daha kötü. Bunun pratikteki bazı sonuçlarına birazdan geleceğim. Ama düşünce ve yaratıcılığın kalbinde çok büyük şanslar kaçırıyoruz. İki konunun, iki disiplinin, iki kültürün -hatta en uçta, iki galaksinin- çarpışması yaratıcı şanslar doğurmalıdır. Zihinsel etkinliklerin tarihinde bazı büyük atılımlar bu şanslar sayesinde yapılabilmiştir. Bu şanslar bugün de vardır. Ama adeta bir vakum içinde gibidirler, zira iki kültürün mensupları birbirleriyle konuşamamaktadır. Yirminci yüzyıl sanatında, yirminci yüzyıl biliminden çok çok az yararlanılmış olması tuhaftır. Eskiden ara sıra da olsa bilimsel deyimleri bilinçli olarak kullanan, ama yanlış kullanan şairlere rastlanırdı -bir zamanlar "kırınma" terimi şiirlerde gizemli bir şeymiş gibi sık sık boy gösterir, yazarlar "kutupsal ışık" terimini, özellikle hayran olunası bir ışık türü olduğu yanılgısıyla kullanırlardı.

Bilim bu şekilde sanatın hiçbir işine yaramaz tabii ki. Bilim, bütün zihinsel deneyimimizin ayrılmaz bir parçası olarak özümsenmeli ve diğer bütün unsurlar kadar doğal bir biçimde kullanılmalıdır.

Daha önce bu kültürel bölünmenin yalnızca İngilizlere özgü bir olgu olmadığını söylemiştim: Bu bölünme batı dünyasının her yanında bulunmaktadır. Ama belki de iki nedenle İngiltere'de en keskin biçimine bürünmüş görünüyor. Bu nedenlerden birincisi, eğitimde uzmanlaşmaya duyduğumuz fana-

tik inançtır; bu inanç bizlerde dünyanın, batıdaki ya da doğudaki hiçbir ülkesinde olmadığı kadar derinlere yerleşmiş durumdadır. Diğeri ise, toplumsal biçimlerimizin billurlaşmasına izin verme eğilimimizdir. Bu eğilim, ekonomik eşitsizliklerimizi giderdikçe zayıflayacağı yerde güçleniyor; bu durum özellikle eğitimde geçerli. Bu da, bir kere kültürel bir bölünme yerleşik hale geldikten sonra, bütün toplumsal güçlerin bu bölünmenin katılığını azaltmaktan çok artıracak tarzda işledikleri anlamına gelir.

İki kültür altmış yıl önce de birbirlerinden tehlikeli bir biçimde ayrıydı; ama Lord Salisbury gibi bir başbakanın Hatfield'da kendi laboratuvarı vardı ve Arthur Balfour doğa bilimleriyle amatörce denemeyecek ölçüde ilgileniyordu. John Anderson devlet adamlığına geçmeden önce Leipzig'de organik kimya alanında bazı araştırmalar yapmış ve araştırma konularını bugün artık imkânsız olduğu söylenebilecek kadar geniş bir alandan seçmişti.[9] Bugün artık yönetim kademelerinin zirvesinde bu ölçüde bir bilim merakına rastlamak pek muhtemel değildir, daha doğrusu olacak şey değildir.[10]

Aslında, gençler için bilim adamları ile bilim adamı olmayanlar arasındaki ayrılığı kapatmak bugün daha dün denebilecek otuz yıl önce olduğundan çok daha zordur. Otuz yıl önce kültürler birbirleriyle konuşmayı çoktandır kesmişlerdi, ama en azından karşıdan karşıya birbirlerine soğuk gülü-

cükler göndermeyi beceriyorlardı. Şimdi bu nezaket de ortadan kalktı, artık birbirlerine sadece burun büküyorlar. Mesele yalnızca, genç bilim adamlarının artık kendileri yükselişte olan bir kültürün mensupları iken diğerlerinin geriliklerini düşünmeleri meselesi değildir. Biraz acımasızca konuşacak olursam, genç bilim adamlarının, kendileri vasat ortalamalar tutturarak rahat bir iş bulacakken, İngiliz Edebiyatı ya da Tarih bölümlerindeki arkadaşlarının onların aldığı ücretin yüzde 60'ını kazanacak olurlarsa kendilerini şanslı hissedeceklerini bilmeleri meselesidir. Belli bir yeteneği olan hiçbir bilim adamı, *Şanslı Jim*'in kahramanının tersine, istenmediğini ya da çalışmalarının gülünç olduğunu düşünmeyecektir; aslında Amis ve arkadaşlarının yaşadıkları sıkıntı, kısmen, iş bulamayan edebiyat fakültesi mezununun sıkıntısıdır.

Bütün bunlardan kurtulmanın tek yolu eğitim sistemimizi gözden geçirmektir tabii ki. Bu işi yapmak bu ülkede, bahsettiğim iki nedenden ötürü, başka ülkelerden daha zordur. Okullarda verdiğimiz eğitimin fazlasıyla uzmanlaşmaya dayalı olduğuna neredeyse herkes katılacaktır. Ama yine neredeyse herkes, bunu değiştirmeye insan iradesinin yetmeyeceğini de düşünecektir. Verdikleri eğitimden başka ülkeler de bizim kadar rahatsızlık hissediyor, ama bizim kadar kaderlerine boyun eğmiş değiller.

ABD on sekiz yaşına kadar bizden çok daha fazla sayıda çocuk eğitmektedir; onlara bizden çok da-

ha geniş yelpazeye yayılmış, ama bizim kadar derinlere inmeyen bir eğitim veriyorlar. Bunun da farkındalar: Sorunu on yıl içinde halledebileceklerini umuyorlar, ama bu kadar zamanları olmayabilir. SSCB de bizden daha çok çocuk eğitiyor: Onlar da bizden çok daha geniş bir yelpazeye yayılmış (okullarda verdikleri eğitimin uzmanlaşmaya dayalı olduğu, saçma bir batı efsanesidir), ama çok fazla derinlere inen bir eğitim veriyorlar.[11] Bunun da farkındalar -durumu düzeltmek için bir çıkar yol arıyorlar. Hepimizden daha makul bir yolu izleyen İskandinavların, özellikle de İsveçlilerin derdi ise, yabancı dil eğitimine haddinden fazla zaman ayırmak durumunda olmaları. Ama onlar da sorunu bir ucundan yakalamaya çalışıyorlar.

Peki ya biz? Eğitim sistemimiz artık bütün esnekliğini yitirecek ölçüde kesin bir biçime bürünmüş durumda mı?

Okullardaki öğretmenlerle konuştuğumuzda, dünyada benzeri olmayan yoğun uzmanlaşmamızın Oxford ve Cambridge'in burs sınavlarından kaynaklandığını söylüyorlar. Eğer mesele buysa, Oxford ve Cambridge'in burs sınavlarını değiştiririz olur biter, diye düşünenler olabilir. Ama bunun kolay bir şey olduğuna inananlar ulusumuzun değişikliğe direnme kapasitesini azımsamış olurlar. Eğitim tarihimizden alınan bütün dersler, bizlerin uzmanlaşmayı azaltmaya değil, yalnızca artırmaya yetenekli olduğumuzu düşündürmektedir.

Nasıl olmuşsa olmuş, kendi kendimize, tek bir akademik beceri konusunda eğitilmiş ufak -diğer ülkelerle kıyasladığımızda çok ufak- bir *élite* kesim yaratma görevi vermişiz. Cambridge'de yüz elli yıl boyunca bu beceri matematikti: Sonra matematik ya da klasikler oldu: Daha sonra da doğa bilimine izin verildi. Ama yine de tek bir seçim yapılması gerekiyordu.

Bu süreç tersine çevrilmeyecek kadar gelişmiş olabilir pekâla. Bunun yaşayan bir kültür yaratma amacı bakımından feci bir süreç olduğunu düşünmemin sebeplerini belirtmiştim. Bunun dünyadaki pratik görevlerimizi yerine getirebilmemiz açısından ölümcül sonuçlar yaratacağını düşünmemin sebeplerini de anlatacağım. Ama bütün İngiliz eğitim tarihi içinde, uzmanlaşma arayışımıza başarıyla karşı koyan sadece bir örnek geliyor aklıma.

Elli yıl önce, Cambridge'de, Matematik Sınavları şeref listesinde eski yetenek sırası kaldırıldığında yapılmıştı bu. Bu bitirme sınavlarının mahiyeti yüzyılı aşkın bir süre içinde billurlaşmıştı. Üst sıralar için girişilen rekabet şiddetlenmişti, öğrencinin kariyeri bu sıralara bağlıydı. Benim okuduğum kolejin de kesinlikle dahil olduğu birçok kolejde, eğer bitirme sınavlarında birinci ya da ikinci olmayı başarabilirseniz, hemen öğretim üyeliğine seçiliyordunuz. Öğrencileri sınava hazırlamak için tam bir sanayi geliştirilmişti neredeyse. Hardy, Littlewood, Russell, Eddington, Jeans, Keynes kalitesindeki insanlar,

son derece rekabete dayalı ve son derece güç bu sınav için iki üç yıl özel dersler alıyorlardı. Cambridge'deki insanların çoğu, İngiltere'deki hemen herkesin ne türden olursa olsun mevcut eğitim kurumlarımızdan duyduğu gurura benzer bir şekilde bundan çok gurur duyuyordu. O zamanlar dağıtılan broşürleri inceleyecek olursanız, sınavı sonsuza kadar tam bu şekilde sürdürmek gerektiğini ileri süren ateşli savlarla karşılaşırsınız: Standartları korumanın tek yolu, yeteneği ölçen tek adil test, hatta dünyadaki cidden nesnel tek test bu sınavdı, onlara göre. Bugün biri çıkıp da burs sınavlarının da değiştirilmesinde fayda olduğunu söyleyecek olsa, aynı ateşli içtenlikle dile getirilecek aynı savları duyacaktır.

Eski Matematik Sınavları, biri dışında her yönden kusursuz görünüyordu. Gelgelelim, bazılarına göre bu istisna çok önemliydi. Bu da -Hardy ve Littlewood gibi-, yaratıcı genç matematikçilerin ısrarla belirttikleri gibi, bu sınav için verilen eğitimin hiçbir düşünsel değeri olmamasıydı. Onlar biraz daha ileri gidip, bu sınavın İngiltere'de ciddi matematiği yüzyıl boyunca taşlaştırıp öldürdüğünü söylemişlerdi. Akademik tartışmalarda bile bu belli ölçüde yankı uyandırdı ve amaçlarına ulaştılar. Ama Cambridge 1850 ile 1914 arasında şu an olduğundan çok daha esnekmiş gibi gibi geliyor bana. O eski Matematik Sınavları bugün varlığını hâlâ sürdürseydi, kaldırmayı başarabilir miydik acaba?

II

Doğal Makine-Kırıcılar Olarak Entelektüeller

İki kültürün var olmasının, bazıları toplumsal tarihlerden, bazıları kişisel tarihlerden ve bazıları da farklı türden zihinsel faaliyetlerin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan derin ve karmaşık birçok sebebi var. Ama ben bunlar arasından, sebepten çok bir bağlılaşık unsur denebilecek olan birini, bütün bu tartışmalara girip çıkan bir şeyi ayırıp öne çıkarmak istiyorum. Bu unsur basit bir biçimde şöyle dile getirilebilir. Eğer bilimsel kültürü hariç tutarsak, batılı entelektüellerin geri kalanı sanayi devrimini, kabul etmek şöyle dursun, hiçbir zaman anlamaya çalışmamış, anla-

mak istememiş ya da anlayamamışlardır. Entelektüeller, özellikle de edebi entelektüeller doğal makine-kırıcılardır*

Bu tespit özellikle, sanayi devriminin diğer yerlerden daha önce, uzun bir dalgınlık dönemi sırasında başımıza geldiği bu ülke için geçerlidir. Belki bu, bugün yaşadığımız billurlaşmanın derecesini açıklamaya yardımcı olabilir. Ama, ufak farklarla bu tespit, Birleşik Devletler için de şaşırtıcı bir biçimde geçerlidir.

Sanayi devriminin ilk dalgası her iki ülkede de, aslında bütün Batı'da, kimse neler olup bittiğini anlayamadan geliverdi. Şüphesiz bu devrim, tarımın keşfinden beri toplumdaki en büyük dönüşümdü - ya da en azından bizim dönemimizde, bizim gözlerimizin önünde bu hale gelecekti. Aslında, bu iki devrim, tarım devrimi ve sanayi-bilim devrimi, toplumsal hayatta insanın gördüğü yegâne nitel değişikliklerdir. Ama geleneksel kültür bunun farkına varmadı: Vardığında da gördüklerinden hoşlanmadı. Ama bu geleneksel kültürün devrimin nimetlerinden yararlanmadığı anlamına gelmez; İngiliz eğitim kurumları on dokuzuncu yüzyılda İngiltere'nin artan zenginliğinden paylarını aldılar ve gariptir, bu da onların şu an bildiğimiz biçimlerde billurlaşmalarına yardımcı oldu.

* Snow, burada ve başlıkta "Ludditeler" terimini kullanıyor. Ludditeler 19. yüzyılda işlerini ellerinden aldıklarını düşündüklerinden makineleri kırmak için örgütlenmiş olan bir İngiliz işçi topluluğudur. (ç.n.)

Ama yetenek sahibi, yaratıcı enerji sahibi neredeyse hiç kimse, dönüp zenginliği üreten devrime katkıda bulunmadı. Geleneksel kültür gittikçe zenginleşirken devrimden gittikçe daha fazla soyutlandı; bünyesindeki genç insanları idari görevler üstlenmeleri, Hint İmparatorluğu'nda çalışmaları, kültürün kendisini idame ettirmeleri amacıyla eğitti, ama hiçbir şekilde onlara devrimi anlayacak ya da ona katılacak donanımı vermedi. Bazı basiretli insanlar, daha on dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelmeden, zenginlik üretmeyi sürdürmesi için ülkenin parlak beyinlerinin bazılarını bilim alanında, özellikle de uygulamalı bilim alanında eğitmek gerektiğini görmeye başlamışlardı. Sözlerine kulak asan olmadı. Geleneksel kültür hiç kulak asmadı; temel bilimciler de, artık her kimlerse, bu sözleri pek can kulağıyla dinlemedi. Ruhen günümüze kadar süren bu hikâyeyi Eric Ashby'nin *Technology and the Academics* kitabında bulabilirsiniz.[12]

Akademisyenlerin sanayi devrimiyle hiçbir ilgisi olmadı; Jesus Koleji eski müdürü Corrie'nin, pazar günleri Cambridge'e işleyen trenler hakkında "Bu durum Tanrı'yı da beni de eşit ölçüde rahatsız ediyor" demesi, akademinin bu devrim karşısındaki tutumunu da gayet iyi anlatıyor. On dokuzuncu yüzyıl sanayiinde herhangi bir düşünme çabası olduğu söylenebilirse, o da meraklılara ve zeki işçilere bırakılmış durumdaydı. Amerikalı toplumsal tarihçiler bana aynı şeyin büyük ölçüde ABD için de

geçerli olduğunu anlattı. New England'da bizimkinden elli yıl kadar sonra gelişmeye başlayan sanayi devrimi[13], gerek o tarihte gerekse on dokuzuncu yüzyılın daha sonraki dönemlerinde, eğitimli yeteneklerin pek azını kendisine çekebilmiş anlaşılan. O da vasıflı işçilerin kılavuzluğu sayesinde olmuş - şüphesiz bazen devreye Henry Ford gibi dahi denebilecek vasıflı işçiler de girmiş.

İlginç olan, burada, İngiltere'de ciddi bir sanayileşmenin başlamasından çok önceleri, Almanya'da 1830'larda ve 1840'larda, uygulamalı bilim alanında, İngiltere ya da ABD'nin bir iki kuşak boyunca sunabildiğinden çok daha iyi bir üniversite eğitimi almanın mümkün olmasıydı. Bunu anlamakta zorlanıyorum: Toplumsal açıdan bunu anlamlandırmak mümkün değil; ama gerçek buydu. Sonuçta da ortaya şu tür olaylar çıkmıştır: Sarayda erzak müteahhidliği yapan bir kişinin oğlu olan Ludwig Mond, Heidelberg'e gidip sağlam bir uygulamalı kimya eğitimi almış; Prusyalı bir subay olan Siemens ise askeri akademide ve üniversitede elektrik mühendisliği konusunda o dönem için mükemmel bir eğitimden geçmiş ve daha sonra bu ikisi İngiltere'ye gelmişler, kendilerine kimsenin rakip olamayacağını görünce diğer eğitimli Almanları da çağırıp, adeta zengin ama cahil bir sömürge toprağında bulunuyorlarmışcasma servetler kazanmışlardır. Alman teknoloji uzmanları ABD'de de benzer miktarda servetler kazanmışlardır.

Ama hemen hiçbir yerde, entelektüeller neler olup bittiğini kavrayamamışlardı. Hele yazarlar hiç. Sanki duyarlılık sahibi bir insanın seçebileceği en doğru hareket tarzı buymuş gibi, birçoğu tüyleri ürpererek geri çekilmişler; Ruskin, William Morris, Thoreau, Emerson ve Lawrence gibi bazıları ise aslında korku çığlıklarından öte bir şey olmayan çeşitli fanteziler kurmuşlardır. Birinci sınıf yazarların hemen hepsi çirkin arka sokakları, tüten bacaları, yani sanayileşmeye ödenen bedeli hemen gördükleri halde; hayal güçlerini ve sempati yetilerini gerçekten zorlayıp da yoksulların hayatına girmeye başlayan fırsatları, o zamana kadar yalnızca şansı olanların ulaşabildiği, ama insan kardeşlerinin geri kalan yüzde 99'unun da artık ulaşmaya başladığı imkânları fark edebilmiş olan bir yazar bulmak zordur. On dokuzuncu yüzyıl Rus romancılarının bazıları bunu yapabilirdi; bunu yapabilecek genişlikte bir bakış açıları vardı; ama sanayi-öncesi bir toplumda yaşadıkları için bunu yapma fırsatları olmadı. Sanayi devrimine ilişkin bir kavrayış geliştirmiş gibi görünen dünya çapında tek yazar, o yaşlı haliyle İbsen'di. Zaten ihtiyarın anlamadığı pek bir şey yoktu.

Zira, şu gerçek apaçık ortadadır şüphesiz: Sanayileşme yoksulların tek umududur. "Umut" sözcüğünü kaba ve sıradan anlamıyla kullanıyorum. Bu sözcüğü böyle kullanamayacak ölçüde incelikler peşinde olan kimsenin ahlâki duyarlılığıyla da alışveri-

şim olamaz. Rahat koltuklarımızda oturup, maddi yaşam standartlarının o kadar da önemli olmadığı konusunda ahkâm kesmek kolaydır. Sanayileşmeyi kişisel bir seçim olarak reddetmek, modern Walden'lık yapmak kolaydır- ama duyduğunuz estetik nefretin gücüne ancak, bunu karnınızı doyuracak yemek bulamadığınız, çocuklarınızın çoğunu bebekken kaybettiğiniz, okuryazarlığın getirdiği rahatlıkları hor gördüğünüz, kendi hayatınızın yirmi yılından vazgeçmeyi kabul ettiğiniz halde yapıyorsanız saygı duyarım.[14] Ama bu seçimi, seçme özgürlüğü olmayan başkalarına zorla kabul ettirmeye, pasif bir biçimde de olsa çabalıyorsanız, size zerre saygı duymam. Aslında, insanların neyi seçeceğini biliyoruz. Çünkü, yoksul insanlar, bu şansı bulabildikleri bütün ülkelerde, kesin bir söz birliği etmişçesine tarlalarını terk edip, fabrikalar onları hangi hızda kabul ediyorsa o hızda fabrikalara koşmuşlardır.

Çocukluğumda büyükbabamla yaptığımız konuşmaları hatırlıyorum. On dokuzuncu yüzyıl zanaatkârlarının iyi bir örneğiydi büyükbabam. Son derece zeki ve yüksek karakterli bir insandı. On yaşındayken okulu bırakmış, yaşlılığına kadar yoğun bir biçimde kendi kendini eğitmişti. Sınıfının eğitime duyduğu o tutkulu inanç onda da vardı. Ama bu konuda ilerleme şansına hiçbir zaman sahip olamamıştı -şu anda bunun için gerekli olan maddi güce ve beceriye de sahip olmamış olduğundan şüpheleniyorum. Aslında bir tramvay garajın-

da bakım ustabaşılığından öteye geçemedi. Yaşadığı hayat torunlarına zahmetli ve çekilmez, neredeyse inanılmaz bir hayat gibi görünebilirdi. Ama ona pek de öyle görünmemişti. Kapasitesini yeterince kullanamamış olduğunu bilecek kadar duyarlı bir adamdı: Bundan gerektiği kadar acı duyacak kadar da gururluydu: Daha fazla şey yapmadığı için hayal kırıklığına uğramıştı -ama *kendi* büyükbabasına kıyasla, çok şey yapmış olduğunu düşünüyordu. Büyükbabası bir tarım işçisiydi galiba. Ben ilk adını bile bilmiyorum. Eski Rus liberallerinin "kasvetli insanlar" dediği, tarihin büyük isimsiz batağında tamamen kaybolmuş insanlardan biri. Büyükbabamın bildiği kadarıyla, okuma yazması yokmuş. Büyükbabam, onun yetenekli bir adam olduğunu düşünüyor ve toplumun atalarına yaptıklarını ya da yapmadıklarını bağışlamıyordu; atalarının durumunu romantikleştirdiği falan yoktu. On sekizinci yüzyıl ortaları ile sonları arasındaki dönemde, yani bizlerin züppelik yapıp yalnızca Aydınlanma ve Jane Austen'ın zamanı olarak gördüğümüz dönemde tarım işçisi olmanın eğlenceli bir yanı yoktu.

Sanayi devrimi, ona yukarıdan mı aşağıdan mı bakıldığına bağlı olarak çok farklı görünmüştür. Bugün de ona Chelsea'den mi Asya'daki bir köyden mi bakıldığına göre çok farklı görünmektedir. Büyük babam gibi insanlara göre, sanayi devriminin ondan önceki şeyler kadar kötü olmadığına şüphe yoktu. Tek sorun, nasıl daha iyi kılınacağıydı.

Daha karmaşık bir anlamda, sorun hâlâ budur. Gelişmiş ülkelerde, eski sanayi devriminin beraberinde neler getirdiğini, rahatsızlıklarını yaşayarak gördük. Nüfus büyük ölçüde artmıştır, çünkü uygulamalı bilim, tıp bilimi ve tıbbi bakımla elele vermiştir. Aynı sebeple yeterli yiyecek de bulunmaktadır. Bir sanayi toplumu başka türlü işleyemeyeceği için herkes okuma yazma bilmektedir. Sağlık, yiyecek, eğitim; en yoksulların bile bunlara ulaşabilmesini ancak sanayi devrimi sağlayabilirdi. Bunlar birincil kazanımlardır -tabii ki kayıplar da vardır[15]; bunlardan biri de bir toplumu sanayi için örgütlemenin kapsamlı bir savaş için de örgütlemeyi kolaylaştırmasıdır. Ama kazanımlar yerinde durmaktadır. Toplumsal umudumuzun temelini bu kazanımlar oluşturur.

Peki ama, bütün bunların nasıl olduğunu anlıyor muyuz? Eski sanayi devrimini bile kavramaya başladığımız söylenebilir mi? Hele şu an yaşadığımız yeni bilimsel devrimi kavradığımız? Oysa şimdiye kadar, anlaşılması bu kadar gerekli başka bir şey olmamıştır.

III

Bilimsel Devrim

Biraz önce sanayi devrimi ile bilimsel devrim arasında bir ayrım olduğundan bahsettim. Bu ayrım çok kesin sınır çizgilerine sahip olmasa da faydalıdır ve artık onu tanımlamaya çalışmam gerekiyor. Sanayi devrimiyle, makinelerin yavaş yavaş kullanılmaya başlamasını, kadın ve erkeklerin fabrikalarda istihdam edilmelerini ve bu ülkede esasen tarım işçilerinden oluşan bir nüfusun yerini esasen fabrikalarda nesneler imal etme ve imal edilmiş olan nesneleri dağıtma işiyle meşgul olan bir nüfusa bırakmasıyla gerçekleşen değişimi kastediyorum. Daha önce de söylediğim gibi, aka-

demisyenlerin hiç bulaşmadığı, gerçek ve entelektüel makine-kırıcıların nefret ettiği bu değişim bizi hazırlıksız yakaladı. Bana öyle geliyor ki bu durumla, bilim ve estetik konusunda takınmış olduğumuz tavırların çoğu arasında bir bağlantı var. Bu değişim kabaca on sekizinci yüzyılın ortalarıyla yirminci yüzyılın başları arasına yerleştirilebilir. Bundan, onunla yakından bağlantılı, ama ondan çok daha bilimsel, çok daha hızlı ve muhtemelen yarattığı sonuçlar bakımından çok daha büyük bir başka değişim ortaya çıkmıştır. Bu değişim de artık tuhaf "mucitler"in iş olsun diye ürettikleri fikirler olarak değil, somut sonuçları olan bir şey olarak görülen gerçek bilimin sanayiye uygulanmasının sonucudur.

Bu ikinci değişimin tarihini belirlemek büyük ölçüde bir beğeni, bir tercih meselesidir. Bazıları yaklaşık altmış yıl önceye, ilk büyük ölçekli kimya ya da mühendislik sanayiilerine dönmeyi tercih edecektir. Ben şahsen bu değişimi çok daha yakın bir tarihe, otuz kırk yıl önceye yerleştirip, kaba bir tanım olarak sanayide atom parçacıklarından ilk kez yararlanıldığı tarihi esas alıyorum. Ben elektronik, atom enerjisi, otomasyonu içeren sanayi toplumunun çok önemli açılardan, daha önce olup bitenlerin hepsinden türsel olarak farklı olduğuna ve dünyayı çok daha fazla değiştireceğine inanıyorum. Bence, "bilimsel devrim" adına ancak bu dönüşüm hak kazanabilir.

Hayatlarımızın maddi temeli, daha doğrusu birer parçası olduğumuz toplumsal plazma budur. Ve

onun hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Daha önce, bilimsel olmayan kültürün yüksek eğitim görmüş mensuplarının temel bilimin en basit kavramlarıyla başa çıkamadıklarını belirtmiştim: Bu beklenmedik bir şeydir, ama uygulamalı bilim karşısında daha da rahatsız olabilirler. Eski ya da yeni tarz üretim sanayii hakkında herhangi bir şey bilen kaç eğitimli insan vardır? Tezgâh takımı nedir? Bir kere edebi bir toplulukta bu soruyu sormuştum da herkes kaçacak yer aramıştı. İnsan bilmeyince, ona sanayi üretimi de üfürükçülük kadar gizemli gelir. Ya da düğmeleri ele alalım. Düğmeler çok karmaşık şeyler değildir; her gün milyonlarcası yapılıyor; bunu genelde değerli bir faaliyet saymamak için insanın azgın bir makine-kırıcı olması gerekir. Yine de iddiaya girerim ki bu yıl Cambridge'de edebiyat fakültesinde ilk yıllarını geçiren her on kişiden biri bile düğme imal etmenin gerektirdiği insan örgütlenmesine ilişkin en basit bir betimleme yapamaz.

Belki ABD'de sanayiyle daha büyük bir tanışıklık söz konusu olabilir, ama şimdi düşünüyorum da, hangi çapta olursa olsun hiçbir Amerikalı romancı, okuyucularının böyle bir tanışıklığa sahip olduklarını varsayabilmiş değildir. Eski Güney'in o son kalıntıları misali sözde feodal bir toplumla bir tanışıklıkları olduğunu varsayabilir -ki sık sık, hatta biraz fazla sık varsayar da-, ama sanayi toplumuyla bir tanışıklıkları olduğunu varsayamaz. Bir İngiliz romancı ise bunu kesinlikle varsayamaz.

Oysa bir üretim organizasyonundaki kişisel ilişkiler son derece incelikli ve ilginçtir. Bu ilişkiler son derece aldatıcıdır. Ordudaki bir bölükte ya da bir devlet dairesinde olduğu gibi bir emir-komuta zincirine sahip hiyerarşik bir yapıya girdiğinizde göreceğiniz türden kişisel ilişkilerle karşılaşılacakmış gibi gelir. Aslında buradaki ilişkiler çok daha karmaşıktır, katı bir emir-komuta zincirine alışık olan herkes bir sanayi organizasyonuna ayak bastığı anda kayboluverir. Bu arada, bu kişisel ilişkilerin nasıl olması gerektiğini hiçbir ülkede kimse bilmemektedir. Bu, büyük-ölçekli siyasetten neredeyse bağımsız bir sorundur, doğrudan doğruya sanayi hayatından kaynaklanan bir sorundur.

Temel bilimcilerin çoğunun da üretim sanayiinden fena halde bihaber kaldıklarını ve çoğunun hâlâ bihaber olduğunu söylemenin haksız bir yanı yok. Temel bilimcilerle uygulamalı bilimcileri aynı bilimsel kültür heybesine koymak makul sayılabilir, ama aralarında büyük uçurumlar vardır. Temel bilimcilerle mühendisler birbirlerini çoğu kez bütünüyle yanlış anlar. Davranışları çok farklıdır: Mühendisler hayatlarını organize bir topluluk içinde geçirmek zorundadırlar ve alttan alta ne tür tuhaflıklar yaşarlarsa yaşasınlar dünyaya disiplinli bir çehre sunmayı beceririler. Temel bilimciler öyle değildir. Keza temel bilimciler siyasette, istatistiksel olarak, yirmi yıl öncekinden daha az da olsa, hâlâ diğer bütün meslekllerden daha yüksek bir oranda ortanın solundadır-

lar: Oysa mühendisler çoğunlukla epey muhafazakârdır. Aşırı anlamda gerici değil, sadece muhafazakâr. Eşya yapmakla o kadar meşguldurler ki, mevcut toplumsal düzen onlara yeterince iyi gelir.

Mühendisler ve uygulamalı bilim karşısında temel bilimciler genellikle donuk bir tavır takınır. Onlarla bir türlü ilgilenemezler. Bu alandaki sorunların çoğunun düşünsel açıdan temel bilimlerin ilgilendiği sorunlar kadar çaba istediğini, bulunan çözümlerin çoğunun da onların çözümleri kadar tatmin edici ve güzel olduğunu fark etmezler. Galiba, bu ülkede sık rastlanan, mümkün olan her yerde yeni bir züppelik bulma, eğer yoksa bir yenisini icat etme ihtirasının da keskinleştirdiği içgüdüler, onları, uygulamalı bilimin ikinci sınıf kafalara göre bir uğraş olduğu kanısını sorgusuz sualsiz benimsemeye iter. Bunu böyle kesin bir edayla dile getiriyorum çünkü otuz yıl önce ben kendim de tam olarak bu kanıdaydım. O zamanlar Cambridge'deki genç araştırmacıların içinde bulunduğu düşünce iklimi de bize pek yardımcı olmuyordu. Yaptığımız bilimin pratik kullanıma hiçbir biçimde, müsait olmamasıyla övünüyorduk. Bu iddiayı ayaklarını yere daha bir sağlam basarak dile getirebilen kişi kendini daha da üstün hissederdi.

Rutherford kendisi mühendislikten pek anlamazdı. Duyduklarına inanamaz bir edayla ve hayranlıkla şu öyküyü anlatırdı: Kapitza Metrovick'e bir mühendislik çizimi göndermiş, o sihirbazlar da

çizimi iyice inceleyip, *makineyi yapmışlar* ve Kapitza'mn laboratuvarma göndermişler! Buna pek şaşardı. Rutherford Cockcroft'un mühendislik becerisinden öyle etkilenmişti ki, makine yapması için ona özel ödenek çıkartmıştı -hem de altı yüz poundluk! 1933'de, ölümünden dört yıl önce, Rutherford kendinden emin ve net bir tavırla atom çekirdeği enerjisinin açığa çıkarılabileceğine inanmadığını söylemişti -dokuz yıl sonra, Chicago'da ilk atom enerjisi aygıtı işletilmeye başladı. Rutherford'un bilimsel yargılarındaki tek büyük yanılgısı buydu. Bunu da temel bilimin uygulamalı bilime dönüştüğü noktada yapmış olması manidardır.

Hayır, temel bilimciler toplumsal olguları ne anlamışlar ne de onları kavramaya çalışmışlardır. Haklarında söylenebilecek en iyi şey, mecbur kaldıkları zaman kolayca öğrenebilmeleridir. Savaş döneminde birçok bilim adamı, insanın düşünme gücünü keskinleştiren Johnsoncu nedenle, üretim sanayii hakkında bir şeyler öğrenmek zorunda kaldı. Savaş gözlerini açtı. Ben kendi işim icabı, sanayiyi anlamaya çalışmak zorunda kaldım. Hayatımda aldığım en değerli eğitimlerden biriydi bu. Ama ne yazık ki bu eğitimi almaya çok daha önce başlamam gerekirken otuz beşimde başladım.

Bu da beni yine eğitim sorununa getiriyor. Bilimsel devrimle niçin başa çıkamıyoruz? Bu konuda diğer ülkeler niçin bizden daha iyiler? Geleceğimizi, hem kültürel hem de pratik geleceğimizi, na-

sıl karşılayacağız? Her iki tartışma hattının da bizi aynı sona götürdüğüne inandığım artık açıkça anlaşılıyordur herhalde. İster yalnızca düşünsel hayat hakkında, ister yalnızca toplumsal hayat hakkında kafa yorarak işe başlayalım, eğitimimizin yanlış, hem de aynı biçimde yanlış olduğunun açıkça ortaya çıktığı bir noktaya varırız.

Herhangi bir ülkenin eğitiminin mükemmel olduğunu iddia edecek değilim. Demin söylediğim gibi, Ruslar da Amerikalılar da kendi eğitimlerinden bizim kendimizinkinden duyduğumuzdan çok daha aktif bir biçimde rahatsız oluyorlar: Yani, onu değiştirmek için daha sert ve şiddetli adımlar atıyorlar. Ama bunun nedeni, içinde yaşadıkları dünyaya karşı daha duyarlı olmaları. Ben şahsen, hiçbiri doğru cevabı verememiş olsa da, doğru cevaba bizden çok daha yakın olduklarından hiç şüphe duymuyorum. Biz bazı şeyleri ikisinden de daha iyi yapıyoruz. Eğitim taktikleri konusunda, çoğunlukla onlardan daha yetenekliyiz. İş eğitim stratejisine gelince, biz onların yanında kumda oynuyor sayılırız.

Üç sistem arasındaki farklar aydınlatıcı. Şüphesiz biz on sekiz yaşlarına kadar çocuklarımızın çok daha az bir oranını eğitiyoruz; bunların da çok çok azına üniversite diploması aldırtıyoruz. O eski model, ufak bir *élite* kesim yetiştirme modeli, hafifçe bükülmüş olsa da hiçbir zaman kırılmadı. Bu model içinde, uzmanlaşmaya duyduğumuz o milli tutkuyu koruduk: Ve zeki gençlerimizi yirmi bir yaş-

larına dek, Ruslar kadar olmasa da Amerikalılardan çok daha sıkı çalıştırıyoruz. Bilim alanında uzmanlaşan öğrencilerimiz, on sekiz yaşlarına geldiklerinde bilim hakkında bütün her yerdeki yaşıtlarından daha fazla şey biliyorlar, ama başka alanlardaki her şeyi onlardan daha az biliyorlar. İlk lisans derecelerini aldıkları yirmi bir yaşında, muhtemelen diğerlerinden bir yıl kadar önde oluyorlar.

Amerikalıların izledikleri strateji tür olarak farklı. Onlar herkesi, bütün halkı[16], on sekizine kadar liseye alıp çok gevşek ve genel bir eğitim verirler. Onların sorunu, bu gevşek eğitimi -özellikle de temel matematik ve fenni- biraz sıkılaştırmaktır. Sonra on sekiz yaşındakilerin çok büyük bir oranı üniversiteye gider: Bu üniversite eğitimi de, lise eğitimi gibi, bizimkinden çok daha dağınıktır ve meslek edindirmeye bizimki kadar ağırlık vermez.[17] Dört yılın sonunda, genç erkek ve kızlar mesleki açıdan çoğunlukla bizim kadar iyi eğitilmiş olmazlar. Ama bu arada haklarını yememek için şunu da söylemek gerekir: Bu öğrencilerin en iyileri, dizginleri daha gevşek tutulmuş olduğu için, yaratıcı heyecanlarını bizimkilerden daha iyi korur. Asıl zorluk lisansüstü düzeyinde gündeme gelir. Bu düzeyde Amerikalılar birdenbire öğrencilerini bizden çok daha sıkı çalıştırmaya başlar. Her yıl bilim ve mühendislik alanlarında, neredeyse bizim zorlanarak çıkartabildiğimiz sayıda yetenekli master ve doktora öğrencisi çıkarabildiklerini de hatırlamakta fayda var.

Rusların lise eğitimi bizimkinden çok daha az uzmanlaşmış, Amerikalılarınkinden de çok daha zordur. Hatta birçok kişiyi pes ettirecek kadar zordur, bu yüzden on beş ila on yedi yaş arasındakiler için başka yöntemler denemektedirler. Genel yöntem herkese, kıta Avrupası'nda görülen türden, yüzde 40'dan fazlası fen ve matematik derslerinden oluşan genel bir lise eğitimi vermek olmuştur. Herkes bütün dersleri almak zorundadır. Üniversitede bu genel eğitim birdenbire kesilir: Ve beş yıllık üniversite eğitiminin son üç yılında uzmanlaşma bizimkinden bile daha yoğundur. Yani, İngiliz üniversitelerinin çoğunda genç bir öğrenci makine mühendisliği diploması alabilir. Oysa Rusya'da buna tekabül eden bir diploma makine mühendisliğinin yalnızca bir alanından -aerodinamikten, tezgâh takımı tasarımından ya da dizel motor üretiminden- alınabilir ve muazzam sayıda öğrenci almaktadır da.

Beni dinlemeyecekler ama ben yine bunun abartılı olduğuna inanıyorum, tıpkı yetiştirdikleri mühendislerin sayısının da gereğinden biraz fazla olduğuna inandığım gibi. Rusya'daki mühendislerin sayısı, dünyanın geri kalanındaki bütün mühendislerin toplamından çok daha fazladır; yüzde elli oranında daha fazladır.[18] ABD'den ancak biraz daha fazla sayıda temel bilimci yetiştiriyorlar, ama fizik ve matematik alanında Rus tarafı epey ağır basıyor.

ABD'ye göre de SSCB'ye göre de bizim nüfusumuz az. Benzerleri benzerlerle kıyaslar ve bilim

adamlarıyla mühendisleri bir araya getirirsek, kabaca, mesleki düzeyde, adam başına her bir buçuk Amerikalıya ve her iki buçuk Rusa karşılık biz bir İngiliz eğitiyoruz.[19] Burada hata yapan birileri var ama kim?

Bazı çekincelerim olmasına karşın, Rusların durumu duyarlı bir biçimde değerlendirdiklerine inanıyorum. Bilimsel devrimi bizden ya da Amerikalılardan daha derin bir biçimde kavramış durumdalar. Onlarda kültürler arasındaki mesafe bizde olduğu kadar geniş değil. Örneğin, çağdaş Sovyet romanlarını okuduğunuzda, romancılarının -bizim romancılarımızın tersine-, okuyucularının sanayiye ilişkin en azından kaba bir fikri olduğunu varsayabildiklerini görüyorsunuz. Romanlarda temel bilime genellikle pek yer verilmiyor, buradaki edebi entelektüeller gibi onlar da bunu pek istemiyorlar. Ama mühendislik romanlarda yer alıyor. Hem de öyle yer alıyor ki, bir Sovyet romanında bir mühendise yer vermek, bir Amerikan romanında bir psikiyatriste yer vermek kadar olağan bir şey. Balzac nasıl romanlarında zanaat ürünlerinin imalat işlemlerini ele almaya hazırdıysa, onlar da üretim işlemlerini ele almaya öyle hazırlar. Bunun üzerinde fazla durmak istemiyorum, ama önemli olabilir. Ayrıca, bu romanlarda sürekli olarak, eğitime duyulan tutkulu bir inanca rastlanması da önemli olabilir. Bu romanlardaki insanlar eğitime, tıpkı büyükbabamın inandığı gibi ve idealist gerekçeler ile

ekmek parası kazanma gerekçelerinin karışımından oluşan aynı sebeplerle inanırlar.

Her neyse, Ruslar bir ülkenin bilimsel devrimde zirveye çıkabilmek için ne tür ve ne sayıda erkek ve kadına[20] ihtiyacı olduğunu değerlendirmişlerdir. Biraz basitleştirerek anlatacağım, ama yaptıkları tahmin (ki bence doğruya çok yakındır) şöyle bir şeydir. Birincisi, bir ülke elinden geldiği kadar çok sayıda en üst düzey bilim adamı yetiştirmelidir. Bunların sayısı hiçbir ülkede fazla değildir. Okullarla üniversiteler orada olduğu sürece, onlara ne öğretileceği önemli değildir. Onlar kendi başlarının çaresine bakar.[21] Bu insanlar Rusya ve Amerika'da hangi oranda varsa muhtemelen bizde de o oranda var; bizim en az kaygı duymamız gereken tabaka bu. İkincisi, ilkinden çok daha geniş bir üst düzey meslek adamları tabakası; destekleyici araştırmaları, üst düzey tasarım ve geliştirme işlerini bu insanlar yapacaktır. İngiltere, bu tabakanın niteliği bakımından ABD ya da SSCB'yle rahat rahat boy ölçüşmektedir: Zaten eğitim sistemimiz özellikle bu tabakayı üretmeye ayarlanmıştır. Ama nicelik bakımından, (yine adam başına) Rusların zorunlu gördükleri ve bulabildikleri sayının yarısına bile ulaşamıyoruz. Üçüncü tabaka ise Doğa Bilimleri ya da Mekanik Bilimlerinde başlangıç düzeyinde, ya da biraz daha aşağı bir düzeyde eğitim görmüş tabakadır. Bunların bazıları ikincil teknik işler yapacaklar, ama bazıları özel-

likle insani işlerde önemli sorumluluklar alacaklardır. Bu tür insanları doğru dürüst kullanmak, yeteneğin bu ülkede olduğundan farklı bir biçimde dağıtılmasına dayalıdır. Bilimsel devrim ilerledikçe, bu tür insanlara duyulan ihtiyaç bizim tahayyül edemediğimiz, ama Rusların ettikleri boyutlara varacaktır. Binlercesine, on binlercesine gerek duyulacak bu insanlar, üniversite eğitiminin onlara verebileceği her türlü insani gelişmeye ihtiyaç duyacaklardır.[22] Bizim basiretimiz galiba en çok burada bağlanmış durumda. Dördüncü ve sonuncu tabaka ise, bilim adamlarının nelerden bahsettiğini anlayabilecek kadar bilim kültürü olan siyasetçilerden, idarecilerden, ezcümle toplumun tamamından oluşur.

İşte bu ya da buna benzer bir şeydir bilimsel devrimin şartnamesi.[23] Keşke bu ülkede söz konusu şartnameyi karşılayacak kadar uyarlanma yeteneğimiz olduğundan emin olabilseydim. Biraz sonra dünya görüşü açısından daha da önemli bir meseleye geçmek istiyorum: Ama şimdi biraz sapıp kendi kaderimize bakmamı bağışlarsınız umarım. Duruma bakılırsa bütün gelişmiş ülkeler içinde en istikrarsız konum bizimki. Tarihin ve rastlantıların sonucu bu; halen yaşayan herhangi bir İngiliz'i bu yüzden suçlamak anlamsız olur. Atalarımız yeteneklerini Hint İmparatorluğu yerine sanayi devrimine ayırmış olsalardı, şu anda daha sağlam bir temelimiz olurdu. Ama yapmamışlar.

Yiyeceğini sağlayabileceğimiz sayının iki katı büyüklükte bir nüfusumuz var bugün, yani her zaman Fransa ya da İsveç'ten *au fond** daha kaygılı olacağız[24]. Doğal kaynaklarımız da çok az; hatta büyük dünya güçlerinin standartlarına vurulduğunda yok gibi bir şey. Aslında sahip olduğumuz yegâne gerçek servetimiz, akli yeteneklerimiz. Bunlar da iki yolla gayet işimize yaradı. Birbirimizle iyi geçinme sanatında, doğuştan gelen ya da sonradan edinilmiş bir ustalığımız var ki, bu da önemli bir güçtür. Ve sayımıza oranla epeyce yaratıcı ve marifetli insan var aramızda. Zekâ konusunda uluslar arasında farklar olduğuna pek inanmıyorum, ama diğer ülkelere kıyasla daha aptal olmadığımız kesin.

Bu değerlerin varlığı göz önünde bulundurulduğunda -ki bunlar yegâne servetimizi oluşturur-, bilimsel devrimi ilk bizim anlamamız, kendimizi en üst düzeyde eğitip önderlik yapmamız gerekirdi. Hiçbir şey yapmadık değil. Atom enerjisi gibi bazı alanlarda, herkesin tahmininden daha iyi işler çıkardık. Eğitimimizin ve iki kültürün meydana getirdiği o katı ve billurlaşmış model içinde, kendimizi çağa uydurmak için bayağı sıkı çalışıyoruz.

İşin acı tarafı, bu hiç mi hiç yeterli değildir. Ya kendimizi eğiteceğiz ya da yok olacağız demek, gerçeklerin desteklemeyeceği ölçüde melodramatik olurdu. Ama ya kendimizi eğiteceğiz ya da kısacık

* Esasta, temelde. (ç.n.)

ömrümüz içinde ülke olarak keskin bir düşüşe geçtiğimizi göreceğiz demek, her yönüyle isabetlidir. Artık eminim ki mevcut modeli kırmadan bunu yapamayız. Bunun ne kadar zor olduğunu biliyorum. Neredeyse hepimizin duygusal yapısına aykırı bir şey bu. Birçok açıdan, bir ayağı çukurda ya da ölmekte olan bir dünyada, öbür ayağı da her ne pahasına olursa olsun doğduğunu görmemiz gereken bir dünyada olan benim kendi duygusal yapıma da aykırı. Keşke, aklımızın bize yap dediğini yapacak cesaretimiz olacağından emin olabilseydim.

Aklıma sık sık, istemediğim kadar sık, tarihsel bir efsane geliyor. Efsanede anlatılanlar doğru mu değil mi, önemli değil; benim için yeterince etkileyici. Venedik Cumhuriyeti'nin son elli yılını düşünmeden duramıyorum. Onlar da bir zamanlar, bizim gibi inanılmaz şanslıymışlar. Bizim gibi tesadüf eseri zenginleşmişler. Muazzam siyasi yetenekler edinmişler, tıpkı bizim gibi. Birçoğu sağlam düşünceli, gerçekçi, yurtsever adamlarmış. Tıpkı bizim gibi net bir biçimde, tarihin akışının aleyhlerine dönmeye başladığını biliyorlarmış. Birçoğu ilerlemeyi nasıl sürdürebileceklerini bulmaya kafa yormuş. İçinde kesin bir biçime bürünüp kaldıkları modeli kırmakmış çare. Ama biz nasıl bizimkinden hoşlanıyorsak onlar da kendi modellerinden memnunlarmış. Onu kıracak iradeyi hiçbir zaman bulamamışlar.

IV

Zenginler ve Yoksullar

Ama bu bizim kendi yerel sorunumuz ve onunla mücadele etmek de bize düşer. İşin aslı, bazen Venedik'in gölgesinin bütün Batı'nın üzerine düştüğünü hissediyorum. Bunu Mississippi'nin öte yakasındayken de hissettim. Daha esnek anlarımda, kendimi, Amerikalıların bizim 1850 ile 1914 arasındaki halimize benzemeleriyle avuturum. Yapmadıkları ne varsa, bunu bilip ona göre hareket ediyorlar. Bilimsel devrime Ruslar kadar iyi hazırlanmaları için uzun ve şiddetli bir uğraş vermeleri gerekecek, ama çok büyük olasılıkla bunu yapacaklar.

Yine de, bilimsel devrimin asıl meselesi bu değil. Asıl mesele, sanayileşmiş ülkelerdeki insanlar zenginleşirken, sanayileşmemiş ülkelerdekilerin en iyi durumda yerlerinde saymalarıdır: Bu yüzden sanayileşmiş ülkeler ile geri kalanlar arasındaki mesafe her geçen gün artmaktadır. Dünya ölçeğinde, zenginler ile yoksullar arasındaki mesafedir bu.

Zenginler arasında ABD, İngiliz Uluslar Topluluğu'nun beyaz ülkeleri, Büyük Britanya, Avrupa'nın büyük kısmı ve SSCB var. Çin arada bir yerde, henüz sanayinin zirvesine çıkmış değil, ama muhtemelen çıkacak. Yoksullarsa geri kalan bütün ülkeler. Zengin ülkelerde insanlar daha uzun yaşıyor, daha iyi şeyler yiyor, daha az çalışıyorlar. Hindistan gibi yoksul bir ülkede, ortalama ömür İngiltere'dekinin yarısı. Hintlilerin ve diğer Asyalıların, salt nicelik açısından, bir kuşak öncekinden daha az yemek yediklerine dair kanıtlar var. İstatistikler güvenilir sayılmaz, FAO'daki* görevliler bunlara pek güvenmememi söylediler. Ama sanayileşmemiş bütün ülkelerde, insanların ancak hayatta kalabilecek düzeyde yemek yedikleri kabul ediliyor. Ve insanlarm Neolitik çağdan günümüze kadar hep çalışmak zorunda oldukları şekilde çalışmaktalar. İnsanlığın ezici çoğunluğunun hayatı her zaman berbat, acımasız ve kısa olmuştur. Yoksul ülkelerde hâlâ öyle.

Zenginlerle yoksullar arasındaki bu eşitsizlik dikkatleri çekti. Doğal olarak en keskin biçimde de

* Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü. (ç.n.)

yoksulların dikkatini çekti. Bu durum, sırf onların dikkatini çekmiş olduğu için de, çok uzun sürmeyecektir. Dünyada olduğunu bildiğimiz başka her şey 2000 yılına kadar devam etse bile, bu etmeyecektir. Zenginleşmenin sırrı bir kere öğrenildikten sonra, dünya yarısı zengin yarısı yoksul bir halde yoluna devam edemez. Bu olacak şey değildir.

Batı bu dönüşüme yardım etmek zorundadır. Mesele şuradadır ki, bölünmüş kültürüyle Batı, bu dönüşümün ne kadar büyük ve her şeyden önce de ne kadar hızlı olması gerektiğini anlamakta zorlanmaktadır.

Daha önce, bilimsel hız kavramını bilim adamı olmayan çok az kişinin gerçekten anladığını söylemiştim. Bunda bir istihza vardı. Ama toplumsal açıdan bakıldığında, istihzanın biraz ötesine geçen bir şey bu. Bu yüzyıla kadar bütün insanlık tarihinde, toplumsal değişmenin hızı çok yavaştı. Öyle yavaştı ki, bir kişinin ömrü içinde farkına varılamayabiliyordu. Artık durum böyle değil. Değişim hızı öyle arttı ki, hayal gücümüz ona yetişemiyor. İleriki on yıl içinde, şimdiye kadar olduğundan daha fazla insanı etkileyecek daha fazla değişim *olması gerekiyor*. 1970'lerde, daha da fazla *olması gerekir*. Yoksul ülkelerde, insanlar bu yalın kavrayışa sarılmış durumdalar. Oradaki insanlar artık bir insanın ömrünü aşan süreler boyunca beklemek istemiyor.

Belki yüz belki iki yüzyıl sonra durumlarının biraz daha iyi olabileceğini bildiren tepeden inme te-

selliler onları çıldırtmaktan başka bir şeye yaramıyor. Bir zamanlar Asya ya da Afrika'da bulunmuş insanlardan hâlâ duyulan bazı laflar -bu halkların bizim standartlarımıza ulaşabilmeleri için daha beş yüz yıl geçmesi lazım!- hem düpedüz intihar kabilindendir hem de teknolojik cehaleti yansıtmaktadır. Özellikle de Neanderthal Adamı'nın *onlara* yetişmesi için beş yıl geçse yetermiş gibi görünen birileri tarafından söylendiklerinde -ki her zaman da bunlar tarafından söyleniyormuş gibidir.

İşin aslı şu ki bu değişim hızını yakalamanın mümkün olduğu çoktan görülmüştür. İlk atom bombası patladığında, adamın biri "tek önemli sır artık açığa çıktı: alet işe yarıyor" demişti. Bundan sonra, kararlı her ülke bombayı birkaç yılda yapabilirdi. Aynı şekilde, Rus ve Çin sanayileşmesinin tek sırrı da bunu yapmalarıydı. Asyalılarla Afrikalılar da bunun farkına vardı. Zaten belli bir sanayi altyapısı olan -Çar dönemindeki sanayi ihmal edilemeyecek boyutlardaydı- Rusya'nın bunu yapması kırk yılını aldı, ama araya bir iç savaş, sonra da bütün savaşların en büyüğü girmişti. Çinliler'in sanayi altyapısı çok daha zayıftı, ama onlarda araya giren bir şey olmadı ve öyle görünüyor ki, aynı süreç onlarda Ruslarınkinin yarısından biraz daha fazla zaman aldı.

Bu dönüşümler aşırı bir gayret gösterilerek ve çok acı çekilerek gerçekleştirildi. Çekilen acıların çoğu gereksizdi: İnsanın bu dönüşümlerle aynı yıl-

larda yaşanan dehşete gözlerini kırpmadan bakması çok zordur. Yine de bu çekilenler, sıradan insanların gelecekte çekilecek zorluklardan kurtulmak adına bugün şaşırtıcı bir tahammül gösterebileceklerini kanıtladı. İnsanlar bugün yaşanan zorlukları halletme konusunda çok başarılı olamasalar da, yarına dönük olarak yaptıkları onları soylulaştırır. Bu dönüşümleri yalnızca bilimsel kültürün kolayca yapabileceği de kanıtlanmıştır. Ama bunu biz yapamazsak, herkes sersem olduğumuzu düşünür.

Demek istediğim şu ki, teknoloji oldukça basit bir şeydir. Daha doğrusu, teknoloji insanın öngörülebilir sonuçlarla öğrenebileceği bir insan deneyimi dalıdır. Uzun bir süre, Batı bunu fena halde yanlış anladı. Beş altı kuşaktır birçok İngiliz mekanik zanaatler konusunda becerikli olduğunu göstermiş olmasına rağmen, biz her nasılsa kendi kendimizi teknolojinin tamamının neredeyse nakledilemez bir sanat olduğuna inandırmış durumdayız. Halbuki aslında biz işe belli bir avantajla başlıyoruz. Gelenek yüzünden falan değil, bütün çocuklarımız mekanik oyuncaklarla oynadıkları için. Çocuklarımız daha okumayı öğrenmeden uygulamalı bilimin ürünlerini ellerine alıyorlar. Bu yeterince değerlendirmediğimiz bir avantaj. Tıpkı Amerikalıların da, on yetişkinden dokuzunun araba kullanabilmesi ve bir ölçüde tamircilikten anlaması avantajlarına sahip olmaları gibi. Küçük makinelerin savaşı olan son savaşta, bu gerçek bir askeri fayda

sağlamıştı. Rusya büyük sanayide ABD'ye yetişiyor, ama arabanız bozulduğunda işinizi en rahat gördüreceğiniz ülke hâlâ ABD; Rusya'nın bu hale gelmesi için daha çok zaman geçmesi gerek.[25]

İşin ilginç tarafı, bunların hiçbirinin çok da önemli görünmemesidir. Bugün Çin'de olduğu gibi, büyük bir ülkeyi bütünüyle sanayileştirme işi için tek gereken şey yeterli sayıda bilim adamı, mühendis ve teknisyen yetiştirme iradesidir. İrade ve birkaç yıl. Herhangi bir ülke ya da ırkın bilimsel öğrenme yeteneği açısından diğerlerinden daha iyi olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur: Hepsinin birbirine benzediğini gösteren birçok kanıt var. Gelenek ve teknik arka plan şaşılacak ölçüde az önem taşıyor gibi görünmektedir.

Bütün bunları kendi gözlerimizle gördük. Ben şahsen, Roma Üniversitesi'nde Fizik dersinde -ki çok zor bir dersti- en yüksek notları Sicilyalı kızların aldığını gördüm: Daha otuz yıl önce neredeyse tesettürlü denecek kadar kapalı bir hayat yaşayabilirlerdi. John Cockcroft'un 1930'ların başlarında Moskova'dan dönüşünü hatırlıyorum. Onun oradaki laboratuvarları, hatta fabrikaları ve fabrikalardaki makine ustalarını da gördüğü haberleri yayılmıştı. Ne duymayı bekliyorduk, bilmiyorum: Ama bir değirmen makinesinin önünde yerlere kapanan ya da matkapları elleriyle kırıveren mujiklerle ilgili, batılı insanın gönlünü okşayan hikâyeler duymayı keyifle bekleyenler olduğu kesindi. Birisi

Cockcroft'a vasıflı işçilerin nasıl olduklarını sordu. Cockroft hiçbir zaman boşa konuşmazdı. Bir şey neyse oydu onun için. "Metrovick'tekilerden hiçbir farkları yok" dedi. Hepsi bu kadar. Her zaman olduğu gibi, haklıydı.

Bundan kaçış yok. Elli yıl içinde bilimsel devrimi Hindistan'da, Afrika'da, Güneydoğu Asya'da, Latin Amerika'da, Ortadoğu'da gerçekleştirmek teknik olarak mümkündür. Batılı insanın bunu bilmemesinin mazareti olamaz. Bugün yolumuzda duran üç tehlikeden -Hidrojen bombası savaşı, aşırı nüfus, zenginlerle yoksullar arasındaki uçurum- tek kurtuluş yolunun bu olduğunu bilmemesinin mazareti olamaz. Bu en kötü suçun bilgisizlik olduğu durumlardan biridir.

Zengin ülkeler ile yoksullar arasındaki uçurum ortadan kaldırılabilecek durumda olduğuna göre, kaldırılacaktır. Eğer biz basiretsizlik ve beceriksizlik edip de bir iyi niyet göstermeyi ya da kendi çıkarlarımızın farkına varmayı başaramazsak, savaş ve açlığın eşlik etmesiyle kalkacaktır bu uçurum: ama kalkacaktır. Soru, nasıl ve kimin tarafından ortadan kaldırılacağıdır. Bu sorulara ancak kısmi cevaplar verilebilir, ama bu bile bizi düşündürmeye yetebilir. Dünya çapında bilimsel devrim her şeyden önce sermaye gerektirir: makine sermayesi de dahil her türlü sermaye. Yoksul ülkeler, sanayi eğrisinde belli bir noktayı geçene kadar bu sermayeyi biriktiremezler. Zenginlerle yoksullar arasın-

daki uçurumun genişlemesinin nedeni de budur. Sermaye dışarıdan gelmelidir.

Yalnızca iki olası kaynak var. Biri Batı, ki bu da aslen ABD demektir, diğeri ise SSCB. ABD'nin bile bu alanda sonsuz sermayesi yoktur. Eğer ABD ya da Rusya bunu tek başlarına yapmaya kalksalardı, her birinin savaşta sanayi açısından harcamak zorunda kaldıkları çabadan daha fazla çaba harcamaları gerekirdi. İkisi birden kalkışsalardı da o kadar büyük bir fedakârlık yapmış sayılmazlardı -gerçi bence, bazı aklıevvellerin yaptığı gibi, bunun hiçbir şekilde bir fedakârlık olmayacağını düşünmek de iyimserlik olur. Yapılacak işlemin çapı, ulusal bir işlem olmasını gerektirir. Özel sektör sanayii, hatta en büyük olanları dahi bu işe girişemez, bu onlar için hiçbir şekilde göze alınabilecek bir iş riski değildir. Duponts'dan ya da I.C.I.'den 1940 yılına dönüp atom bombası geliştirme çalışmalarının tümünü finanse etmelerini istemek gibi bir şeydir bu.

Sermayeden sonra gelen ve onun kadar önemli ikinci şart, insanlardır. Yani, hayatlarının en az on yılını yabancı bir ülkenin sanayileşmesine adayabilecek uyumu gösterecek yetişmiş bilim adamları ve mühendislerdir. Bu konuda, Amerikalılar ve bizler kendimizi hem duyarlılık hem de hayal gücü açısından eğitmedikçe ya da eğitene kadar, Ruslar açıkça üstün durumdadırlar. İzledikleri eğitim politikasının yararları işte burada açığa çıkmıştır.

Onlar gerektiğinde bu tür işlerde kullanılabilecek insanlara sahiptir. Bizse değiliz, Amerikalılar da bizden daha iyi durumda değil. Mesela, ABD hükümeti ile bizim hükümetimizin, Çinlilerinki ölçeğinde büyük bir sanayileşme hamlesini yürütmesi için Hintlilere yardım etmek konusunda anlaştıklarını varsayalım. Sermaye de bulunmuş olsun. Yine de bu işin yapılabilmesi için ABD'den ve buradan on bin ya da yirmi bin kadar mühendise ihtiyaç vardır. Şu anda bu sayıyı bulmamız imkânsız.

Henüz sahip olmadığımız bu insanlara sadece bilimsel değil insani eğitim de verilmesi gerekir. Vesayetçilikten (Paternalism)* bütünüyle kurtulamazlarsa işlerini yapamazlar. Aziz Francis Xavier'den Schweitzer'e kadar birçok Avrupalı hayatlarını, soylu ama vesayetçi bir tutumla Asyalılara ve Afrikalılara adamışlardır. Asyalılarla Afrikalıların bugün hoşgeldiniz diyeceği Avrupalılar bu tip kişiler değildir. Onlar meslekdaş olarak çalışacak, bildiklerini aktaracak, dürüst, teknik bir iş yapacak ve sonra da çekip gidecek insanlar istiyorlar. Neyse ki, bilim adamlarının hiç zorlanmayacakları bir

* "..... egemen durumda olan partnerin, kendi astlarıyla arasındaki ihtiyatlı bir gözetici ilişki kurmasını yansıtan tutum ve pratiklerini (anlatan) bir terim. Vesayetçilik kavramı, egemen olan tarafın, astı konumundaki kişilerin yaşamına istenmedik biçimlerde burnunu sokması durumunu anlatır", G. Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O. Akınhay-D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yay, 1999, s. 778. "Çağdaş kullanımıyla paternalizm terimi, bireylerin çıkarları adına özgürlüklerini kısıtlayan yasa ve kamu siyasalarını imler", *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi*, çev: B. Peker-N. Kıraç. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995, s. 199. (ç.n.)

tavırdır bu. Onlar ırksal kaygılardan çoğu insana göre daha çok kurtulmuşlardır; kendi kültürleri insani ilişkiler bakımından demokratik bir kültürdür. Bilim adamlarının iç iklimine girdiğinizde, insanların eşitliğini fısıldayan bir rüzgâr çarpar yüzünüze, hatta bazen Norveç'teki rüzgârlar gibi biraz sertçe.

Bu yüzden bilim adamlarının Asya ve Afrika'da çalışmaları bizim için iyi olacaktır. Ayrıca, bilimsel devrimin üçüncü şartını yerine getirmekte de rol oynayacaklardır -ki Hindistan gibi bir ülkede, bu şartın sermaye yatırımı ve başlangıçtaki dış yardımla paralel gitmesi gerekir. On yılda üniversitelerini dönüştürmüş ve artık dışarıdan gelen bilim adamları ve mühendislerden neredeyse bağımsız olacak düzeyde birçok yeni üniversite açmış olan Çin'deki kadar bütünlüklü bir eğitim programından bahsediyoruz. On yıl. Öbür yoksul ülkeler, bizim ülkemizden ve ABD'den gidecek bilim öğretmenleri ve İngilizce öğretmenleri (bu da kesinlikle zorunludur) sayesinde aynı şeyi yirmi yılda yapabilir.

Sorun işte bu kadar büyüktür. Muazzam bir sermaye harcaması, Batı'nın henüz sahip bile olmadığı bilim adamları ve dilcilere yapılacak muazzam bir yatırım. Üstelik kısa vadede işi gerçekleştirmenin kendisinden başka kayda değer bir ödülü yoktur, uzun vadede ise fena halde belirsizlik taşır.

İnsanlar şunu soracaktır -ki aslında özel sohbetlerimizde soranlar oldu bile-: "Bütün bunlar iyi, hoş. Ama sen gerçekçi bir adam diye bilinirsin. Si-

yasetin hassas yapısıyla da ilgilenirsin; insanların kendi çıkarlarını gözetirken nasıl davrandıklarını da inceledin bir süre. İnsanların, davranmaları gerektiğini söylediğin gibi davranacaklarına nasıl inanabiliyorsun? ABD ya da bizimki gibi parlamenter toplumlarda, bu tür bir planın gerçekleşmesini sağlayacak siyasi bir teknik düşünebiliyor musun? Bunlardan herhangi birinin olacağına onda bir ihtimal veriyor musun gerçekten?"

Bu yerinde bir yorum. Sadece bilmiyorum diye cevap verebilirim. Bir yanda, insanların bencillikleri, zaafları, kibirleri, iktidar istekleri hakkında bir şey söylediğimizde her şeyi söylemiş olduğumuzu düşünmek bir hatadır; gerçekçi denen insanların yapmaya özelikle eğilimli oldukları bir hatadır şüphesiz. Evet, insanlar böyledir. Bir şeyler inşa etmek için kullanmak zorunda olduğumuz tuğlalar bunlar, ki bunu kendi bencilliğimiz sayesinde de görebiliriz. Ama insanlar bazen bundan daha fazlasını da yapabilirler ve bunu kabul etmeyen herhangi bir "gerçekçilik" ciddi sayılmaz.

Öte yandan, Batı'daki insanların iyicil kapasitelerinin harekete geçirilmesini sağlayacak siyasi tekniklerin neler olduğunu bilmediğimi itiraf ediyorum, itiraf etmezsem dürüst davranmış olmam. Yapılacak en iyi şey, ki bu da pek zavallı bir "en iyi", sürekli bundan bahsederek rahatsızlık yaratmaktır. Bu, hissettiğimiz huzursuzluğu pek teskin etmeyebilir belki de. Çünkü, yapmamız gerekenleri

nasıl yapabileceğimizi ya da herhangi bir şey yapıp yapamayacağımızı bilmesem de, şunu biliyorum: Eğer bunu biz yapmazsak, Komünist ülkeler zamanla yapacaklar. Bunu yapmanın maliyeti hem onlar için hem de başkaları için çok yüksek olacak, ama yapacaklar. Eğer böyle olursa da, hem pratik açıdan hem de ahlâki açıdan başarısız olmuş olacağız. En iyi olasılıkla, Batı farklı bir dünyanın içindeki bir *kuşatılmış bölge* olacak -İngiltere de bir *kuşatılmış bölgenin* içindeki bir *kuşatılmış bölge*. Bunu kabulleniyor muyuz? Tarih başarısızlık karşısında acımasızdır. Zaten, bu olursa, tarihi yazan da biz olmayacağız.

Bu arada, düşünceli insanların güçlerini aşmayan adımlar atılabilir. Eğitim bu sorunun tam çözümü değildir: Ama eğitim olmadan Batı meseleyi ele almaya bile başlayamaz. Bütün oklar aynı yönü işaret ediyor. Kültürlerimiz arasındaki uçurumu kapatmak, hem en pratik anlamda hem de en soyut düşünsel anlamda bir zorunluluk. Bu iki anlam birbirinden ayrıldığı zaman, hiçbir toplum bilgece düşünemez. Düşünce hayatı adına, bu ülkenin karşı karşıya olduğu özel tehlike adına, yoksullar arasında tehlikeli bir zengin hayatı yaşayan batı toplumu adına, dünyada yeterince akıl olsaydı yoksul olmaları gerekmeyecek yoksullar adına, bizim, Amerikalıların ve bütün Batı'nın eğitimimize yeni gözlerle bakmamız elzemdir. Bizim ve Amerikalıların birbirimizden en çok şeyi öğrenebileceğimiz durum-

lardan biridir bu. Her birimiz, aşırı gururlu davranmazsak, Ruslardan da çok şey öğrenebilir. Bu arada, Ruslar da bizden çok şey öğrenebilirler.

Başlama zamanı gelmedi mi? Bizler dünya kadar zamanımız varmış gibi yetiştirilmiş insanlarız ki bu da tehlikeli bir yanılgı. Çok az zamanımız var. Öyle az ki bir tahminde bulunmaya bile cüret edemiyorum.

İki Kültür: İkinci Bakış

1

Cambridge'de (1959 Mayısında) Rede Konferansı'nı vereli dört yılı geçmiş. Birkaçımızın bir süredir tartıştığı bir konuyu seçmiştim. İnsanları önce eğitim alanında ve sonra da -bence konferansın ikinci bölümü çok daha etkileyiciydi- zengin ve ayrıcalıklı toplumların onlar kadar şanslı olmayanlar için duyduğu kaygıyı derinleştirme konusunda bir eyleme geçme çağrısında bulunma umudundaydım hepi topu. Çok şey beklemiyordum. Birçok insan benzer şeyler söylüyordu. Bana insanın kendi sesini de yükseltmesi gereken bir zamandaymışım gibi gelmişti. Sınırlı bir iki çevrede sözlerime kulak verilebileceğini düşünmüştüm. Sonra bunun yarattığı etki kısa zamanda kaybolup gidecekti: Ben de konuyu iyice dert edindiğim için, zamanı gelince şansımı tekrar deneyecektim.

Bir süre bu makul bir tahmin gibi göründü. Teamüllere uyularak, konferans, verildiği günden bir gün sonra bir kitapçık olarak yayımlandı.[26] Bazı dergilerde hakkında kısa tanıtım yazıları çıktı, ama ilk aylarda pek bir eleştiri yazısı yayımlanmadı. Reklam yapılmadı, yapılamazdı da. *Encounter* dergisi, konferanstan uzun alıntılar yayımladı, bunlar hakkında bazı yorumlar yapıldı.[27] Birkaç ilginç özel mektup aldım. Herhalde bu kadarla kalacak diye düşünüyordum.

Ama pek de öyle olmadı. İlk yılın sonuna gelindiğinde, kendimi bir büyücü çırağının rahatsızlığı içinde hissetmeye başladım. Makaleler, göndermeler, mektuplar, suçlamalar, övgüler havada uçuşuyordu -çoğunlukla da daha önce adımın hiç bilinmediği yerlerden geliyordu bunlar. İşin aslı, birazdan da açıklayacağım gibi, bütün bu olup bitenlerin benimle pek bir bağlantısı yoktu. Zevkli olmaktan çok tuhaf bir deneyimdi. Bu konuda gittikçe artan bir hızla bir literatür birikmeye başladı: Bu işlerin doğası gereği, böyle bir şey olabileceğini hissetmiştim herhalde, ama bu boyutlara varacağını kesinlikle görememiştim. Ayrıca en önemli tartışmaların bazılarının, Macarca, Lehçe ve Japonca gibi İngilizlerin çoğunun bilmediği dillerde yapılmakta olduğunu duymak insanı rahatsız ediyor.

Literatür seli büyürken, iki sonuç çok aşikâr bir şekilde ortaya çıktı. Bunlardan birincisi, farklı düşünce topluluklarında, dünyanın farklı yerlerinde neredeyse aynı anda bir bam teline basıldıysa, bu tepkiyi yaratan fikirler özgün olamazdı. Özgün fikirler bu hızda yayılmaz. İnsan çok nadiren yeni bir şey söylemiş olduğunu düşünür ya da umar ve sonra yıllarca, bir yerlerde bir idrak kıvılcımı çaktırabileceği umuduyla kasvetli bir bekleyişe girer. Buradaki durum çok farklıydı. Bu konular hakkında birçok kişinin düşünmüş olduğu açıktı. Fikirler havada uçuşuyordu. Herhangi bir yerde, herhangi birinin tek yapması gereken belli sözcükleri seç-

mekti. Sonra -tık, tetiğe basılıyordu. Sözcüklerin doğru sözcükler olması gerekmiyordu: ama önceden kimsenin tahmin edemeyeceği zamanın doğru zaman olması gerekiyordu. Bu olduğu zaman da, büyücü çırağına, içeri doluşan sulara bakmak kalıyordu.

Başkalarının da daha önceleri kendilerini aynı çırakvari konumda bulmamaları rastlantıdan başka bir şey değilmiş gibi görünüyor. Jacob Bronowski, ellili yıllarda birkaç kere,[28] bu sorunların çeşitli yönlerini yaratıcı bir biçimde ele almıştı. Merle Kling 1957'de, konferansımın ilk bölümüne epey benzeyen -benim çok sonraları gördüğüm- bir yazı yayımlamış.[29] A.D.C. Peterson gibi eğitimciler de benzer şeyler yazmışlardı. 1956'da[30] ve 1957'de[31], ben kendim de Rede Konferansı'ndan kısa olmakla birlikte büyük ölçüde aynı içerikte olan iki yazı yazmıştım. Yine de hiçbirimiz pek bir tepki almadık. İki yıl sonra doğru zaman gelmişti; artık herhangi birimiz gürültü koparabilirdik. On dokuzuncu yüzyılda hürmetle *Zeitgeist** denen şeyin gizemli işleyiş tarzını hatırlatan bir durum bu.

* "Almanca *zamanın ruhu* anlamına gelen ve metafizik ya da tarih felsefesinde, eğilim ya da yönelimlerin, felsefeyle toplumsal yapının, iktisat anlayışıyla siyasi yapının, bir kültürün belli bir çağdaki durumunu ve düzeyini belirleyen bileşkesini anlatmak üzere kullanılan terim. Bu doğalcı yaklaşım, olayları belirleyen, yönlendiren ve denetleyen şeyin, içinde bulunulan ekonomik, siyasi entelektüel koşullar veya *Zeitgeist* olduğunu söylediği için, tarihi daha çok yaratıcı insanların yaptığını söyleyen büyük adam kuramının kişiselci yaklaşımına karşıttır." A. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları, 1997, s. 736-737. (ç.n.)

Demek ki ilk sonuç şu: Bu fikirler hiç de özgün değildi, havada sıralarını beklemekteydiler. İkinci sonuç da aynı ölçüde bariz bence. O da bunlarda bir şey olması gerektiğiydi. İlle de doğru olduklarını kastetmiyorum; birçok farklı biçimde ya da daha iyi biçimlerde ifade edilemeyeceklerini de kastetmiyorum: Onların, dünyanın dört bir yanındaki insanların günümüzdeki faaliyetlerle bağıntılı olduğunu düşündükleri bir şey içerdiklerini ya da artlarında gizlediklerini söylemek istiyorum. Bu şeylerin benim tarafımdan ya da Bronowski veya Kling tarafından, A, B ya da C kişisi tarafından söylenmesinin önemi yoktu. Karmaşık bir tartışma başladı ve sürecek. Bu tesadüfen olamazdı. Herhangi bir kişinin etkisiyle de olamazdı kesinlikle. Bu tür meselelerde kişiliklerimizin hiçbir anlamı yoktur: Ama meselelerin kendisinin çok anlamı vardır.

Eleştirilerin hacmi bile kayda değer boyutlara ulaştı, bunlardan bazıları bana katılıyor, bazıları katılmıyor, bazıları de tarafsız kalıyor. Eleştirilerin çoğuna saygı duyuyorum. Hepsine tek tek cevap vermedim, çünkü başka tartışmalarda kendi kendime koyduğum bir kurala göre davranıyorum. Bana öyle geliyor ki, her bir özgül nokta üzerinde dolaysız tartışmalara girmek insanın zihnini fena halde kapatıyor. Tartışma çoğumuza düşünmekten daha fazla psikolojik tatmin hissi verir: Ama bizi doğruya yaklaşma şansından da mahrum bırakır. Arkama yaslanıp, söylenenlerin yerli yerine oturmasını bek-

lemeyi tercih ederim ben -bunun çok kolay bir şey olduğunu söyleyecek değilim-; uzunca bir aradan sonra, duyduklarımın ve yeni bilgilerimin avantajıyla, konferansı bir daha verseydim neleri değiştirmem gerektiğine bakarım. Şu anda da bunu yapıyorum. Aynı uygulamayı ileride de sürdürme niyetindeyim. Fazladan söyleyecek bir şeyim olduğunu düşünürsem, onu bir süre bir kenara bırakırım.

Şimdiye kadarki tartışmalarda, tek bir olağan dışı durum yaşandı, onu da sırf aradan çıkarmak için zikrediyorum. Eleştirilerin çok çok az bir kısmında anormal denecek ölçüde kişisel saldırılar vardı: Bunlardan birinde bu saldırılar öyle boyutlara ulaşıyordu ki, iki ayrı yayın organında bu eleştiriyi yayımlayan[32] kişiler ayrı ayrı gelip benim onayımı istediler. Dava açmayacağım konusunda onlara garanti vermem gerekti. Bütün bunlar bana garip geliyor. Her tartışmada sert sözlerin uçuşması muhtemeldir, ama bunların kara çalma boyutlarına yaklaşması, en azından benim deneyimlerim içinde, sık rastlanan bir durum değildir.

Gelgelelim, bu durumlarda nasıl davranmak gerektiği sorunu çok kolay çözümlenir. Diyelim ki biri bana yazılı olarak kleptoman bir ölüsevici demiş olsun (bildiğim kadarıyla bana henüz yöneltilmemiş olan iki suçlamayı seçmeye özen gösterdim). Tam tamına iki yol vardır önümde. Birinci ve genellikle takip etmeyi seçtiğim yol, hiçbir şey yapmamaktır. Eğer gürültü tahammül edilmez bir hal

alırsa, ikinci yol da dava açmaktır. Akıllı bir adamdan kimsenin beklemeyeceği bir hareket tarzı daha vardır şüphesiz: Yani, iddialara ciddi ciddi akıl yürüterek karşı çıkmak, tek bir şey bile çalmamış olduğuna dair noterden belge almak, Royal Society'nin on altı üyesinden, devlet kuruluşlarından, bir mahkemeden vs. kendisini uzun yıllardır tanıdıklarına ve çakırkeyf olduğu gecelerde bile onu bir mezarlık civarında bir kez olsun görmediklerine dair ifadeler almak.

Böyle bir cevap olacak şey değildir. İnsanı, kendisine çamur atan kişiyle aynı psikolojik derekeye indirir. Böyle bir durumdan uzak durmak da herkesin hakkıdır.

Neyse ki, bu ruhtaki eleştirileri ve onlarla birlikte anılanları dikkate almadığımızda akıl yürütme açısından bir kaybımız olmaz: Çünkü bunların yaptığı düşünsel katkıyı daha ciddi ve uygar bir biçimde yapan başkaları da olmuştur.

Sırası geldikçe bazı temizlikler yapılması da gerekecektir. Bazı psikolojik durumların yarattıkları etkiler konusunda ders kitaplarında verilen örneklere her zaman rastlamak kolay değildir: Ama literatürdeki bu tartışmalarda birçok örneğini görmek mümkündür. Bazı husumet türleri, fiziksel okuma edimini icra etme konusunda bir yeteneksizlik yaratırlar mı? Kanıtlar bu yönde. Konferansın özgün hali gayet kısaydı. Metin çok yalın. Çoğu insan, özellikle de şiddetle saldırırken, metin-

den alıntıları doğru dürüst yapmakta güçlük çeker. Ama benim durumumda bu bile yapılmamıştır. Bana epey acayip gelen birçok örnek var (zaten olayın bütünü de acayip). En kabalarını seçeyim. Konuşmamdaki rezaletlerden birinin de şu cümleyi kullanmak olduğu söyleniyor: "Tek başına ölürüz". Bu cümle, yalnızca yayıncıların benden tazminat davası açmayacağım konusunda garanti aldıkları yazıda değil[33], onu izleyen başka yazılarda da[34] alıntılanıp damgalanıyor. En son saydığımda galiba on kere falan alıntılanmıştı, zaten sonra saymayı bıraktım.

Peki ama bu alıntı nereden çıkmış? Rede Konferansı'nın metnini biraz dikkatli inceleyin, bu cümleyi bulamayacaksınız. Hiçbir yerde yok. Zaten olsaydı şaşırtıcı olurdu. Zira ben son derece tekil bir deneyimi aktaran bir önermede bulunmaya çalışıyordum. Böyle bir önermeyi kimse çoğul formda yapmaz. Gariptir, İngiliz dili bu şartı tam karşılamıyor. "Kişi tek başına ölür" doğru değil. Ben de en sonunda biraz hantal olmasına rağmen kastettiğim şeyi ileten bir cümle kullanmak zorunda kalmıştım: "Her birimiz tek başımıza ölürüz."

Burada, bütün tartışmadaki başka birçok şey gibi, bu kavrayış da özgün değildir. İçebakışa dayalı düşüncede, özellikle de içebakışa dayalı dinsel düşüncede yüzyıllardır kullanılmıştır. Bildiğim kadarıyla, bunu ilk söyleyen Blaise Pascal'di: *On mourra seul.*

Sonraları bu tür araştırmalara yer bulunacaktır: ama şimdi değil. Önemli olan tartışmadan kişiliklerimizi mümkün olduğunca çıkarabilmektir. Ben de bunu amaçlamaya çalışacağım.

Daha önce de söylediğim gibi, şu anda yapabileceğim en faydalı şeyin ilk yazdıklarıma bir kez daha bakmak olduğunu düşünüyorum: Bu metine, onun hakkında, lehinde, aleyhinde ve doğru açılardan söylenmiş olan şeyler ışığında bakmak ve bunu da, araştırma ilerledikçe, en azından sorunun bazı bölümleri hakkında bir kanı değil bir cevap sunmaya yardımcı olacak yeni bilimsel, sosyolojik ve tarihsel bilgilerin yardımıyla yapmak.

2

Konferanstaki ifadeleri elimden geldiğince yalın tuttum. Eylemle herhangi bir bağlantısı olan her türlü önerme yalın olmalıdır. Herkesin malumunu anlaşılmaz hale getirmek için uğraşılıyorsa, her zaman bir şeyler yanlış gider. İfadeleri çekinceleriyle birlikte dile getirmeye ve bazılarını örneklemeye çalıştım. Şimdi çekinceleri ve örnekleri çıkarıp konuşmamın özünü mümkün olduğunca sakin bir biçimde yeniden aktaracağım.

O da şöyle bir şey. Bizim toplumumuzda (yani, gelişmiş batı toplumunda), ortak bir kültürümüz varmış gibi yapmayı bile bıraktık. Bildiğimiz en yoğun eğitimi almış kişiler artık, kendilerinin önem

verdikleri düşünsel kaygılar düzleminde birbirleriyle iletişim kuramıyorlar. Bu da yaratıcı, düşünsel ve hepsinden çok da normal hayatımız için ciddi sonuçlar doğuruyor. Bizi geçmişi yanlış yorumlamaya, bugünü yanlış değerlendirmeye ve gelecek umutlarımızı inkâr etmeye itiyor. Toplumumuzun iyiliği doğrultusunda faaliyete girişmemizi zor ya da imkânsız kılıyor.

Bu iletişim eksikliğinin en belirgin örneği olarak, "iki kültür" terimiyle vaftiz ettiğim eğilimi temsil eden iki grup insanı gösterdim. Bu gruplardan biri, ağırlıklarını, başarılarını ve nüfuzlarını vurgulamaya gerek olmayan bilim adamlarını içeriyordu. Öbürü de edebi entelektüelleri. Edebi entelektüellerin batı dünyasında asli karar-vericiler rolünü oynadıklarını söylemedim. Edebi entelektüellerin bilim dışı kültürün içinde bulunduğu atmosferi temsil ettiklerini, dile getirdiklerini ve bir ölçüde de biçimlediklerini ve öngördüklerini söyledim: Kararları onlar vermez, ama söyledikleri şeyler kararları verenlerin zihinlerine sızar. Bu iki grup -bilim adamları ile edebi entelektüeller- arasında çok az iletişim ve yoldaşlıktan çok husumete benzer bir şey vardır.

Bunun, mevcut durumumuzun bir betimlemesi ya da bu duruma yönelik çok kaba bir ilk yaklaşım olmasını amaçlamıştım. Bunun hiç mi hiç hoşlanmadığım bir durum olduğunu yeterince açık gösterdiğimi sanmıştım. İlginçtir, bazı yorumcular benim bu durumu onayladığımı varsaymışlar; artık

bunun karşısında yenildiğimi itiraf edip Schiller'in o işe yarar dizesini mırıldanmakla yetiniyorum.[35]

Bu özeti bitirelim. Tabii ki, tam bir çözüm yoktur. Zamanımızın ya da öngörebileceğimiz herhangi bir çağın getirdiği koşullarda Rönesans insanının boy göstermesi mümkün değildir. Ama bir şeyler yapabiliriz. Elimizdeki başlıca araç da eğitim - daha çok ilk ve orta okullardaki eğitim, ama lise ve üniversitedeki eğitim de önemli. Bir kuşağın daha bizler kadar cahil ve anlayış ya da sempati yoksunu olmasına izin vermenin mazereti yoktur.

3

İki kültür" tabiri daha en baştan beri bazılarının tepkisini çekti. "Kültür" sözcüğüne itiraz edildi: Daha sağlam gerekçelerle, iki sayısına da itiraz edildi. (Henüz hiç kimse belirgin tanım edatından şikayet etmedi sanırım).

Daha geniş kapsamlı savlara geçmeden önce, sözcüklerin kullanımıyla ilgili birkaç konuya işaret etmem gerekiyor. Başlıkta kullandığım "kültür" sözcüğünün, ikisi de eldeki konuya tam tamına uygulanabilecek olan iki anlamı vardır. İlk olarak, "kültür", sözlük tanımıyla "düşünsel gelişme, zihnin gelişmesi"dir. Bu tanım yıllardır çoğunlukla derin ve muğlak imalar taşımıştır. Çok azımız sözcüğün incelikli bir tanımını aramışızdır: Biri çıkıp da, Kültür nedir? Kültürlü olan kimdir? diye sordu-

ğunda, işaret oku olağanüstü bir tesadüfle hep bizim bulunduğumuz yönü gösterir.

Ama insan zayıflığının hoş bir örneği olmasına rağmen bu önemli değildir: Önemli olan, Coleridge'den beri, yapılan bütün incelikli tanımların, "geleneksel" zihinsel gelişme ya da onun filizlerinden herhangi biri için olduğu kadar, bir bilim adamının *kendi mesleği içinde* kaydettiği gelişme için de (daha kusurlu bir tarzda) geçerli olmasıdır. Bizim "kültür" dediğimiz şeye Coleridge "işlenmişlik" diyor ve onu "insanlığa özgü olan nitelik ve yetilerin uyumlu gelişimi" olarak tanımlıyordu.[36] Doğrusu, bunu hiçbirimizin becerdiği söylenemez; açık söylemek gerekirse, edebi kültürümüz de bilimsel kültürümüz de yalnızca alt-kültür adını hak ediyor. *"İnsanlığa özgü olan nitelik ve yetiler."* Doğa dünyasına duyulan merak ve simgesel düşünce sistemlerinin kullanılması, bütün insani niteliklerin en değerli ve en insana özgü olanlarından ikisidir. Geleneksel zihinsel gelişme yöntemleri bu nitelikleri açlığa terk etmiştir. Öte yandan, bilimsel eğitim de sözel yetilerimizi aç bırakmıştır -simgelerin diliyle harika işler yapılırken, sözcüklerin diliyle hiçbir şey yapılmaz. Her iki tarafta da bir insanın yeteneklerinin dağılımını yeterince iyi değerlendiremiyoruz.

Ama "kültür"ü incelikli anlamıyla kullanıyorsak, bilim adamlarında bunun olmadığını bize söyletebilecek şey ancak hayal gücü eksikliği ya da muhtemelen zır cehalet olabilir. Böyle bir cehaletin maze-

reti yoktur. Bir kuşak içinde bilimin bünyesindeki düşünsel, estetik ve ahlâki değerleri gösteren koca bir literatür oluşmuş ve üstelik bu literatür zamanımızın en güzel düzyazı örnekleri verilerek kaleme alınmıştır (bkz. A. N. Whitehead'in *Bilim ve Modern Dünya*'sı, G. H. Hardy'nin *Bir Matematikçinin Savunması*, J. Bronowski'nin *Bilim ve İnsan Değerleri*). Son on yıl içinde Amerika ve İngiltere'de bu konuda yazılmış yapıtlarda son derece değerli fikirlere rastlanır -Needham, Toulmin, Price, Piel, Newman akla gelen isimlerden sadece birkaçı.

Bu konuya yapılmış katkıların en önemlilerinden biri olan ve henüz yayımlanmamış bir çalışmasında, Bronowski, iki taraf için de "kültür" sözcüğünü kullanmaktan kasten kaçınmış ve çalışmanın başlığını "İki Dünya Sistemi Arasındaki Diyalog" olarak belirlemiştir. Ben şahsen bu sözcüğün hâlâ yerinde olduğuna ve makul insanların da onu doğru biçimde anladıklarına inanıyorum. Ama söz konusu sözcüğü kullanmayı sürdürsem de, asıl aktarmak istediğim şey olmasına rağmen bir şekilde üstü örtülen mesajı tekrar etmek istiyorum: Sahip olduğumuz potansiyeller için, önümüzdeki iş için, içinde yaşamaya başlamamız gereken dünya için bilimsel zihinsel gelişme sistemi de geleneksel sistem de yeterli değildir.

"Kültür" sözcüğünün konuşmada açık açık işaret ettiğim ikinci, teknik bir anlamı daha var. Antropologlar tarafından, aynı ortamda yaşayan, birbirleri-

ne ortak alışkanlıklarla, ortak varsayımlarla, ortak bir yaşam tarzıyla bağlı olan bir insan grubunu adlandırmak için kullanılır. Nitekim bir Neanderthal kültüründen, bir La Tène kültüründen, bir Trobriand Adası kültüründen bahsedilir: Çok kullanışlı olan bu terim kendi toplumlarımızdaki gruplara da uygulanmıştır. Bu sözcüğü seçmemi sağlayan çok güçlü bir ek sebep buydu; insanın her ikisini de kullanmak istediği iki anlamda kullanılabilen bir sözcükle karşılaşması pek sık olmaz. Bir yanda bilim adamları, öbür yanda da edebi entelektüeller gerçekten de antropolojik anlamda kültürler olarak var olurlar. Demin de söylediğim gibi, ortak tavırlar, ortak standartlar ve davranış örüntüleri, ortak yaklaşımlar ve varsayımlar vardır. Bu, kişinin bir kültür içinde bireyselliğini ve özgür iradesini yitirdiği anlamına gelmez. Farkında olmasak da, zannettiğimizden daha fazla kendi zamanımızın, yerimizin ve eğitimimizin çocukları olduğumuz anlamına gelir. İhtilaf yaratmayacak iki basit örnek vereyim. Bilimsel kültürün ezici çoğunluğu (yani, antropolojik açıdan gözlemlenen bilim adamları grubu) uzun uzun düşünmeye ya da kişiliklerini yoklamaya gerek duymaksızın, bir üniversitenin asli işlevinin araştırma olduğundan emin olacaklardır. Bu tavır otomatiktir, kültürlerinin bir parçasıdır: Ama edebi kültürde aynı oranda insanın tavrı bu olmayacaktır. Öte yandan, edebi kültürün ezici çoğunluğu da basılı söz üzerindeki en ufak sansüre

bile, hiçbir koşulda izin verilemeyeceğinden aynı ölçüde emin olacaklardır. Bireylerin tek tek düşünerek bu konuma ulaşmaları gerekmez: bu yine onların kültürlerinin bir parçasıdır. Hatta öylesine sorgulanmayan bir parçasıdır ki, edebi entelektüeller daha otuz yıl önce akla hayale gelmeyecek ölçüde, istediklerini yazabilmektedirler.

"Kültür" hakkında bu kadarı yeter. Şimdi İki sayısına geçelim. Bunun en iyi seçim olup olmadığından ilki kadar emin değilim. En baştan beri bazı çekincelerimi belirttim. Konferansın başlarında söylediğim şeyleri tekrar edeceğim.

"2 sayısı çok tehlikeli bir sayıdır: Diyalektiğin tehlikeli bir süreç olmasının nedeni de budur. Herhangi bir şeyi ikiye bölme girişimleri şüpheyle karşılanır hep. Ben de uzun süre yeni ayrımlar yapmayı düşündüm, ama sonuçta bunu yapmamaya karar verdim. Çarpıcı bir metafordan biraz daha öteye gidecek, ama kültürel bir harita boyutlarına da ulaşmayacak bir şey arıyordum. İki kültür terimi bu amaçlara gayet iyi uyuyordu, daha ince ayrımlar yapmanın yarardan çok zararı olurdu."

Bunlar bana hâlâ makul geliyor. Ama düzeltilmeye açığım ve durumda yeni ortaya çıkan bir özellikten de etkilendim, ama buna birazdan geleceğim. Bundan önce iki muhakeme hattından bahsetmem gerekiyor; bunlardan biri sonuçta anlam-

sızlığa, hükümsüzlüğe varır; bir zamanlar benim de takip ettiğim öbürü ise yanıltıcı olabilir. Birincisi, hayır, der, iki kültür yoktur, yüz iki, hatta iki bin iki ya da hangi sayıyı vermek isterseniz o sayıda kültür vardır. Bu bir anlamda doğrudur, ama aynı zamanda da anlamsızdır. Sözcükler, düzen verip modeller oluşturdukları kaba gerçeklikten her zaman daha basittirler. Böyle olmasalardı, tartışmak da ortak eyleme girişmek de imkânsız olurdu. Söz gelimi, bilimsel kültür içinde birbirini izleyen birçok alt-bölüm vardır *elbet.* Teorik fizikçiler yalnızca birbirleriyle ve Cabotlar gibi Tanrı'yla konuşma eğilimindedirler. Organik kimyacılar bilimsel politikada da herkese açık politikada da çoğunlukla muhafazakâr bir eğilim gösterirler. Biyokimyacılar için bunun tersi geçerlidir. Vs. vs. Hardy, Royal Society'nin konsey toplantılarında bütün bu farklılıkları işleyiş halinde görmenin mümkün olduğunu söylerdi. Ama etiketleri de kurumları da önemsemeyen Hardy, buradan yola çıkarak Royal Society'nin hiçbir şeyi temsil etmediğini söyleyecek biri de değildi. Aslında, bu kurumun varlığı bilimsel kültürün en üst tezahürü ya da simgesidir.[37] Ne zaman biri çıkıp da, ne kadar uzak görünürse görünsün yeni bir eylem planını gündeme getiren bir öneride bulunsa, bu aşırı karmaşıkçılık işgüzarlığı, bu "iki bin iki kültür" okulu birden ortaya çıkar. Bu da statükoyu ustalıkla sürdüren bütün muhafazakâr görevlilerin ustası oldukları bir yeteneği ge-

rektirir ki, bu yeteneğe "dolambaçlı savunma tekniği" adı verilir.

İkinci muhakeme hattı ise, saf bilim ile (aşağılayıcı bir sözcük haline gelmeye başlayan) teknoloji arasında net bir çizgi çeker ya da çekmeye çalışır. Bir zamanlar ben de bu çizgiyi çekmeye çalışmıştım.[38] ama bunu yapmayı gerektiren sebeplerin hâlâ geçerli olduğunu düşünsem de, artık yapmam. Teknoloji uzmanlarını iş başında gördükçe, bu ayrım gittikçe daha savunulamaz gelmeye başladı bana. Birini bir uçak tasarlarken görürseniz, parçacık fiziğinde bir deney yapılırken yaşanan -estetik, düşünsel, ahlâki- deneyimin aynısını yaşadığını fark edersiniz.

Bilimsel sürecin iki güdüsü vardır: Biri doğal dünyayı anlamak, öbürü ise kontrol etmek. Her bir bilim adamında bu güdülerden biri başat durumda olabilir; bilim alanları başlangıç dürtülerini (impulse) ikisinden birinden alabilir. Örneğin, evrendoğum (*cosmogony*) -evrenin kökeninin ve doğasının incelenmesi- ilk sınıfın gayet katıksız bir örneğidir. Tıp ise ikincinin tipik numunesidir. Ama bütün bilim alanlarında, çalışma nasıl başlamış olursa olsun, güdülerden her biri öbüründe örtük olarak bulunur. İnsanlar, klasik bir teknoloji olan tıptan yola çıkarak "saf" bilimsel sorunlar -örneğin, hemoglobin molekülünün yapısı- hakkında çahşmaya başlamışlardır. Bütün konular arasında uygulanabilirlikten en uzak görünen evrendoğumdan, nükleer füzyonla ilgili fikirler çıkmıştır -ki, ister iyi yönde kullanılsın ister

kötü yönde, kimse nükleer füzyonun uygulanabilirliği olmayan bir faaliyet olduğunu söyleyemez.

Saf bilim ve uygulamalı bilim arasındaki bu karmaşık diyalektik bilim tarihindeki en derin sorunlardan biridir. Halihazırda bu diyalektiğin önemli bir kısmını anlamanın başlangıç aşamasında bile değiliz. Zaman zaman bir icat dalgasına esin veren pratik ihtiyacın ne olduğu apaçık ortadadır. İngiliz, Amerikalı, Alman bilim adamlarının 1935 ile 1945 arasında elektronik alanında niçin birdenbire -başlangıçta birbirlerinden habersiz olarak- büyük ilerlemeler kaydettiğini kimseye anlatmak gerekmez. Bu muazzam güçlü teknolojik silahın çok yakın bir tarihte astronomiden sibernetiğe en saf bilimsel araştırmalarda kullanılacağı da aynı ölçüde açıktır. Ama Bolyai, Gauss ve Lobaçevski'yi -başlangıçta yine birbirlerinden habersiz olarak- görünüşte bütün kavramsal hayal gücü alanlarının en soyutlarından biri olan Eukleidesçi olmayan geometri üzerinde aynı anda çalışmaya hangi dışsal uyarıcı (*stimulus*) ya da toplumsal karşılık itmiştir? Tatmin edici bir cevap bulmak güç olacaktır. Ama işe saf bilimle uygulamalı bilim arasında türsel bir ayrım olduğu varsayımıyla başlarsak, bu cevabı bulmayı imkânsız hale getirebiliriz.

4

Demek ki "iki kültür" tabiri kafamdaki amaca hâlâ uygun görünüyor. Gelgelelim, bir İngiliz olarak,

aslen İngiliz toplumundan alınmış deneyimlerden yola çıkarak konuştuğumu daha fazla vurgulamam gerekirdi diye düşünüyorum artık. Aslında bunu söyledim, bu kültürel bölünmenin İngiltere'de en keskin haline ulaştığını da söyledim. Şimdi farkına varıyorum ki, bunu yeterince vurgulamamışım.

Örneğin, ABD'de bu bölünme bu kadar aşılmaz değildir. İngiltere'deki benzerinden etkilenmiş, iletişime direnme ve iletişimi kesme konusunda onun kadar aşırı bir tavır takman edebi kültür adacıkları orada da var. Ama bu bir bütün olarak edebiyat kültürü için, hele hele entelektüel topluluğun tamamı için genelde geçerli değildir. Ve bölünme o kadar derin olmadığından, bu durum hayatın değişmez bir gerçeği diye kabul edilmediğinden, onu düzeltmek için aktif adımlar atılmaktadır. Toplumsal değişme yasalarından birinin ilginç bir örneğidir bu: Değişim, durumun en kötü olduğu anda değil, düzelme emareleri gösterdiği anda gerçekleşir. Mesela Yale'de, Princeton'da, Michigan'da ve California'da, dünya çapında bilim adamları sosyal bilimlerdeki öğrencilere dersler veriyorlar: M.I.T. ve California Teknik Okulu'nda fen öğrencileri ciddi bir insan bilimi eğitimi alıyorlar. Son birkaç yılda, Amerika'yı ziyaret eden birinin ülkenin her yanında Amerikan yüksek eğitiminin gösterdiği esneklik ve yaratıcılık karşısında hayrete düşmemesi mümkün değildir -hele bu kişi bir İngilizse bu hayrete pişmanlık da karışacaktır.[39]

Ayrıca, bir İngiliz olarak yazmanın beni, birkaç yıl içinde tartışmayı başka bir yöne taşıyacak ya da bunu yapmaya çoktan başlamış olduğu söylenebilecek bir şey karşısında duyarsız kılmış olduğunu da düşünüyorum. Bu tartışmanın yüzeyi altında, özel bir örgütlenme olmaksızın, özel bir bilinçli yönlendirme olmaksızın kendi kendine oluşan bir düşünsel görüşler bütününden gittikçe daha fazla etkilenir oldum. Biraz önce bahsettiğim yeni özellik bu işte. Bu görüşler bütünü çeşitli alanlarda - toplumsal tarih, sosyoloji, demografi, siyaset bilimi, iktisat, kamu yönetimi, psikoloji, tıp ve mimari gibi toplumsal sanatlar alanlarında- çalışan entelektüel kişilerin ürünüymüş gibi geliyor bana. Karmakarışık bir torba gibi görünüyor, ama bir iç tutarlılığı var. Bu alanların hepsi insanların nasıl yaşadıkları ya da yaşamış olduklarıyla ilgilenirler -efsanelerle değil, olgularla ilgilenirler. Birbirleriyle her konuda anlaştıklarını ima etmek istemiyorum, ama büyük sorunlara -mesela buradaki çatışma konusunu oluşturan, bilimsel devrimin insani sonuçları gibi sorunlara- yaklaşırken en azından bir aile benzerliği gösterirler.

Artık görüyorum ki bunu tahmin etmem gerekirdi. Tahmin etmemiş olmamın pek bir mazereti de yok. Hayatımın önemli bir kısmında toplumsal tarihçilerle yakın düşünsel temaslar içinde oldum. Beni çok etkilemişlerdir. Son araştırmaları buradaki görüşlerimin birçoğunun temelini oluşturur.

Ama yine de kendi formülümüzün terimleriyle, bir tür üçüncü kültür haline gelmekte olan şeyin gelişmesini gözlemlemekte yavaş kaldım. Yerleşik düşünsel disiplinler dışındaki bütün disiplinlerden şüphe duymaya koşullanmış, yalnızca "katı" konularla ilgilenirken kendini rahat hisseden İngilizlere özgü eğitimimin tutsağı olmasaydım, daha çabuk davranabilirdim. Bu duruma üzülüyorum.

Bir üçüncü kültürün halihazırda var olduğundan söz etmek için henüz çok erken belki. Ama artık bu kültürün gelişmekte olduğuna ikna olmuş durumdayım. Bu kültür oluştuğunda, bazı iletişim güçlükleri en sonunda yumuşamış olacak, zira bu kültür, sırf kendi işini yapabilmek için bile olsa, bilimsel kültüre aşina olmak zorunda. O zaman da, demin dediğim gibi, bu tartışmanın odağı, hepimiz için daha faydalı olan bir yöne doğru kayacaktır.

Bu yönde işaretler var. Bazı toplumsal tarihçiler, bilim adamlarıyla diyalog içinde olmalarının yanı sıra, dikkatlerini edebi entelektüellere, daha doğrusu edebiyat kültürünün en uç halinin bazı tezahürlerine yöneltmeye mecbur hissettiler kendilerini. "Organik topluluk", sanayi-öncesi toplumun doğası ya da bilimsel devrim gibi kavramlar, son on yılın bilgilerinin getirdiği ışık altında ele alınıyor. Bu yeni incelemeler, düşünsel ve ahlâki sağlığımız açısından büyük önem taşıyor.

Bu incelemeler konuşmanın en hassas olduğum kısımlarıyla bağlantılı olduklarından, bir sonraki

bölümde bunlara tekrar döneceğim. Söyleyeceklerimi söyledikten sonra da onları mesleki açıdan konuşma ehliyeti olan kişilerin ellerine bırakacağım.

Yine kötü bir muhakemede bulunduğum bir başka pasaja değineyim. İki kültür arasındaki iletişim eksikliğini açıklarken, abartıya kaçmadım: Daha sonra yayımlanan alan çalışmalarının da kanıtladığı gibi,[40] sorunu yeterince güçlü dile getiremedim bile. Yine de bilimsel okuryazarlık derecesini sınamak için "*Termodinamiğin İkinci Yasası hakkında ne biliyorsunuz?*" sorusunu kullanmış olduğuma pişmanım. Bu aslında iyi bir sorudur. Fen bilimleriyle uğraşan birçok kişi, bunun belki de en manidar soru olduğuna katılacaktır. Derinliği ve genelliği olan bir yasadır bu. Kendine özgü kasvetli bir güzelliği vardır. Bütün önemli bilimsel yasalar gibi, saygı uyandırır. Bilim adamı olmayan birinin onu sadece bir ansiklopedideki bir başlık olarak bilmesinin bir değeri yoktur tabii ki. Bu yasa kavrayış gerektirir ki, fiziğin dilini biraz bilmeden bu kavrayışa ulaşılamaz. Lord Cherwell'in bir keresinde Lordlar Kamarası'nda benden daha özlü bir biçimde söylediği gibi, bu kavrayış yirminci yüzyılın ortak kültürünün bir parçası olmalıdır. Yine de keşke farklı bir örnek seçseydim. Seyircisiyle teması kesmiş bir oyun yazarı gibi, bu yasanın çoğu insana alışılmamış ve bu yüzden de komik gelen bir adı olduğunu unutmuşum. Dürüst olmak gerekirse, alışılmamışın insanlara ne kadar komik

geldiğini unutmuşum - İngilizlerin Çehov oyunlarındaki Rus adları karşısında nasıl eğlendiklerini, Fyodor İlyiç ya da Lyubov Andreyevna adlarını her duyduklarında gülmekten kırıldıklarını ve böylece kendilerininkinden hem daha incelikli hem de daha insani olan bir ad koyma sistemi konusundaki zır cehaletlerini gösterdiklerini hatırlamam gerekirdi.

Onları ben de güldürdüm, ama yine beceriksiz bir oyun yazarı gibi, yanlış yerde güldürdüm. Şimdi meseleye farklı biçimde yaklaşıp ortak kültürümüz için, özellikle de okullarda okuyan herkes için öğrenilmesi şart olan başka bir bilim dalını gündeme getirmeliyim. Halihazırda bu bilim dalına moleküler biyoloji adı veriliyor. Bunun adı da komik mi? Hayır, bu ad çoktan evcilleşti galiba. Bir dizi uğurlu rastlantı sayesinde, bu konu yeni bir eğitim modeline uydurulmaya ideal denecek ölçüde müsait. Kendi kendine yeterli, yani bunu öğrenmek için başka birçok şey öğrenmek gerekmiyor. Kristal yapısının analiziyle başlıyor ki, bu da estetik olarak güzel ve kolay anlaşılan bir konu. Sonra bu yöntemleri, varoluşumuzda hayati bir rol oynayan moleküllere -protein moleküllerine, nükleik asitlere- uyguluyor; (moleküler standartlara göre) muazzam büyük olan ve tuhaf biçimleri olan moleküller bunlar, zira doğa, bizlerin hayat dediğimiz şeyle ilgilenirken rokokoya* kaçan bir beğeni sergiliyor. Crick'le ve Watson'un bir deha örneği göstererek

DNA'nın yapısını çözmeleri ve bizlere genetik mirasımız hakkındaki temel dersi vermeleri de bu konunun bir parçasını oluşturur.

Termodinamiğin tersine, bu konu ciddi kavramsal güçlükler içermez. Aslında kavramsal açıdan o kadar derinlere inmez; ilgimizi hemen çekmesinin başka sebepleri var. Bir kere, onu anlamak için pek fazla bir matematik bilgisi gerekmez. Matematik eğitimi görmeden kavranabilecek çok az bilim dalı vardır. En fazla ihtiyaç duyulan şey görsel ve üçboyutlu bir hayal gücüdür; ressamlarla heykeltraşların kendilerini anında evlerinde hissedecekleri bir çalışma alanıdır bu.

Bütün bilim kültürünün özelliklerini, alt-bölümlerini ve bilim topluluğunu son derece düzgün bir biçimde örnekler. "İki bin iki kültür" okulunun savunucuları, bütün dünyada yalnızca bir avuç kişinin -beş yüz kişinin?-, sözgelimi, Perutz ile Kendrew'un kan proteinlerinin yapısını en sonunda çözdükleri sürecin her aşamasını ayrıntılarıyla takip edebilecek ehliyette olduğunu duyunca memnun olacaklardır. Zaten Perutz hemoglobin üzerinde yirmi beş yıl çalışmıştı. Ama öğrenme sabrı gösteren bütün bilim adamlarına bu süreçler öğretilebilir ve bütün bilim adamları da bunu bilir. Bilim adamlarının büyük çoğunluğu çıkan sonuçların ne

* Fransızca bir sözcük olan *rococo*, gereğinden fazla, anlamsızlık noktasına varacak derecede süsleme tarzı, XIV. Louis biçemi, cafcaflı ve zevksiz süs anlamlarına gelir. Avrupa'da 17. yüzyılın sonlarından 18. yüzyıla kadar moda olmuştu. (ç.n.)

anlama geldiğine ilişkin yeterli bilgi edinebilir. İstisnasız bütün bilim adamları çıkan sonuçları kabul eder. Bilimsel kültürü iş başında gösteren hoş bir örnektir bu.

Bu bilim dalındaki fikirlerin fiziksel açıdan İkinci Yasa'dakiler kadar derin olmadıklarını ya da onunkiler kadar evrensel bir fiziksel önemi haiz olmadıklarını söylemiştim. Bu doğrudur. İkinci Yasa, bütün evreni kapsayan bir genellemedir. Bu yeni inceleme ise, evrenin yalnızca bu dünyada var olan -tabii bundan emin değiliz- mikroskobik parçalarıyla uğraşır. Ama bu mikroskobik parçalar biyolojik hayatla bağlantılı olduklarından, hepimiz için önemlidirler. Bu önemi tarif etmek çok güç. Galiba en iyisi kendi kendimizi yalanlayıp önümüzdeki on yıl içinde bunu araştırmacıların açıklığa kavuşturmasına izin vermek olacak. Ama sonuçta ciddi ihtilaflara yol açmayacak bir önermede bulunalım: Bu bilim dalı, *insanların kendi kendilerini kavrama* tarzını, Darwin'inkinden beri sağlanan bütün bilimsel gelişmelerden daha derinden -hatta belki de Darwin'inkinden bile daha derinden- etkileyecektir.

İleriki kuşakların bu konuyu öğrenmeleri için yeterli bir sebep gibi görünüyor bu. Kilise burada alt edilemeyecek kadar güçlü bir bilgisizlik görür; ama burada bilgisizlik alt edilemeyecek bir şey değildir, böyle olmasına gerek yoktur. Bu konudaki çalışmalar, hiçbir yapaylığa düşülmeden ve zorlanaya başvurulmadan, yüksek okul ya da lise düze-

yinde bütün eğitim sistemlerimize dahil edilebilir. Her zaman olduğu gibi, dünyada çoktandır dolaşımda olan bir fikirdir bu ve ben bu paragrafı yazarken bir Amerikan koleji bu konudaki ilk dersini çoktan vermiş olabilir.

5

Büyük bilimsel atılımlar ve özellikle de moleküler biyoloji alanındaki bu atılım gibi insan bedeniyle yakından bağlantılı olanlar, hatta ileride yüksek sinir sisteminin doğası konusunda kaydedilebileceğini bekleyebileceğimiz atılımlar, hem umutlarımıza hem de teslimiyetlerimize temas etmek zorundadır. Demem o ki, insanlar içebakış yoluyla kendileri hakkında düşünmeye başladıklarından beri, kendi doğalarının önceden belirlenmiş görünen bölümleri hakkında tahminler yürütmüş, bazen de derin sezgiler geliştirmiştir. Bir kuşak içinde, bu tahminlerin bazılarının kesin bilgilerle sınanabilmesi mümkündür. Böylesi bir düşünsel devrimin ne anlama geleceğini kimse şimdiden söyleyemez; ama ben çıkacak sonuçlardan birinin bizi insan kardeşlerimiz karşısında daha az değil daha fazla sorumlu hissettirmesi olacağına inanıyorum.

İlk konuşmada bireysel durum ile toplumsal durum arasında bir ayrım yapmamın sebeplerinden biri de buydu. Bunu yaparken, her bireysel hayatın çekirdeğindeki yalnızlığı, nihai trajediyi vurgula-

mıştım; bu da tezlerimin geri kalanlarını kabul edilebilir bulan birçok kişiyi tedirgin etmişti. İnsanın kendi mizacının takıntılarını bastırması çok zordur şüphesiz; Alfred Kazin'in zekice işaret ettiği gibi, bu özel tını, yazdığım şeylerin büyük kısmına nüfuz etmiş durumdadır[41]: Roman dizimin adının *Yabancılar ve Kardeşler* olması rastlantı değildir. Yine de, eğer günümüzün kolaycı toplumsal karamsarlığına gömülmek istemiyorsak, kendi benmerkezci soğukluğumuz içinde titremek istemiyorsak, nasıl yapılırsa yapılsın, bu ayrım zorunludur.

Bu yüzden tezimi kendime ait fazla vurgu katmaksızın yeniden ifade etmeye çalışacağım. Her birimizin bireysel hayatında, uzun vadede değiştirmek için bir şey yapma konusunda aciz kaldığımız birçok şey olduğu konusunda çoğumuz hemfikiriz herhalde. Ölüm bir gerçektir -kişinin kendi ölümü, sevdiklerinin ölümü. İnsana acı veren ve umarı olmayan birçok şey vardır: Kişi yine de ona karşı mücadele eder, ama geriye onmaz bir kalıntı kalır. Bunlar gerçektir: İnsan, insan kaldıkça da gerçek olarak kalacaklardır. Bireysel durumun bir parçasıdır bu. Buna ister trajik deyin, ister komik, ister saçma ya da ister en sağlam ve en cesur insanların yaptığı gibi omuz silkin, bu böyledir.

Ama her şey bundan ibaret değildir. İnsan kendisinin dışına, sevgiyle, şefkatle, sadakatle, yükümlülükle bağlı olduğu başka hayatlara bakar: Bu hayatların her biri kendi hayatımızınkiyle aynı onmaz

bileşenlere sahiptir; ama yardım edebileceğimiz ya da bize yardım edebilecek bileşenler de vardır. İşte kişiliğin bu küçücük uzantısı, umut olasılıklarının işte bu şekilde yakalanması sayesinde tam anlamıyla insan oluruz: İnsanın hayatının kalitesini iyileştirmesinin bir yoludur bu: İnsan teki için, toplumsal durumun başlangıcıdır.

Son olarak, insan kendisine yakın olmayan, yüz yüze bilemeyeceği hayatların durumunu da anlamaya çalışabilir. Bu hayatların her birinin -yani, insan kardeşlerimizin hayatlarının- bizimki gibi onmaz sınırları vardır. Her birinin, bazıları karşılanamayan ihtiyaçları vardır: Bütün bunların toplamı toplumsal durumu oluşturur.

Bütün dünyadaki toplumsal durumu bilmemiz gerektiği kadar bilemeyiz. Ama en önemli iki şeyi bilebiliriz, biliriz. Birincisi, bedenin katı gerçeklerini, hepimizin bir olduğumuz ya da olmamız gereken düzeyde karşılayabiliriz. İnsan kardeşlerimizin büyük çoğunluğunun, belki de üçte ikisinin hastalık ve erken ölümlerle koyun koyuna yaşadıklarını; ortalama ömürlerinin bizimkinin yarısı olduğunu, çoğunun yetersiz beslendiğini, çoğunun açlığa yakın bir durumda olduğunu, çoğunun da açlık çektiğini biliriz. Bu hayatların her biri bireysel duruma özgü ıstıraptan farklı bir ıstırabın pençesindedir. Ama bu ıstırap gereksizdir ve ortadan kaldırılabilir. Bildiğimiz -daha doğrusu bilmememizin mazereti ya da affı olamayacağı- ikinci önemli şey de budur.

Uygulamalı bilimin tek tek bir milyar insan hayatından gereksiz ıstırabı çıkarmayı -kendi ayrıcalıklı toplumlarımız içinde yaşarken büyük ölçüde unuttuğumuz türden bir ıstırabı, hakkında konuşmak bile kabalık sayılabilecek kadar ilkel olan ıstırabı ortadan kaldırmayı- mümkün kıldığını görmezden gelemeyiz. Örneğin, hastaların çoğunu nasıl iyileştireceğimizi *biliyoruz.* Çocukların bebekken, annelerin çocuk doğururken ölmesini önlemeyi; açlığı giderecek kadar yiyecek üretmeyi; asgari barınma koşullarını yaratmayı, çabalarımızı boşa çıkaracak kadar çok doğum olmamasını sağlamayı. Bütün bunları nasıl yapacağımızı *biliyoruz.*

Bütün bunlar, yeni bilimsel keşiflerin elbette belli yardımları olacaksa da, fazladan bir bilimsel keşif yapmayı gerektirmez. Bilimsel devrimin bütün dünyaya yayılmasına bağlıdır. Bunun başka yolu yoktur. İnsanların çoğu için umut veren nokta budur. Kesinlikle de gerçekleşecektir. Yoksulların barış içinde bekleyebilecekleri süreden daha uzun bir süre alabilir. Bunun ne kadar uzun süreceği ve nasıl yapılacağı, hayatlarımızın, özellikle de şanslı doğanlarımızın (ki batı dünyasındaki insanların çoğu böyle doğar) hayatlarının kalitesinin bir yansıması olacaktır.[42] Bu başarıldığında, vicdanlarımız biraz daha temiz olacak ve ardımızdan gelenler en azından, başkalarının en temel ihtiyaçlarının biraz duygulu herkese bir utanç kaynağı olması gerekmediğini, tarihte ilk kez hepimi-

zin sahici bir haysiyete kavuştuğumuzu düşüneceklerdir.

İnsan sadece ekmekle yaşamaz -evet, bu tartışmalarda bu laf sık sık söylendi. Bu laf zaman zaman da bir hayal gücü eksikliğiyle, zihinleri tereddüde iten bir dar görüşlülükle söylendi; zira batı dünyasındaki birinin Asyalıların çoğuna, dünyanın mevcut hali içinde insan kardeşlerimizin çoğuna öyle rahatça söyleyebileceği bir laf değil bu. Ama bizler bunu kendimize söyleyebiliriz, söylemeliyiz. Zira, temel ihtiyaçlar bir kere karşılandıktan sonra, hayatlarımızı sürdürürken değerli ve tatmin edici bir şeyler yapmanın kolay olmadığını biliyoruz. Herhalde hiçbir zaman kolay olmayacaktır bu. İnsanlar gelecekte de, eğer bizim şu an olduğumuz kadar şanslı olurlarsa, bizim şimdiki varoluşsal huzursuzluklarımızla ya da kendilerine ait yeni huzursuzluklarla mücadele edeceklerdir muhtemelen. Aramızdan bazıları gibi, -seks, alkol ya da uyuşturucu yoluyla- duyusal hayatlarını yoğunlaştırmaya çalışabilirler. Ya da bugün kendimiz ve toplumlarımız için amaç edinsek bile ancak belli belirsiz algılayabildiğimiz bir biçimde, sorumluluklarının kapsamını genişleterek, duygularını ve maneviyatlarını derinleştirerek hayatlarının kalitesini artırmaya çalışabilirler.

Ama, algılarımız bulanık olsa bile, şu hakikati bulanıklaştıracak kadar da değildir: İnsan bunları kendisi karşılayabildiği halde başkaları karşılaya-

mazken, temel ihtiyaçları hor görmemelidir. Bunu yapmak insanın daha üstün bir maneviyata sahip olduğunu falan göstermez. İnsanlıktan çıktığını ya da daha doğrusu, insan-karşıtı olduğunu gösterir.

Aslında bütün tartışmamın merkezinde bu konunun yer almasını istiyordum. Konferans metnini yazmadan önce, başlığı "Zenginler ve Yoksullar" koymayı düşünüyordum. Keşke fikrimi değiştirmeseydim.

İnsanların çoğunun en temel şeylere (uzun bir ömre, açlıktan kurtulmaya, çocuklarım yaşatabilmeye) -bizim gökten zembille indiğini sandığımız, oysa aslında yakın bir geçmişte bilimsel devrimimizi yapmış olmamızın ürünü olan temel şeylere- sahip olabilmesinin tek yolu bilimsel devrimdir. Bu en temel şeyleri herkes istemektedir. Kendilerine ne zaman bir şans verilse, herkes bilimsel devrime koşmaktadır.

Bu durumu yanlış anlamak, bugünü de geleceği de yanlış anlamak demektir. Dünya siyasetinin yüzeyi altında kaynayan bir kazan gibidir bu durum. Siyasetin biçimi aynı görünse bile, bilimsel devrim devreye girdikçe, içeriği değişmektedir. Büyük ölçüde kültürler arasındaki bölünmüşlük yüzünden, bu durumdan doğru sonuçları çıkarmakta gerektiği kadar hızlı davranamadık. Bilim adamlarının söyledikleri şeylerin pratik anlamını siyasetçilerin ve yöneticilerin kavramaları zor oldu. Ama artık kabul edilmeye başlıyor. Çoğunlukla bunu en ko-

lay kabul edenlerse, siyasi görüşleri ne olursa olsun, pratik işler yapan insanlar oldu; mühendisler, papazlar ya da doktorlar, yani başka insanlar için güçlü, dayanışmacı bir fiziksel sempati duyan herkes. En temel şeylere başkaları da ulaşabilir -evet, bu tartışma götürmez; kesinlikle iyi bir şeydir.

İlginçtir, kendilerine liberal dedikleri halde bu değişime antipatiyle yaklaşan birçok kişi var. Adeta uyurgezer gibi, dünyanın yoksulları için her türlü insani umudun inkârı anlamına gelen bir tavra giriyorlar. Bugünü de geleceği de yanlış yorumlayan bu tavır, geçmişin de benzer bir biçimde yanlış yorumlanmasıyla bağlantılı. Varsaydığımız üçüncü kültürün temsilcileri işte bu konuda önemli şeyler söylüyorlar.

Tartışma ilk bilimsel devrim dalgası hakkında, sanayi devrimi dediğimiz dönüşüm hakkındadır ve meşgul olduğu sorular, hayatın sanayi-öncesi toplumda en temel insani koşullar açısından sanayi toplumuna kıyasla nasıl olduğunu cevaplamaya dönüktür. Neolitik toplumdan ileri sanayi toplumuna kadar bütün toplum türlerinin gözlemlenebileceği devasa bir sosyolojik laboratuvar olan günümüz dünyasından da bazı içgörüler elde edebiliriz elbette. Ayrıca kendi geçmişimize ilişkin ciddi veriler de biriktiriyoruz artık.

Sanayi devrimiyle ilgili bazı tesbitlerde bulunurken toplumsal tarih alanında yakın geçmişte yapılan bazı araştırmaların bulgularının daha iyi bilindiğini

zannediyordum. Yoksa söylediklerimi belgelemem gerekirdi: Ama bu herkesin malumu olan bir şeyi belgelemeye çalışmak gibi gelmişti bana. Günümüz dünyasındaki yoksul ülkeleri ele aldığım temel koşullar açısından, atalarımızın durumunun o kadar da farklı olduğunu düşünen kimse var mıydı? Ya da sanayi devriminin bizleri üç dört kuşakta, yoksul insanların hayatlarının kayda geçirilmemiş acı sürekliliği içinde yepyeni bir duruma getirmemiş olduğunu düşünen? Buna inanmam mümkün değildi. Nostaljinin, mitlerin ve düpedüz züppeliğin ne kadar güçlü olduğunu biliyordum tabii ki. Bütün ailelerde, her zaman, kişinin çocukluğunda hayatın ne kadar güzel olduğuna dair hikâyeler anlatılır: Benim çocukluğumda da anlatılıyordu. Mit derken, Malinowski'nin bize öğrettiği şeyi, yani insanların mitlerine gerçekmiş gibi inandıklarını unutmamalıydım. İnsanlara daha önce dünyaya gelmiş olsalardı ne olmak isterlerdi diye sorulduğunda, -eğer alçakgönüllülerse- hemen bir rahip ya da on sekizinci yüzyılda bir beyzade olmak istediklerini söylediklerini unutmamalıydım. Halbuki öyle olamazlardı. Çok büyük bir olasılıkla köylü olurlardı. Eğer atalarımızdan bahsetmek istiyorsak, varacağımız yer budur.

Galiba bu tür ayak diremeler karşısında daha ikna edici olmaya çalışmamaktı hatam. Zaten benim çok da fazla bir şey söylememe gerek yoktu. Sanayi-öncesi toplumun tarihiyle profesyonel olarak ilgilenen birçok akademisyen var. Artık on yedinci

ve on sekizinci yüzyıl İngilteresi ve Fransasında köylülerin ve tarım işçilerinin hayatları ve ölümleri gibi temel olgular hakkında bir şeyler biliyoruz. Bunlar da hoş şeyler değil. J. H. Plumb, geçmişin bir masal ülkesiymiş gibi öğretilmesi eğilimine saldırdığı yazılarından birinde şöyle demiştir: "Aklı başında hiç kimse, zengin bir ailenin çocuğu olarak doğacağından, sağlığının son derece iyi olacağından ve çocuklarının çoğunun ölmesini tevekkülle karşılayacağından emin olmaksızın bir önceki asırda yaşamayı seçmez."

Fransız demograflarının son on yılda çıkardıkları sonuçları incelemek herkes için faydalı olur -hatta bunu herkes yapmalıdır. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, kilise topluluğunun kayıtları Fransa'da İngiltere'dekinden çok daha titizlikle tutulmuştu - doğumlar, evlilikler ve ölümler, birçok insanın hayatının ufak da olsa tek kayıtları, tek izleri. Bu kayıtlar şimdilerde bütün Fransa'da analiz ediliyor.[43] Bu kayıtlar bize, bugün Asya (ya da Latin Amerika) topluluklarında da yaşanan bir hikâyeyi anlatıyor.

Tarihçiler, istatistiklerin kuru ama müthiş açık ve düzgün diliyle, on sekizinci yüzyıl Fransız köylerinde, ortalama evlenme yaşının ortalama ölüm yaşından daha yüksek olduğunu söylüyor. Ortalama ömür bizimkinin belki de üçte biri kadardı ve çocuk doğururken yaşanan ölümler yüzünden bu rakam kadınlarda erkeklerdekinden çok daha düşüktü (*Kadınların ortalama olarak erkekler kadar*

uzun yaşama şansına sahip olmaları daha çok yeni, o da sadece şanslı ülkelerde görülen bir olaydır). Koskoca toplulukların büyük kısmı açlıktan ölüyordu[44] ve bu çok yaygın bir durumdu.

İngiltere'deki kayıtlar Fransa'daki kadar iyi tutulmuş olmasa da, Peter Laslett ve çalışma arkadaşları on yedinci yüzyıl sonlarından kalma bazı kayıtlar buldu[45] ve çalışmalarının kapsamını aktif biçimde genişletmekteler. Bunlarda da aynı korkunç sonuçlar göze çarpıyor - ama bir farkla: İskoç yoksulları arasında sürekli görülmekle birlikte, İngiltere'de periyodik kıtlıklar yaşandığına dair bir kanıt henüz bulunamadı.

Birçok bölgeden gelen ve hepsi de aynı doğrultuyu işaret eden daha birçok veri var. Bütün bunların ışığında, ciddi ciddi, atalarımızın, uygulamalı bilimin melun entrikaları yüzünden atıldıkları bir sanayi-öncesi Cennet olduğundan bahsetmenin mümkün olmadığını herkes görmelidir. Bu Cennet ne zaman, nerede görülmüş? Bu mite pek bayılan biri çıkıp da bize şu sözde Cennet'in nerede olduğunu, ama öyle kuruntularla değil, zaman ve mekân içinde, tarihsel ve coğrafi bir olgu olarak nerede olduğunu anlatsa da öğrensek. O zaman toplum tarihçileri iddiayı inceleyebilir ve saygıdeğer bir tartışma yapılabilir.

Şu anki durum saygıdeğer değildir. Profesyoneller yanlış olduğunu gözlerimizin önünde kanıtlarken kalkıp da yanlış bir toplumsal tarihten bahsedemeyiz, bunu öğrencilerimize öğretemeyiz. Oysa,

Plumb'un da alenen karşı çıktığı (onun deyimini kulanacak olursak) "bu saçmalık" okullarımızda öğretilmektedir. Matematiksel bir disiplinde eğitim görmüş biri için bütün bunlar çok tuhaf görünmektedir, adeta bir faaliyet olarak okumanın, özellikle de elli yıl öncenin klişeleriyle çelişen verileri okumanın modası geçmiş gibidir. Fizik öğretmenlerinin kuantum teorisini umursamayıp, tam da kuantum teorisinin ıskartaya çıkardığı ışınım yasalarını öğretmeyi sürdürmeleri gibi bir şeydir bu. Üstelik bunu, ölüm döşeğindeki bir dinin rahiplerinin seslerini bile bastıran özel bir ısrarla yapıyorlar.

Sanayi-öncesi Cennet'e iman edenlerin toplum tarihçileriyle hesaplaşmaları gerekir. Kabul edilebilir bir olgusal temele ancak o zaman ulaşabiliriz. Bir mit öğretilebilir; ama mit olgu olarak görüldüğünde ve olgu görmezden gelindiğinde, bir yalan haline gelir. Kimse bir yalanı öğretemez.

Kendimi en temel konularla sınırladım. İnsanların ölmektense yaşamaları, aç kalmamaları, çocuklarını ölürken izlemek zorunda kalmamaları bana daha iyi bir şeymiş gibi geliyor. En çok bu noktada buluşuruz. Bu noktada buluşamıyorsak, bu en temel düzeyde sempatimiz yoksa, hiçbir insani kaygımız yok demektir, daha üst düzeyde bir sempatimiz olduğu iddiası da gülünçtür. Neyse ki çoğumuz bu kadar duygusuz değiliz.

Başına fiziksel bir kaza gelmiş herkes, başka durumlarda onun için üzülmeyecek birçok kişinin, bu

durumda onun için gerçekten üzüldüğünü bilir. Bu sempati insanın içinden gelir: Ortak insanlığımızı inkâr edemeyeceğimizin bir göstergesidir.

Bu yüzden toplumsal durum bizimle birliktedir, biz onun bir parçasıyız, onu inkâr edemeyiz. Bizimkiler gibi şanslı ülkelerde, milyonlarca birey, son yüz elli yılda uygulamalı bilimin yaptığı dev hamleyle, en temel şeylerden belli bir pay almaya başladı. Dünyanın geri kalanındaki milyarlarca birey de benzer bir pay alacaktır. Zamanın oku bu yönü gösteriyor. İnsan türünün bugüne kadar gördüğü en büyük devrimdir bu. Üç dört kuşaktır hızlı bir değişim içinde yaşıyoruz. Şu anda değişim daha da hızlandı. Daha da fazla hızlanacak. İçinde hem fail (agent) hem de seyirci durumunda olduğunuz bir durum bu. Dünyamızda neyi sevip neyi sevmediğimizi, hangi faaliyetlere girişeceğimizi, değer verdiğimiz ya da yaptığımız sanatın doğasını, bilim anlayışımızın doğasını bu duruma verdiğimiz tepki etkiler, hatta çoğunlukla belirler. Galiba aynı zamanda, eğitim hakkında, basit ve pratik olması niyetiyle dile getirilen bazı önermelerin, birincil ve nihai şeyler hakkında yapılacak bir tartışmanın sıçrama noktası haline gelmesini de belirler.

6

Sanayi-bilim devrimiyle yaşamaya daha yeni başlıyoruz; bu devrimi kontrol etmek, kazanımlarım

özümsemenin yanı sıra yarattığı kayıpları da telafi etmek için gerekli ilk pozitif adımları atmış durumdayız. Sözgelimi, Kuzey İtalya'nın ya da İsveç'in modern sanayi toplulukları, ilk olarak Lancashire ya da New England'da ortaya çıkmış olanlardan niteliksel olarak farklıdır. Sürecin tamamı yaratıcı anlama yetimize henüz nüfuz etmiş değildir. Onun hakkında yorumlarda bulunan bizler onun dışında duruyoruz: Toplumsal olarak en tehlikeli konumdur bu, ona katılanlarınkinden biraz daha ayrıcalıklı bir konum.

Gelgelelim şu nokta açıktır: Bu devrime katılanlar, hariçten gazel okuyup onlardan sanayileşmeyi reddetmelerini isteyenlerle bir an olsun ilgilenmemişlerdir. Konferansta da söylediğim gibi, dünyanın dört bir yanındaki bütün toplumlarda bariz bir gerçektir bu. Fikir danışmamız gereken kişiler bu tanıklardır, onlardan daha şanslı olanlarımız değil, onlar için neyin iyi olduğunu bildiğini zannedenlerimiz değil.

Bu tanıkların hissettikleri şevkin, son bölümde ortaya koyduğumuz birincil sebebi o kadar güçlüydü ki başka sebeplere ihtiyaçları bile yoktu. Ama ben bireyin sezgisel hayatının derinlerinde yatan, gençlerin çoğunu serbestçe seçme hakları olduğunda kentlerde yaşamayı seçmeye iten başka sebepler olduğuna inanıyorum; toplumun aşağı katmanlarındaki insanların neredeyse tamamını, yüksek derecede örgütlenmiş bir toplumu basit iktidar ilişki-

lerine dayalı bir topluma tercih etmeye iten daha başka sebepler de var.

İlk gruptaki sebepler yeterince açık, açımlanmaları gerekmiyor: Siz hiç genç olmadınız mı? İkincisi biraz daha alengirli. Bunu, deyim yerindeyse tersten bir örnek vererek anlatayım. D. H. Lawrence'ın, Dana'nın *Yelken Direği Önünde İki Yıl* öyküsündeki bir anekdot hakkındaki düşünceleri[46] geliyor aklıma. Söz konusu pasaj çok uzun ve tamamının okunması gerekiyor: Pasaj geminin kaptanının Sam adında bir denizciyi kırbaçlatması karşısında Dana'nın hissettiği tiksinti hakkındadır. Lawrence Dana'yı tiksindiği için yerer: O durumu onaylamaktadır:

Efendi ile köle -ya da efendi ile eleman- ilişkisi esasen, sevgi gibi kutuplaşmış bir akıştır. Efendi ile köle arasında gidip gelen, her ikisi için de çok değerli bir besin kaynağı oluşturan ve her ikisini de hassas, narin, hayati bir denge içinde tutan bir canlılık döngüsüdür. Ne kadar inkâr ederseniz edin, böyledir. Ama bir kez efendiyi de köleyi de *soyutlayıp* ikisini de bir *fikre* (üretime, ücrete, verimliliğe vs.) hizmet eder bir hale getirince ve böylece her birinin kendisine tekrarlanan belli bir evrimi icra eden bir alet gözüyle bakmasını sağlayınca, o zaman efendi ile kölenin hayati, hassas döngüsünü mekanik bir makine birliğine dönüştürmüş olursunuz. Sadece bir başka yaşam tarzıdır bu: ya da anti-yaşam

...

Kırbaçlama.

Sam adında biri var elinizde, haftalar geçtikçe iyice yavaşlayan, iyice şapşallaşan şişko, yavaş bir adam. Bir de otorite konumunda, çabuk sinirlenen bir efendi var. Sam öyle mıymıntılaşır ki artık midenizi bulandırmaya başlar. Efendi de küplere binmiştir.

Şimdi bu iki adam, Kaptan ve Sam son derece kararsız bir komuta-itaat dengesi içindedirler. Kutuplaşmış bir akış. Kesinlikle kutuplaşmış.

...

"Bağlayın şu iğrenç domuzu!" diye haykırır öfkelenen Kaptan.

Ve kırbaç şırak! şırak! diye iner o şapşal Sam'in çıplak sırtına.

Peki ne yapar bu kırbaç? Valla, başından aşağı bir kova buzlu su dökülmüş gibi olur. Kaptan'ın öfkesinin akışı o kırbaç vuruşlarıyla doğrudan doğruya kana karışır, Sam'in sinir sisteminin donuk sinir düğümlerine karışır. Çatır! Çatır! akar şimşeğin alevi canlı sinirlerin ta içine.

Ve canlı sinirler tepki gösterir. Titreşmeye başlar. Sıkışırlar. Kan daha hızlı akmaya başlar. Sinirler canlılıklarını yeniden kazanmaya başlar. Güçlendirir bu onları. Adamımız Sam'in akılla dolu yeni, aydınlık bir günü ve zonklayan bir sırtı vardır. Kaptan'ınsa müteessir bir kalbi ve yeni bir rahatlığa, yeni bir gevşemeye kavuşmuş bir otoritesi vardır.

Yeni bir denge ve yepyeni bir başlangıç söz konusudur. Sam'in *fiziksel* aklı onarılmış, Kaptan'ın damarlarındaki şişkinlik inmiştir.

İnsan birleşmesinin, insan etkileşiminin doğal bir biçimidir bu.

Sam'in kırbaçlanması iyidir. Bu durumda, Kaptan'ın Sam'i kırbaçlatması iyidir. Bence böyle.

Bu düşünceler, kırbacın doğru ucunu hiç tutmamış ya da tutması beklenmemiş herhangi bir insanın -ki bu dünya yoksullarının çoğu, aşağı katmanlardaki insan kardeşlerimizin ezici çoğunluğu demektir- aklına gelebilecek düşüncelere taban tabana zıttır. Bu insan Sam gibi tembel olmayabilir: Yine de bir başkasının iktidarı altında olmaktan hoşlanmaz. Duyguların doğrudan dışavurumunun, "canlılık döngüsü"nün[47] ya da "hayatla kurulan kan teması"nın erdemlerinden dem vuran bu Rousseauvari görüşleri paylaşmaz. O kırbacı yiyen uçta bulunup başkalarının halet-i ruhiyelerinin acısını çekmiştir. O efendi-köle ilişkisinin güzellikleri hakkında hiç mi hiç romantik bir tavır takınmaz: Bu yanılsama sadece hiyerarşide bir basamak yukarı çıkmış ve tırnaklarıyla orada tutunmaya çalışmakta olanlara özgüdür. O, yoksulların o köklü tecrübesiyle, dolaysız iktidarın gerçekte nasıl bir şey olduğunu bilir -bu konuyu gerçek bir insancıllık ve bilgelikle ele alan bir çalışma istiyorsanız, Bruno Bettelheim'ın *The Informed Heart*'ını okuyun.

Aşağı tabakalardaki istinasız herkes tercihini, Kaptan-Sam ilişkisinden mümkün olduğunca uzak olacakları toplumlardan yana yapmışlardır -bunlar da şüphesiz gelişmiş toplumlardır. Sendikalar, toplu pazarlıklar, bütün modern sanayi aygıtı -yoksulların tecrübelerini hiçbir zaman yaşamamış insanlara bunlar çıldırtıcı gelebilir, ama bireysel iradenin keyfi biçimde dayatılmasına karşı bir dikenli tel gi-

bi dururlar. Ve yoksullar çaresizlikten kurtulmaya başladıklarında da, ilk önce bireysel iradenin keyfi bir biçimde dayatılmasını reddeder.

7

Bilimsel devrim etrafımızda devam edip giderken, edebiyatımız onunla nasıl bir ilişki kurdu? Konferansta da bahsettiğim, ama hakkında söylenecek daha çok şey olan bir konudur bu. İleriki birkaç yıl içinde muhtemelen bazı incelemeler de yapılacaktır bu konuda. Ben şahsen tartışmanın bu kısmını daha iyi bir perspektife çekebilirsem memnun olacağım. Şu anki düşünme tarzımı göstermek için bir iki yorumda bulunacağım: İşe yarar bir şey ekleyebileceğime inandığım zaman, bunlara yeri geldikçe döneceğim.

Eldeki konunun biraz uzağından başlayalım söze. Bütün romancılar arasında en iyi tanıdığım Dostoyevski'dir. Yirmi yaşımdayken, *Karamazof Kardeşler*'in yazılmış yazılacak en büyük roman, bu romanın yazarının da romancıların en görkemlisi olduğunu düşünüyordum. Zamanla bu heyecanıma bazı çekinceler ekledim: Yaşım ilerledikçe Tolstoy bana daha anlamlı gelmeye başladı. Ama yine de Dostoyevski bugüne kadar en beğendiğim birkaç romancıdan biridir: Tolstoy'la boy ölçüşebilecek en fazla iki ya da üç yazar daha varmış gibi gelir bana.

Bu kişisel beğeni itirafı göründüğü kadar yersiz sayılmaz. Büyük romancılar arasında Dostoyevski, takındığı toplumsal tavırlar en açık biçimde ortaya çıkmış olan romancıdır -genellikle ikircikli, muğlak bir tutum takındığı romanlarında değil, ellili yaşlarında ve ününün neredeyse zirvesinde olduğu 1876-80 yılları arasında ayda bir çıkardığı *Yazarın Güncesi* dergisinde yapmıştır bunu. Tek başına çıkardığı *Günce*'de, okurların gönül meselelerine cevaplar veriyordu (tavsiyeler hemen her zaman pratik ve akıllıcaydı), ama en çok yeri siyasi propagandaya, kendi eylem reçetelerini tutkulu ve muğlaklığı gittikçe azalan bir biçimde anlatmaya ayırmıştı.

Bu reçeteler, doksan yıl geçtikten sonra bile insanı bayağı ürkütür. Dostoyevski şiddetli bir Yahudi düşmanıydı; savaş çıkması için dua ediyordu: her yerde her türlü özgürleşmeye karşıydı; fanatik bir otokrasi* taraftarı idi ve sıradan halkın hayatındaki her türlü iyileşmeye (onların çektikleri ıstırabı sevdikleri ve onun sayesinde soylulaştıkları gerekçesiyle) aynı ölçüde fanatikçe karşı çıkıyordu. Aslında gelmiş geçmiş en üstün gericiydi. O tarihten beri bu konuma ulaşmaya özenen başka yazarlar da olmuştur, ama Dostoyevski'nin güçlü mizacı, güç ve psikolojik karmaşıklığı hiçbirinde yoktu. Şunu da belirtmekte fayda var ki, boşlukta konuşmuyordu o; bazen en az onunkiler kadar utanç verici tavsiyelerle[48] uzaktan uzağa gürültü koparan Lawrence'a benzemiyordu. Dostoyevski toplumun

içinde yaşıyordu; güncesi çok etkiliydi ve gizliden gizliye bir tür psikolojik danışmanlık yaptığı ultra-muhafazakârların sesi gibi davranıyordu.

Yani onunla paylaştığım tek bir toplumsal fikir yok. Aynı çağda yaşasaydık, beni hapse attırmaya uğraşırdı. Ama ben yine de onun büyük bir yazar olduğunu biliyorum, üstelik öyle mesafeli bir hayranlıkla falan değil, çok daha sıcak bir hisle biliyorum bunu. Günümüz Rusları da aynı şekilde biliyorlar. Benimle hemen hemen aynı tepkiyi veriyorlar. Yazar yeterince iyiyse, gelecek kuşaklar uzun vadede bağışlayıcıdır.[49] Kimse Dostoyevski'ye hoş bir insan diyemezdi, etrafındakilere epeyce bir zararı da dokundu. Ama gelin onu, dünyanın geleceği konusunda Dostoyevski'ninkilere taban tabana zıt düşünceleri olan ve öngörüleri doğruya daha yakın çıkmış olan alicenap, açık yürekli Çernişevski'yle karşılaştıralım. Çernişevski'nin iyi niyeti, toplumsal tutkusu, anısını canlı tutmuştur; ama gelecek kuşaklar verilen yargıların yanlışlığını ya da kötülüğünü umursamadığından olacak, ayakta kalan, Dostoyevski'nin kitapları olmuştur. *Ne Yapmalı?* mı *Karamazof Kardeşler* mi? -Sonraki kuşaklar, her iki yazarın da kişisel hikâyeleri hakkın-

* "İktidarın, sözgelimi 'Stalinist otokrasi' örneğindeki gibi, tek bir kişinin şahsında toplandığı bir rejim. Esnek biçimde kullanılan otokrasi teriminin, devlet yapıları ve siyasal rejim tartışmalarında, özellikle totaliter, faşist, reel sosyalist ve monarşik rejim örneklerinde sık sık geçtiğini görürüz", G. Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O. Akınbay-D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 551

da bir şeyler öğrenmişlerse, yüzlerinde acımasız, gönülsüz, alaycı bir gülüş belirir ve hangisini seçeceklerini bilirler.

Gelecekte de aynı şey olacaktır. Değişimin doğasından bihaber olan, ileride şu anda hiçbirimizin öngöremeyeceği türde toplumsal değişimler getirecek bilimsel devrime karşı olan kişiler, çoğunlukla, sanki bütün edebi yargılar sonsuza kadar günümüz Londrası ya da New Yorkununkiyle aynı bakış açısından verilecekmiş gibi düşünür ve konuşurlar: Sanki okuryazar insanın nihai olarak varıp konakladığı bir tür toplumsal yaylaya ulaşmışız gibi. Bu tabii ki saçmadır. Toplumsal matris değişecektir, eğitim değişecektir, hem de *Edinburgh Review* ile *Partisan Review* arasındaki dönemden daha hızlı: Yargılar değişecektir. Ama aşırı öznelleşmeye gerek yok. Büyük yazarlar uydurulan yeni kategorilere rağmen ayakta kalır; ideolojilerin, en başta da kendi ideolojilerinin etkisine direnir. Okurken, hayal güçlerimiz inançlarımızdan daha çok esner, genişler. Hoşumuza gitmeyen şeyleri dışarıda bırakacak zihinsel kutular inşa edersek, kendi kendimizi aşağılamış oluruz.[50] Bernard Malamud, Robert Graves ve William Golding'i en beğendiğim çağdaş yazarlar arasında sayabilirim: Bu üç yazarı, benimle bir şekilde ilinti kurulabilecek edebi ya da edebiyat dışı herhangi bir şema ya da ideolojiye sokmak çok zor olurdu. İleride bizimkinden farklı bir toplumda, zamanımızın büyük edebi adlarından bazı-

ları hâlâ saygı görüyor olacak. Bu söylediklerim, Dostoyevski'nin uzak ve egzantrik öncülerinden biri olduğu ve batı *avant-garde*'ının edebiyatı olarak daha çok yakın tarihlere kadar sürmüş olan "akım"a dahil büyük yetenekler için de geçerli olacaktır.

Bu akıma katılmış olan yazarlara bugünlerde çoğunlukla "modernistler" ya da "modernler" deniyor; neredeyse on dokuzuncu yüzyıl ortalarında başlamış ve artık aktif bir uygulayıcısı kalmamış bir okul için bu terimleri kullanmak biraz tuhaf kaçabilir; ama edebiyat terimleri tuhaftır, bunları beğenmiyorsak New College'daki ya da *art nouveau*'daki sıfatlar gibi, sanat terimleri olarak görebiliriz. Kaldı ki, hepimiz ne kastedildiğini biliyoruz: Bu akımı şu isimlerin temsil ettiği konusunda az çok bir mutabakata varılabilir: Laforgue, Henry James, Dujardin, Dorothy Richardson, T. S. Eliot, Yeats, Pound, Hulme, Joyce, Lawrence, Sologub, Andrey Bely,[51] Virginia Woolf, Wyndham Lewis, Gide, Musil, Kafka, Benn, Valéry, Faulkner, Beckett.

Beğeniye göre ve modernizmin içerimleri karşısında takınılan temel tavrın ne olduğuna bağlı olarak, bu listeye bazı isimler eklenip, bazıları çıkarılabilir.[52] Nitekim, akımın kesinlikle en güçlü hasmı olan Lukács, Thomas Mann'ı onlar arasında saymazken, akımın en sebatlı savunucularından Trilling kesinlikle sayar. Vb.

Modernist akımın uzunca bir süredir batı edebiyatındaki büyük yeteneklerin hepsini olmasa da çoğunu kapsadığı konusunda neredeyse hepimizin hemfikir olması gerekir. Ayrıca tek tek yazarların tek tek yapıtlarının kendilerine ait bir varoluşları olduğu ve modernistlerin yaratılarının en büyüklerinin, tıpkı Dostoyevski'ninkiler gibi, değişen bir kültürdeki ihtilaf alt-akıntılarının üzerinde yüzecekleri konusunda da hemfikir olmamız gerekir. Ama akımın toplumsal açıdan (yani, toplumsal kökleri ve toplum üzerindeki etkileri açısından) ne anlama geldiği, ikiye bölünmüş kültürümüzün burada-ve-şimdi'si içindeki anlamı ve gelecekteki etkisi hakkında, üstü kapatılamayacak ve çoğumuz öldükten sonra bile sürebilecek bir anlaşmazlık vardır.

Yakın tarihlerde bu konuyla ilgili üç ilginç metin yayımlandı: Lionel Trilling'in *The Modern Element in Modern Literature*,[53] Stephen Spender'ın *The Struggle of the Modern*,[54] ve Georg Lukács'ın *The Meaning of Contemporary Realism*[55] adlı çalışmaları. Bunlarda ilk göze çarpan şey, modernizmden ve modern edebiyattan bahsettiklerinde, bariz bir biçimde aynı şeyden bahsettikleridir. Ona farklı değerler yüklerler. Biçimsel analizleri farklıdır; ama bütün bunların ardında, tepki verdikleri öz aynıdır.

Lukács ile Trilling kıyaslaması çarpıcıdır. İkisi de çok zeki, hem de aynı tarzda çok zeki adamlar-

dır. İkisi de edebiyat eleştirisini, bilerek, edebiyatdışı disiplinlerden -Lukács felsefe ve iktisattan, Trilling ise Freudcu psikolojiden- aldıkları malzemelerle donatırlar: Çoğunlukla ortak bir izlenim, ampiriklikten uzak olma izlenimini verirler: Ampirik olmaya çalıştıklarında da bunu iyice göze sokma eğilimindedirler. Lukács ılımlı ve saygılı bir tavırla modernizme karşı, Trilling ise kesinlikle modernizmden yanadır. Lukács yaptığı uzun ve kapsamlı bir analizde, modernizmin karakteristik özellikleri olarak anlatısal nesnelliğin reddini, kişiliğin çözülüşünü, tarih-dışılığı, statik bir insanlık durumu (bununla esasen benim toplumsal durum dediğim şeyi kasteder) anlayışını sayar.

Trilling'in görüşleri çoğumuza tanıdık gelecektir. Son denemesinde şöyle açık bir bölüm vardır:

Büyülü Dağ'ın yazarı bir keresinde, bütün yapıtlarının kendisini orta sınıftan kurtarmaya yönelik bir çaba olarak anlaşılabileceğini söylemişti; bütün modern edebiyatın niyetini gayet iyi betimleyen bir tanımdır bu şüphesiz...amaç orta sınıftan kurtulmak değil, toplumun kendisinden kurtulmaktır. Ben biraz ileri gidip şunu söyleyeceğim: Kendini yok etme noktasına varıncaya dek kendini kaybetme, özçıkarlarını ya da ahlâkı düşünmeksizin kendini tümüyle deneyime teslim etme, toplumsal bağlardan kaçma fikri, Arnold'ın o içten Viktoryen tarzıyla "manevi mükemmelliğin tokluğu" dediği şeyi düşünmeye cüret eden her modern insanın aklında bir yerlerde rastlanan bir "unsur"dur.

Savını sağlam tezlerle savunan, derin duyguların ürünü olan ve çoğunlukla okuru da heyecanlandıran bu iki denemeyi, yani Lukacs'ın ve Trilling'in denemelerini, peşpeşe okuyunca, tuhaf bir *déjà vu** hissine kapılıyor insan. Çok farklı görünen bu iki bakış açısı aynı olgulardan bahsetmiyor mu? Bu olguları biri onaylıyor, diğeri onaylamıyor, ama aralarında bir bağ var. Harry Levin'in gösterdiği gibi[56], klasik on doukuzuncu yüzyıl gerçekçiliğinin toplumsal kökenleri düşündüğümüzden daha karmaşıktır.

Lukács ve Trilling olup bitenleri betimliyor. Yüzeydeki farkların altında betimlemeler çoğunlukla birbirine benziyor. Çünkü Trilling'in "toplumdan kurtulma" anlayışı statik bir toplum görüşünü öngerektirir. Romantik sanatçı anlayışının uç noktasına götürülmüş halidir bu. Romantik sanatçı anlayışı da, ancak ortada değişimden etkilenmeyen, bilimsel devrimden etkilenmeyen ve inen darbeyi yumuşatan bir toplumsal tampon olduğu sürece anlamlıdır. Böyle bir tavır, böyle bir arzu, başlangıçtaki ikiliği baş aşağı çevirip bireysel duruma ilişkin iyimser, toplumsal duruma ilişkin kötümser bir görüş benimsemeye yol açabilir. Trilling bunu yapmayacaktır tabii ki: Bunu yapmayacak kadar ağırbaşlı biridir. Ama en kötü halinde, modernist edebiyatın sık sık kapıldığı bir ayartıdır bu.

* Yaşanmışlık duygusu; gerçekte ilk kez yaşanan bir durumu daha önce de yaşadığını sanma duygusu. (ç.n.)

Aklıma bir soru takılıyor. Cevabı kendi içinde olan retorik bir soru değil, cevabını bilmiyorum. Bilmek beni rahatlatırdı. Soru şu: Hem bilimsel devrimin getirdiği umutları, başka insanların hayatları için beslenen mütevazı, güç umutları paylaşmak, hem de aynı zamanda şu anlattığım türden edebiyata kayıtsız şartsız katılmak ne ölçüde mümkündür?

8

Son olarak, ilk konuşmamda siyasete aldırış etmediğim ileri sürülüyordu. İlk bakışta, bu garip bir yargı gibi görünüyor: Zira hem romanlarımda hem de denemelerimde, siyaset hakkında, özellikle de "kapalı" siyaset (yani, kararların, genellikle varsayılanın tersine aslında iktidar-grupları içinde alınması) hakkında, günümüzdeki birçok kişiden daha fazla yazmışımdır. Ama bu eleştiri türü göründüğü kadar garip değil; çünkü bu eleştiriyi getirenler, aleni sözcüklerin ilettiğinden epey farklı bir şeyi kastediyorlar. Yani, "siyaset" sözcüğüyle çoğumuzun kabul edebileceğinden daha sınırlı ve bence çok tehlikeli bir şeyi kastediyorlar. Kestirmeden söylersem, "siyaset" onlara göre soğuk savaş açmak demek. Eleştirileriyle , benim konuşmayı 1959'da sürdürüldüğü haliyle soğuk savaşa bağlamadığımı, ya da daha da kötüsü, soğuk savaşı çağımızın ve ileriki bütün çağların başlıca değişmezi olarak kabul etmediğimi söylemek istiyorlar.

Tabii ki kabul etmiyordum. Gerek 1959'da gerekse daha öncesinde bunu kabul etmedim. Bence insani, ekonomik, hepsinden önce de teknolojik neredeyse bütün belirtiler öbür yolu işaret ediyordu. İnsan askeri teknolojiyi biraz bilirse, ilginçtir, tehlikeleri olduğu kadar umutlanma imkânını da daha belirginleştirebilir: Zira şurası açıktı ki, askeri teknolojideki süreksizliklerin soğuk savaşa uzun süre dokunmaması mümkün değildi. İşte ben açık formülasyonların yüzeyi altında kaynayan *bu* tür siyasetle ilgileniyordum, bu yüzden de eleştirmenlerininkine hiç benzemeyen yargılarda bulunuyordum. Bazı yargılarım yanlıştı: Rede Konferansı'nda Çin'in sanayileşme hızını çok abartmışım mesela. Ama artık bazı tahminlerimizi kontrol edecek kadar zaman geçtiğine göre, daha önemli yargılarıma bakıyorum da, onları değiştirmek için bir sebep göremiyorum.

Bu da beni ortaya attığım temel konuya getiriyor. Bir kez daha kendimi açıkça ifade etmeye çalışayım. Birbiriyle iletişim kuramayan ya da kurmayan iki kültüre sahip olmak tehlikelidir. Yazgımızın önemli bir kısmını, yani yaşayıp yaşayamayacağımızı bilimin belirlemekte olduğu bir dönemde, bu durum en pratik anlamda da tehlikelidir. Bilim adamları kötü öğütler verebilir[57] ve karar alma konumunda olan kişiler bunun iyi mi kötü mü olduğunu bilemeyebilir. Öte yandan, bölünmüş bir kültürde bilim adamları yalnızca kendi olanakları-

na ilişkin bilgi sunar. Bütün bunlar da siyasi süreci uzun süre tahammül edemeyeceğimiz kadar karmaşık ve bazı açılardan da tehlikeli kılar. Felaketlerden uzak durmamızı da, tanımlanabilir bir toplumsal umudu -vicdanımıza ve iyi niyetimize meydan okuyan bir umuttur bu- gerçekleştirebilmemizi de tehlikeye atar.

Şu anda, çok önemli oldukları belli olan mesajları, o yarı-eğitilmiş halimizle, adeta yalnızca birkaç kelimesini bildiğimiz yabancı bir dili dinlercesine anlamaya çabalıyoruz. Uygulamalı bilimin mantığı bazen, belki de çoğunlukla, siyasi sürecin kendisini değiştiriyor ya da şekillendiriyor. Nükleer denemelerde olan buydu sözgelimi; zamanımızda pek rastlanmadık bir biçimde, insan aklının zafer kazandığını görme şansına eriştik. Uygulamalı bilimin mantığı, dilin mantığı gibi, eğitimli kişilerin dağarcığına girmiş olsaydı, bu zafer daha önce yaşanabilirdi. Ama kazandığımız zaferleri azımsamanın da alemi yok. 1940 yazında bir dostumun bana söylediği gibi, hep en kötüsü olmaz. Bilimin karşımıza çıkardığı büyük tehlikelerden kaçacağımıza, bunların etrafından dolanacağımıza inanmaya başlıyorum. Konuşmanın metnini yeniden yazacak olsaydım, içinde yine endişe olurdu, ama o kadar korku olmazdı.

Uygulamalı bilimin tehlikelerinden kaçmak başka şeydir, uygulamalı bilimin gücümüze kattığı yalın, bariz iyi şeyleri yapmak başka; bu ikincisi daha zordur, daha fazla insani nitelik talep eder ve uzun

vadede hepimizi çok daha fazla zenginleştirir. Bunun için enerji, kendini tanımak ve yeni beceriler gerekecektir. Hem açık hem kapalı siyasete ilişkin yeni kavrayışlar gerekecektir.

İlk konuşmamda da, şimdi yaptığım gibi, durumun yalnızca küçük bir köşesini çekip alıyordum: Öncelikle eğitimcilere ve eğitilmekte olanlara, hepimizin anladığı ve kavrayabileceği bir şeyden bahsediyordum. Eğitimde yapılacak değişiklikler, tek başlarına, sorunlarımızı çözmeye yetmez: ama bu değişiklikler olmadan sorunların ne olduğunu anlayamayız bile.

Eğitimdeki değişiklikler mucize yaratmayacaktır. Kültürümüzün bölünmüşlüğü bizi gereğinden fazla hissizleştiriyor: Aradaki iletişimi bir ölçüde onarabiliriz: ama, daha önce de söylediğim gibi, dünyamızı, Piero della Francesca'nın, Pascal'in ya da Goethe'nin kendi dünyalarını anladığı kadar anlayabilen insanlara dönüşecek değiliz. Gelgelelim, şansımız yaver giderse, daha fazla sayıda yetenekli, akıllı insanımızı, hem sanat hem de bilim alanındaki yaratıcı gelişmelerden bihaber olmayacakları, uygulamalı bilimlerin getirdiklerinden, insan kardeşlerinin giderilebilir ıstıraplarından ve bir kere fark edildikten sonra inkâr edilemeyecek sorumluluklardan bihaber olmayacakları bir şekilde eğitebiliriz.

Notlar

1- "The Two Cultures", *New Statesman*, 6 Ekim 1956.

2- Bu konferans Cambridge'lilerden oluşan bir izleyici kitlesine verildiği için bazı göndermeleri açıklamaya gerek duymadım. G. H. Hardy, 1877-1947, zamanının en seçkin saf matematikçilerinden biri ve hem genç bir öğretim üyesi olarak hem de 1931'de Matematik Kürsüsü'ne geri döndüğünde Cambridge'deki en dikkat çekici şahsiyetlerden biriydi.

3- Şu yazıda bu bağlantı hakkında biraz daha fazla şey söylemiştim: "Challenge to the Intellect", *The Times Literary Supplement*, 15 Ağustos 1958. Bir gün bu analizi geliştirmeyi umuyorum.

4- Edebi sebeplerle hakim edebiyat tarzlarının bize işe yaramaz göründüğünü söylemek daha doğru olacak. Gelgelelim, söz konusu tarzların ya kötücül ya da saçma veya hem kötücül hem de saçma toplumsal tavırlarla el ele gittiğini fark ettiğimizde, bu hissimiz perçinlendi.

5- Royal Society üyelerinin geldikleri okulların analizi bize farklı bir hikâye anlatır. Buradaki dağılım, örneğin Dışişleri Bakanlığı ya da Danışma Konseyi'ndekinden belirgin bir biçimde farklıdır.

6- George Orwell'in, geleceğin var olmaması isteğinin en güçlü ifadesi olan *1984*'ü ile J. D. Bernal'ın *World Without War*'unu karşılaştırın.

7- Çağdaş teknoloji jargonunda, *öznel* "öznelere göre bölünmüş", *nesnel* ise "bir nesneye yönelmiş" demektir. *Felsefe* "genel entelektüel yaklaşım ya da tavır" demektir (örneğin, bir bilim adamının "güdümlü silahlar felsefesi" onu belli "nesnel araştırma" türleri önermeye götürebilir). "İlerletici" iş, terfi imkânı olan iş anlamına gelir.

8- Neredeyse bütün kolejlerdeki profesörler masasında, bilim dallarındaki öğretim üyeleri ile diğer dallardakiler bir araya gelirler.

9- Sınava 1905'te girmiştir.

10- Gelgelelim, İngiliz toplumunun yönetici tabakalarının kesif tabiatı -yani "herkesin herkesi tanıması"-, bilim adamlarıyla bilim adamı olmayanların birbirlerini insan olarak tanımalarının çoğu ülkeden daha kolay olduğu anlamına gelir, demek doğru olacaktır. Görebildiğim kadarıyla, birçok önde gelen siyasetçi ve yöneticinin düşünsel ve sanatsal ilgilerini ABD'de olduğundan çok daha fazla canlı tutabildiklerini söylemek de doğru olacaktır. Bunların ikisi de hasletlerimizden sayılabilir.

11- Amerikan, Sovyet ve İngiliz eğitim sistemlerini şu yazıda karşılaştırmaya çalıştım: "New Minds for the New World", *New Statesman*, 6 Eylül 1956.

12- Konu hakkındaki en iyi ve neredeyse tek kitap.

13- Çok hızlı gelişti. Sanayide verimlilik üzerinde çalışan bir İngiliz araştırma komisyonu daha 1865 gibi erken bir tarihte ABD'ye gitmişti.

14- Entelektüellerin Vallingby'de yaşamaktansa Stockholm'ün on sekizinci yüzyıl sokaklarında yaşamayı tercih etmeleri makuldür. Ben de bunu tercih ederdim. Ama başka Vallingby'ler inşa edilmesini engellemeleri makul değildir.

15- İnsanların avcılık ve toplayıcılıktan tarıma geçmelerinde de -çok daha uzun bir döneme yayılmış- benzer kayıplar yaşanmış olması gerektiğini de unutmamakta fayda var. Bazıları için, bu gerçek bir manevi yoksullaşma anlamına gelmiş olsa gerek.

16- Bu tam olarak doğru değil. Lise eğitiminin tam anlamıyla gelişmiş olduğu eyaletlerde, örneğin Wisconsin'de, çocukların yaklaşık yüzde 95'i on sekiz yaşına gelene kadar liseye gider.

17- ABD karmaşık ve çoğul bir toplumdur ve kolejlerin standartları bizim üniversitelerimize göre çok daha büyük bir çeşitlilik gösterir. Bazı kolejlerin standartları çok yüksektir. Ama bir bütün olarak alındığında, bu genellemenin yerinde olduğunu düşünüyorum.

18- ABD'de her yıl mezun olan mühendislerin sayısı epey keskin bir düşüş gösteriyor. Bunun tatmin edici bir açıklamasını duymüş değilim.

19- Her yıl yetiştirilen mezun (bilim adamları ve mühendisler bir arada) sayısı en son, İngiltere'de yaklaşık olarak 13.000, ABD'de 65.000 ve SSCB'de 130.000'dir.

20- Rusya'da mezun olan mühendislerin üçte biri kadındır. Ne dersek diyelim, aslında kadınları bilimi meslek edinmeye uygun görmüyor oluşumuz en büyük aptallıklarımızdan biridir. Böylece olası yetenek havuzumuzu yarı yarıya küçültmüş oluyoruz.
21- Bu yüzyılda bilim alanındaki en yaratıcı yüz kişinin tam olarak ne gibi bir eğitim aldıklarını incelemek işe yarayabilir. İçimde öyle bir his var ki, şaşırtıcı bir oranı, Cambridge'deki Fizik dersleri türü katı ortodoks engellerle karşılaşmamışlardır.

22- İngilizler bu tür insanları, daha aşağı bir sınıflandırma etiketi taşıyan üniversite-altı kurumlarda eğitme eğilimindedir. Bu çok yanlış bir uygulamadır. Sık sık dar profesyonel anlamda teknik liselerden mezun İngilizler kadar katı bir eğitim almamış Amerikalı mühendislerle karşılaşılır; ama Amerikalılar, üniversitelerde akranlarıyla bir arada olmanın getirdiği toplumsal ve bireysel özgüvene sahiptir.

23- Kendimi üniversitelerle sınırladım. Teknisyenlerin türü ve sayısı çok ilginç bir başka sorundur.

24- Nüfus yoğunluğumuz bizi askeri açıdan da daha savunmasız kılıyor elbette.

25- Bunun, bütün büyük sanayileşmiş toplumlarda yarattığı ilginç bir sonucu var. Temel işlerin yapılması için gereken yetenek miktarı, tek bir ülkenin tek başına üretebileceğinden daha fazladır ve bu sorun gittikçe bariz bir hal almaktadır. Bunun sonucu da, toplumsal yaşantıyı düzgün bir biçimde sürdürmeyi sağlayan mütevazı işleri yapacak zeki, işinin ehli insan kalmamasıdır. Posta hizmetleri, demiryolu hizmetleri, sırf bir zamanlar onları işleten insanlar artık başka şeyler için eğitilmekte oldukları için, yavaş yavaş bozulacaktır. Bu durum ABD'de şimdiden açıkça görülmekte, İngiltere'de de görülmeye başlamaktadır.

26- Konferansın metni ABD'de kitap olarak yayımlandı (Cambridge University Press, 1959).

27- *Encounter*, Mayıs 1959 ve sonraki sayılar.

28- J. Bronowski, *The Educated Man in 1984.* (British Association'm Eğitim Bölümü'nün kapanış konuşması, 1955).

29- Merle Kling, *New Republic*, 8 Nisan 1957.

30- *New Statesman*, 6 Ekim 1956.

31- *Sunday Times*, 10 ve 17 Mart 1957.

32- Şu kitaptan bahsediyorum: F. R. Leavis, *Two Cultures? The Significance of C. P. Snow* (ilk basım, *Spectator*, 9 Mart 1962; Ekim 1962'de Chatto and Windus tarafından kitap olarak yayımlandı).
33- Leavis, *agy.*

34- *Spectator*, 23 Mart 1962 ve sonraki sayılar: daha sonra başka örnekler de çıktı.

35- *Mit der Dummheit kämpfen Götter selbst vergebens.*

36- S. T. Coleridge, *On the Constution of Church and State*, V. bölüm.

37- Royal Society'nin bu yüzyılın başlarında sosyal bilimleri ve başka ülkelerde evrensel anlamda "bilim"in parçası olarak görülen diğer öğrenim alanlarını kasten kapsamının dışında tutması İngiltere'deki durumun ilginç bir yansımasıdır.

38- Krş. *The Search* (1934).

39- Hem Amerikan hem de İngiliz akademik dünyasını iyi bilenler, bazen Amerikan yüksek eğitimine hak ettiğinden fazla değer biçtiğimi söylüyorlar.

40- Krş. Kenneth Richmond, *Culture and General Knowledge* (Methuen, 1963).

41- Alfred Kazin, *Contemporaries*, s. 171-8 (Secker & Warburg, 1963).

42- Yani, şüphesiz, günümüze kadar doğan bütün insanlarm standartlarına göre değerlendirildiğinde.

43- Krş.. Paris'teki I.N.E.D.'nin (Institut National d'Etudes Démographiques) yayınları. Örneğin bkz. M. Fleury ve L. Henry , *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population* (I.N.E.D., 1956); J. Meuvret, *Les crises de subsistances et la démographique de la France d'Ancien Régime. Population* (1946).

44- Yani köylüler açlıktan ölürken, zengin küçük bir kesim hayatta kalmıştır. On yedinci yüzyılda İsveç'in durumu hakkında yeni yapılan bir araştırma, yarı-açlıkla geçen bir yılın ardından çoğunlukla, çocukları, yaşlıları ve özürlüleri silip süpüren salgın hastalıklarla dolu bir yılın geldiğini göstermiştir.

45- Örneğin P. Laslett ve J. Harrison, "Clayworth and Cogenhoe", *Historical Essays* 1600-1750 içinde (A. & C. Black, 1963).

46- D. H. Lawrence, *Studies in Classic American Literature*, 9. bölüm.

47- Bu sözde-bilimsel jargonla bütün pasajda karşılaşırız.

48- *The Rainbow*, 12. bölüm, birçok örnekten biridir. "Ursula'nın yüreği nefretle doldu. Elinden gelse makineyi parçalardı. Ruhunun eylemi, büyük makineyi parçalamak olmalıydı. Maden ocağını yok edip Wiggiston'un bütün erkeklerini işsiz bırakacak olsa bile, yapardı bunu. Böyle bir İlah'a hizmet etmektense, açlık çeksinler, yiyecek kök bulmak için toprağı eşelesinler."
Açıkça makine-kırıcı hislerin beyanıdır bu: "onlar"dan bahsedildiğine dikkat edelim. Bu fedakârlığı yapıp bedelini ödemeye teşvik edilenler bu ötekilerdir. Ama makine-kırıcı eylemleri öğütleyen Dostoyevski olsaydı, kuru teşvikle kalmaz, makinelerin nasıl parçalanacağına dair bir program yazıp hazırlardı.

49- W. H. Auden (bu arada kendisi son yüz yıldır hem bilimsel bir eğitim görmüş hem de bilimsel kavrayışı olan çok az şairden biridir) bunu *In Memory of Yeats*'de daha iyi anlatıyor.

50- Sözcüğün hem İngiliz İngilizcesi hem de Amerikan İngilizcesi anlamında. (.....we make ourselves *meaner*.)

51- Rusya'da Çehov'un ölümünden (1904) Devrim'e ve hemen sonrasına kadar geçen süre içinde bir modernist edebiyat patlaması yaşanmıştır. Zamanımızın Rusları biz bunların hepsini gördük geçirdik dediklerinde, uydurmuyorlar.

52- Bayan Edith Sitwell'e, adının modernistler arasında sayılıp sayılmaması sorulduğunda, her iki durumda da seçimi yanlış sayacağı cevabını vermiştir.

53- *Partisan Review Anthology*, 1962. Trilling'in *İki Kültür* hakkındaki yazısının (*Commentary*, Haziran 1959) beni şaşırttığını söylemeden geçemeyeceğim. Bir yazarın görüşlerinin yanlış aktarıldığını iddia etmesi kadar usandırıcı bir şey yoktur. Bu çoğunlukla onun kendi kabahatidir. Ama Trilling'in bana, edebiyat hakkında hiçbir zaman ifade etmediğim ve benimsemediğim görüşler atfettiğini söylemem gerekiyor; üstelik de bunlara, daha önce ve sonra yazdıklarına bakılırsa, kendisinin de benimsiyor görünmediği görüşler ifade ederek saldırıyor. Martin Green tartışmaya benim yapabileceğimden daha yeterli,

daha uzdilli ve sakin bir hava getirdi: bkz. *Essays in Criticism*, Kış 1963.

54- Stephen Spender, *The Struggle of the Modern* (Hamish Hamilton, 1962).

55- Georg Lukács, *The Meaning of Contemporary Realism* (Merlin Press, 1962 -Almanca ilk basımı 1957) [Türkçesi: *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, çev. C. Çapan, Payel Y., İstanbul 1969].

56- Harry Levin, *The Gates of Horn* (Oxford, 1963).

57- Bu sorunu *Science and Government* ve Ek'inde ele aldım (ikisi birlikte basıldı, New American Library, 1962).

C. P. Snow'un 1959'da verdiği Rede Konferansı, edebi entelektüeller ile bilim adamları arasındaki kültür ve anlayış farkı konusunda, hâlâ devam eden önemli bir tartışma başlatmıştı. Tartışma giderek doğa bilimleri ile insan bilimleri alanında çalışanların birbirlerini anlamalarına engel olan iletişim kopukluğu üzerinde yoğunlaştı; bilim ile teknolojinin toplum için önemi ve eğitimin geleceği konusunda bir tartışmaya dönüştü. Snow'un, ana savlarını yeniden gözden geçirdiği İkinci Bakış'ı ve Stefan Collini'nin tartışmanın tarihsel geçmişini özetleyen Önsöz'üyle birlikte, *İki Kültür*, konuya kışkırtıcı bir yaklaşım.



ISBN 975-403-331-5

Fiyatı: 7,00 YTL (KDV DAHİL)

7.000.000 TL (KDV DAHİL)

Basılı fiyatından farklı satılamaz